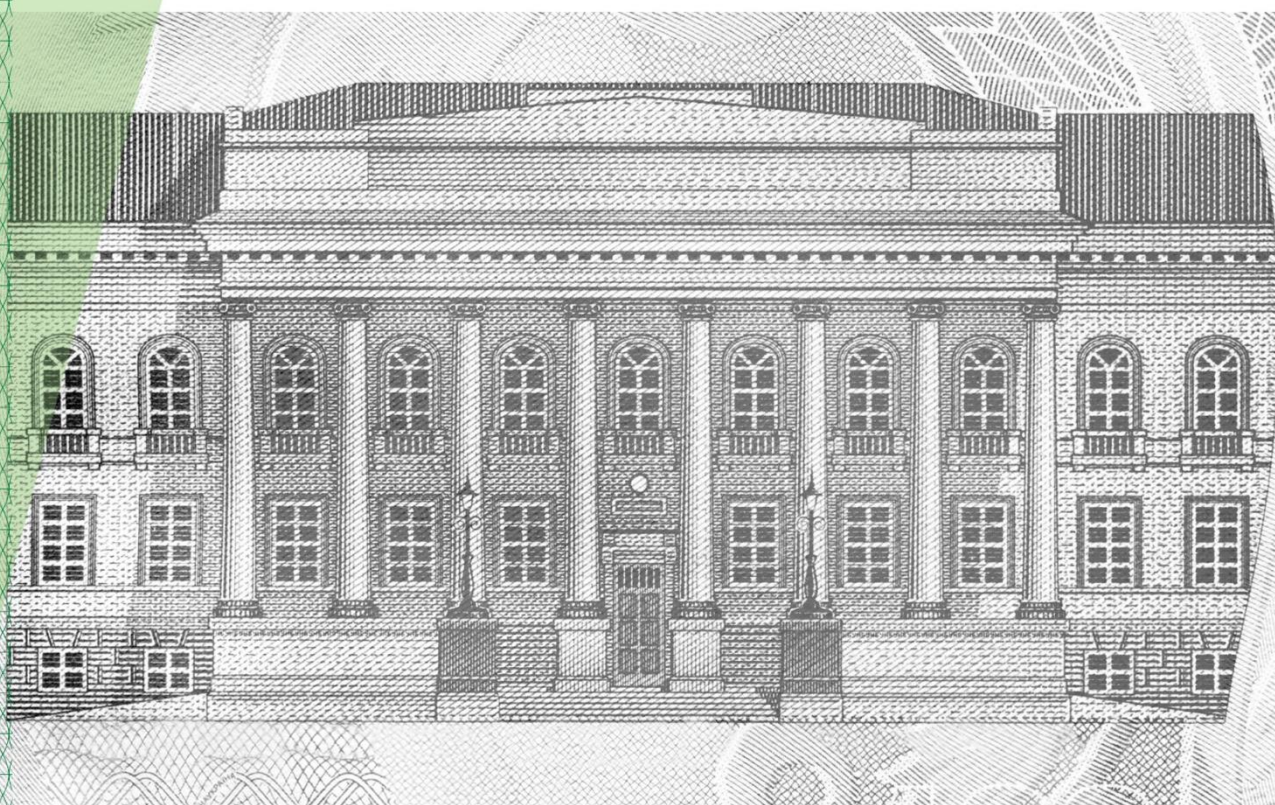

Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Грудень 2021 року

Звіт про фінансову стабільність (далі – Звіт) – ключова публікація Національного банку України (далі – Національний банк). Його мета – проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. У цьому випуску йдеться про відновлення кредитування, плани подальшого впровадження регуляторних змін та ризики банківського сектору. Також Звіт містить рекомендації органам влади і фінансовим установам стосовно того, як протидіяти ризикам та сприяти підвищенню стійкості фінансової системи до них.

Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макропруденційної політики, допомагає сформувати довіру суспільства до неї, відтак сприятиме Національному банку в управлінні системними ризиками.

Цей Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності 17 грудня 2021 року.

Зміст

Головне	4
Індекс фінансового стресу	6
Частина 1. Зовнішні умови та ризики	7
1.1. Тенденції зовнішнього середовища	7
Частина 2. Внутрішні умови та ризики	10
2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики	10
2.2. Ринок нерухомості та іпотечне кредитування	13
Вставка 1. Результати опитування про умови іпотечного кредитування	16
Вставка 2. Результати примусової реструктуризації валютної іпотеки	17
2.3. Домогосподарства та пов'язані ризики	18
Частина 3. Умови та ризики банківського сектору	20
3.1. Карта ризиків фінансового сектору	20
3.2. Ризики капіталу та результати стрес-тестування	21
Вставка 3. Зміни до Закону “Про банки і банківську діяльність”	24
Вставка 4. Банкам варто прискорити реалізацію непрофільних активів	25
3.3. Ризик роздрібного кредитування	26
3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля	29
3.5. Ризик прибутковості	33
3.6. Ризики фондування	36
Вставка 5. Вартість строкових коштів населення чутлива до облікової ставки	38
3.7. Зміни регуляторного середовища	39
Вставка 6. Глобальні ризики нерегульованих віртуальних активів посилюються	40
Рекомендації	41
Додатковий тематичний матеріал	44
Оновлене законодавство ринку небанківських фінансових послуг	44
Абревіатури та скорочення	46

Головне

Наприкінці року для української економіки та фінансової системи реалізувалася низка ризиків: ескалація конфлікту Росією, різке зростання цін на енергоносії, поширення нового штаму коронавірусу. Сукупно ці фактори погіршили очікування розвитку економіки та призвели до підвищення премії за ризик інвестування в Україну. Тож умови залучення фінансування для державного та приватного секторів на зовнішніх ринках погіршилися. З огляду на це, співпраця з міжнародними фінансовими організаціями залишається передумовою належного управління макроекономічними ризиками. Водночас економіка має достатній запас міцності для протистояння зазначеним загрозам. Фіскальна політика залишалася стриманою, а дефіцит державного бюджету – помірним, державний борг відносно ВВП надалі скорочується, міжнародні резерви перевищили 90% композитного критерію МВФ, їх достатньо для згладжування можливих коливань на валютному ринку. Фінансова система у відмінному стані: стійка, добре капіталізована та ліквідна.

Економіка відновлюється повільніше, ніж очіувалося. Стримують зростання досі недостатній рівень інвестицій та подорожчання енергоносіїв. З огляду на поступову корекцію цін на основні товари українського експорту і збереження високих цін на пальне, наступного року дефіцит поточного рахунку платіжного балансу помітно розшириться. Для його компенсації потрібен приплив капіталу, насамперед інвестиційного. Збільшення обсягу інвестицій за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел необхідне і для нарощування потужностей та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Досі інвестиції активніше здійснювалися в державному секторі. Підтримує економічне зростання сталий споживчий попит, який підживлюють значні темпи зростання доходів населення. Високі споживчі витрати і глобальні проінфляційні чинники, зокрема здорожчання сировини, призвели до зростання споживчих цін до двозначних рівнів. Як і центробанки більшості країн з ринками, що розвиваються, НБУ реагував на ці виклики та підвищував облікову ставку.

Після кризового падіння підприємства багатьох галузей наростили прибутки, перш за все, через високі ціни на продукцію. Це поліпшило їхню платоспроможність та знизило боргове навантаження. Надалі їхня маржинальність може скоротитися через високі ціни на енергоносії та очікувану корекцію світових цін на товари українського експорту. Інший виклик – збереження логістичних труднощів на світовому ринку.

Сприятливі цінові умови, високий внутрішній попит і загальне зниження рівня процентних ставок створили значний попит бізнесу на кредити. Обсяг гривневого корпоративного кредитного портфеля банків зростає в річному вимірі більш як на 40%. Найшвидше зростали обсяги кредитування мікро, малого та середнього бізнесу. Цей сектор цікавий для банків перш за все через низький рівень закредитованості та можливість формування диверсифікованого портфеля. До певної міри зростання обсягів кредитування підживлювалося дією державної програми “5–7–9”, однак більшість нових позик надавалася поза нею. Якість корпоративного кредитного портфеля порівняно з 2020 роком поліпшується: частота дефолтів позичальників падає, обсяг непрацюючих кредитів знижується. Нові позики надаються позичальникам із хорошими фінансовими показниками.

Роздрібне кредитування також вкрай активне: відновилися докризові темпи зростання споживчого кредитування, а іпотечне – зростає майже на 60% у річному вимірі. Роздрібне кредитування сегментоване та концентроване, основний приріст портфельів за кожним із напрямів забезпечують чотири-п'ять банків. У споживчому кредитуванні лідерство за тими фінустановами, які пропонують найкращі сервіси та IT-рішення. Рівень процентних ставок за споживчими кредитами не визначає попит населення, тож банки утримують їх на високому рівні. Дохідність цього сегмента приваблює інвесторів, зокрема свою зацікавленість у виході на український ринок анонсували декілька міжнародних банківських груп. В іпотечному сегменті провідні позиції посідають банки, що першими почали нарощувати портфель. Від значної експансії в іпотечне кредитування багато банків стримують наявні ризики, зокрема неврегульованість первинного ринку нерухомості та недостатній захист прав кредиторів. Банки поступово

поліпшують оцінки рівня кредитного ризику роздрібного портфеля. Ці оцінки, однак, досить неоднорідні. Уже з 1 січня 2022 року ваги ризику за споживчими незабезпеченими кредитами будуть підвищені до 150%, що сформує додатковий запас капіталу на покриття можливих втрат зокрема від реалізації несприятливих подій.

Фондування банків достатнє для подальшого кредитування. Попри те, що частка коштів на поточних рахунках висока, ці ресурси досить стабільні. Водночас помітними стають спроби банків стимулювати клієнтів залишати кошти на строкових депозитах на триваліший період. Через зростання облікової ставки НБУ та вищу конкуренцію за довші ресурси банки змушені будуть підвищувати ставки за строковими коштами. Премія за строковість депозитів населення зростає. Найвищий приплив коштів на строкові депозити спостерігається в банках, контрі пропонують вищі ставки. Частка зовнішнього боргу в банківському фондуванні вкрай низька, тож здорожчання вартості ресурсів на зовнішніх ринках не створює ризиків для фінустанов.

Загалом вартість фондування банків залишається низькою з огляду на значну частку безкоштовних ресурсів, залучених на поточні рахунки. Кредитні ставки протягом року здебільшого знижувалися, перш за все за кредитами малому, середньому та мікробізнесу та за іпотечними кредитами. Тож чиста процентна маржа банків помірно скорочувалася. Ця тенденція збережеться. Натомість нарощування обсягу кредитного портфеля сприяло зростанню обсягів чистих процентних доходів, а значні обсяги транзакційного бізнесу – збільшенню чистих комісійних доходів. Разом із низькими витратами на формування резервів та стриманими адміністративними витратами, це забезпечило рекордну прибутковість сектору.

Поточна прибутковість банківського сектору та значний запас капіталу дають змогу фінустановам виконати низку нових вимог до капіталу, що будуть упроваджені від початку 2022 року. Йдеться зокрема про покриття капіталом 50% розрахункового обсягу операційного ризику, підвищення ваг ризику за незабезпеченими споживчими кредитами та державними цінними паперами в іноземній валюті. Проведене цього року стрес-тестування найбільших банків продемонструвало, що ризики капіталу банків знизилися порівняно з попередньою оцінкою у 2019 році. Потреба в капіталі за несприятливим сценарієм знизилася вдвічі. Ключовим ризиком банків нині є процентний, у тому числі ризик втрати вартості цінними паперами внаслідок зміни очікуваної доходності. Банки, для яких виявлено суттєві ризики, вже працюють над їх мінімізацією в рамках програм реструктуризації.

Дотримання мінімальних вимог до капіталу недостатньо, аби забезпечити стійкість банківської системи. Відповідно до Базельських стандартів банки повинні постійно утримувати буфер консервації капіталу та буфер системної важливості. В Україні ці буфери було деактивовано в 2020 році на початку кризи. Нині ж з урахуванням рекордної прибутковості банківського сектору є всі передумови для активування цих буферів. Водночас, аби не знижувати кредитну активність, вони впроваджуватимуться поетапно. З 1 січня 2023 року банки повинні будуть утримувати капітал для виконання вимоги до буфера системного ризику та лише половини буфера консервації капіталу. Повністю буфер консервації капіталу потрібно буде сформувати до 1 січня 2024 року.

Надалі вимоги до банків трансформуватимуться з огляду на зміни до банківського законодавства. НБУ розпочинає роботу над розробкою підходів до розрахунку індивідуальних підвищених нормативів банків з огляду на ризики їхньої діяльності. Вже менш ніж за три роки буде впроваджено нову структуру регулятивного капіталу банків. Зміни відбудуться й у регулюванні небанківських фінансових установ. Це передбачено новими законами “Про фінансові послуги та фінансові компанії” та “Про страхування”, прийнятими парламентом наприкінці року, а також законопроектом “Про кредитні спілки”. Законами передбачене значне посилення вимог до платоспроможності, системи управління ризиками, корпоративного управління та ринкової поведінки небанківських фінансових установ. Їх імплементація підвищить довіру до надавачів фінансових послуг та дасть поштовх розвитку фінансового ринку.

Індекс фінансового стресу

Індекс фінансового стресу (ІФС) залишався волатильним. Ризики в окремих сегментах фінансового сектору епізодично зростали, проте не одночасно. Кореляція між ними залишалася помірною, а це свідчить про відсутність системного стресу. Скупчення російських військ біля кордону України призвело до локалізованого шоку на ринку державних та корпоративних цінних паперів. Зокрема зростала вартість кредитно-дефолтних свопів та дохідність єврооблігацій. Протягом останнього півріччя помітно знизився субіндекс валютного ринку, його незначне зростання наприкінці року пов'язане з епізодичним збільшенням волатильності обмінного курсу та необхідністю проведення валютних інтервенцій НБУ. Субіндекс банківського сектору залишається на історично найнижчому рівні.

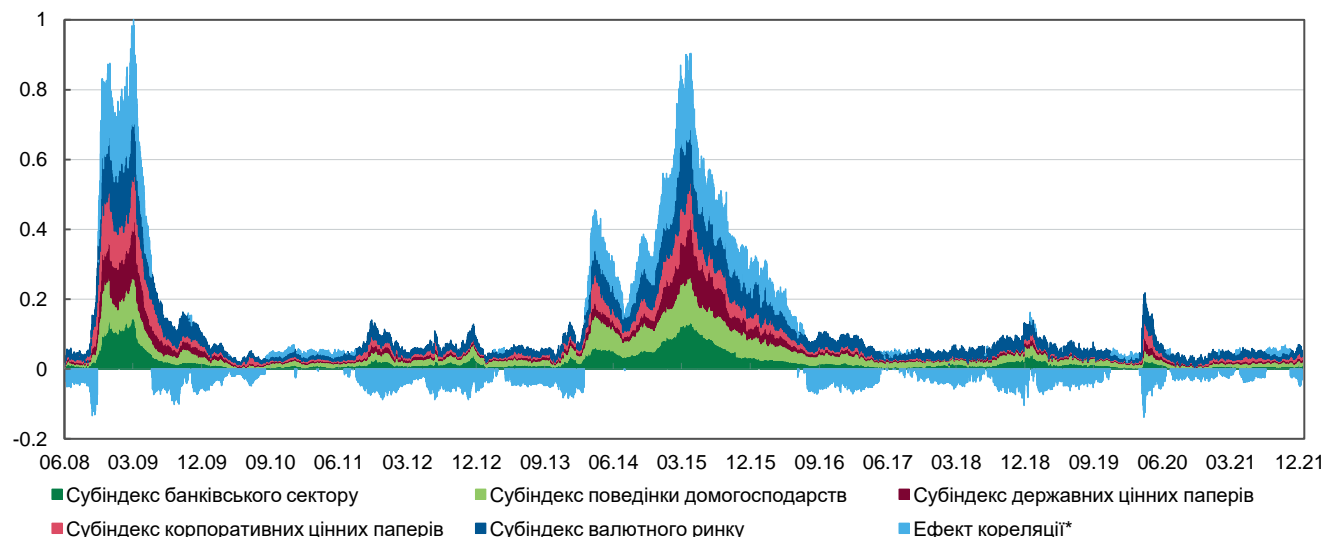
ІФС відображає виключно поточний стан справ у фінансовому секторі та не вказує на майбутні ризики в короткостроковій чи довгостроковій перспективі.

Графік ІФС1. Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ.

Графік ІФС2. Декомпозиція Індeksu фінансового стресу

* Ефект кореляції – внесок поточної кореляції між субіндексами порівняно із середньою за весь період спостережень.

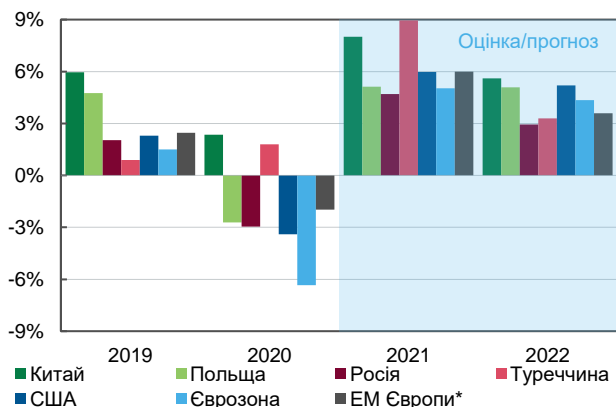
Джерело: НБУ.

Частина 1. Зовнішні умови та ризики

1.1. Тенденції зовнішнього середовища

Зростання світової економіки уповільнюється. Нижчі темпи зростання очікуються для країн з ринками, що розвиваються (ЕМ). Зберігаються ризики подальших втрат внаслідок мутацій коронавірусу. Через високу інфляцію центральні банки згортають монетарні стимули, звужується фіскальна підтримка. Очікуване зростання дохідності безризикових активів та потенційне збільшення премії за ризик вимагатиме від ЕМ підвищення дохідності власних інструментів. Новий виклик – різке здорожчання енергоресурсів за одночасної корекції цін на сталь та руду. Зростає загроза масштабного військового вторгнення Росії, яка активізує свій тиск через “газову дипломатію”.

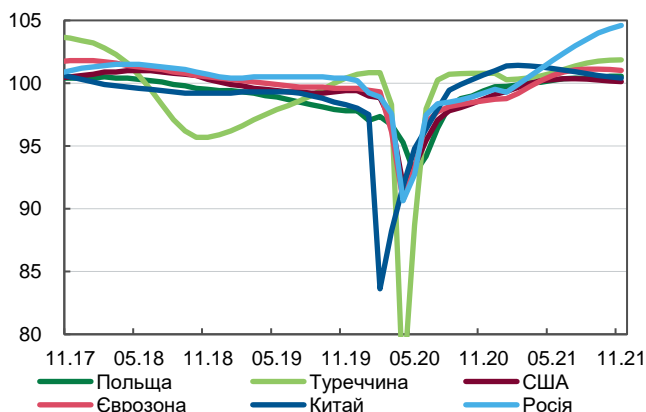
Графік 1.1.1. Динаміка реального ВВП країн – основних торговельних партнерів України

* Білорусь, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Туреччина, Угорщина, Україна, 6 країн Західних Балкан.

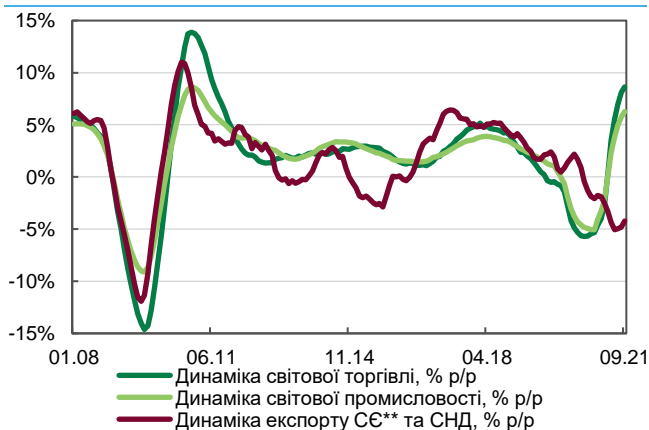
Джерело: МВФ, World Economic Outlook, October 2021.

Графік 1.1.2. Складені випереджальні показники (CLI) ОЕСР для основних торговельних партнерів України

Джерело: ОЕСР.

Графік 1.1.3. Динаміка світової торгівлі та промисловості, 12-місячна ковзна*

* Світова торгівля – обсяг; сезонно згладжені. **Східна Європа.

Джерело: Centraal Planbureau (CPB), Нідерланди.

Відновлення країн-партнерів триває, проте сповільнюється

Відновлення світової економіки повільніше ніж очікувалося. Одним з основних чинників зростання є значний сукупний попит, підтриманий антикризовими фіскальними та монетарними стимулами. Світова торгівля зростає, вже у першому півріччі цього року перевищивши докризовий рівень (для торгівлі товарами). За оцінками СOT, цьогоріч її темпи зростання перевищать 10% і уповільняться вдвічі наступного року. Непевність перспектив світової торговельної політики знижується завдяки початку перемовин США та Китаю.

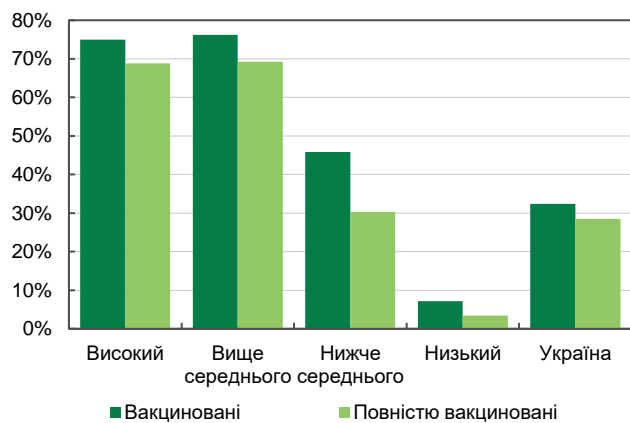
Пропозиція натомість часто не встигає за попитом. Збої у постачанні та структурні проблеми низки економік сповільнюють економічний розвиток. Зберігається і негативний вплив пандемії на економічну активність. Тож МВФ дещо погіршив прогнози зростання на 2021 рік для США (на 1 в. п.) та Німеччини (на 0.5 в. п.) порівняно з літом, зокрема через збої у системі постачання. Вперше з початку сторіччя прогнозується повільніше зростання ЕМ (крім країн Азії) порівняно з розвиненими країнами. Економіка Китаю також зростає повільніше, ніж очікувалося, зокрема через структурні проблеми у секторі нерухомості, які поширилися на інші сектори. Покращилися прогнози зростання країн-експортерів енергоносіїв, включно з Росією.

Розвинені країни забезпечили високі рівні вакцинації населення й донедавна відновлювали усі види економічної діяльності. У решті країн недостатня вакцинація сприяла подальшим виникнення нових штамів вірусу, зокрема Омікрона. Зростають побоювання, що небезпечні мутації вірусу знизять ефективність вакцинації. Навіть розвинені країни реагували на цю загрозу поверненням жорстких карантинних заходів. Отже для зниження впливу пандемії все важливішою стає глобальна вакцинація. ООН планує досягти щеплення 70% дорослих у світі тільки у середині 2022 року.

Монетарна політика провідних країн нормалізується, в низці ЕМ стає жорсткою

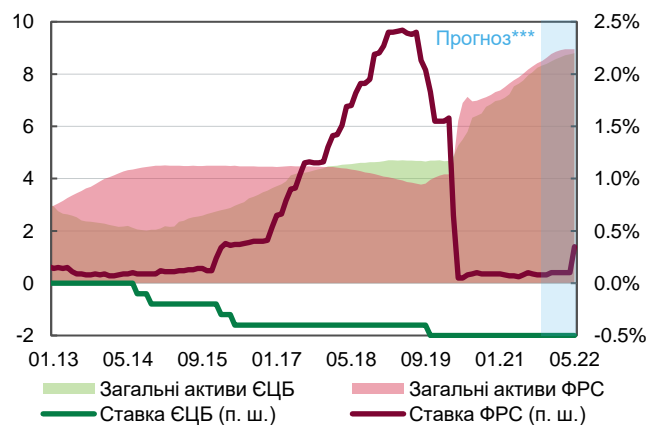
Високий попит за обмеженої пропозиції, проблеми з постачанням, суттєві антикризові монетарні й фіскальні заходи спричинили рекордне прискорення інфляції в світі. Зокрема у США у листопаді інфляція була найвищою з 1982 року, у більшості розвинених країн – з часів попередньої фінансової кризи 2008 року. Нині центробанки дедалі частіше вказують на фундаментальний інфляційний тиск на противагу

Графік 1.1.4. Вакциновані за групами країн за рівнем доходу, % населення

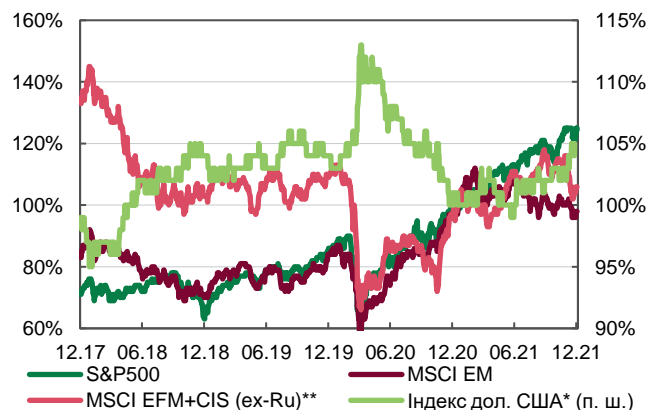
За станом на 10.12.2021.
Джерело: Our World in Data.

Графік 1.1.5. Загальні активи* та ключові ставки** ФРС США та ЄЦБ

* У трлн дол. США для ФРС, у трлн євро для ЄЦБ. Середньомісячні дані.
** Ставка за федеральними коштами для ФРС, депозитна ставка для ЄЦБ.
*** За припущення, що єдиним фактором зміни в активах є оголошені зміни в програмах кількісного стимулювання, а також за припущення про реалізацію очікуваних персоналом ФРС змін у ключовій ставці ФРС до 0.9% у 2022 р., з першим підвищенням у травні (за прогнозами грудня 2021 року).
Джерело: ФРС США, ЄЦБ.

Графік 1.1.6. Динаміка фондових індексів США та ЕМ та індексу долара США, 01.01.2021 = 100

* Зважений на торгівлю товарами та послугами, ФРС.
** Індекс прикордонних економік Європи та СНД без Росії (включають Естонію, Казахстан, Литву, Румунію, Сербію, Словенію, Хорватію).
Джерело: Federal Bank of St Louis, Morgan Stanley, ФРС США.

попереднім запевненням про його тимчасовий характер. Під впливом інфляції завершується період м'якої монетарної політики провідних центробанків. ЄЦБ знижує обсяги купівлі облігацій за пандемічною програмою (PEPP). ФРС США заявив про скорочення обсягу викупу облігацій на 30 млрд дол. на місяць з поточних 105 млрд дол. З наступного року можливий поступовий відхід ставки від нульового рівня, ринки вже очікують на три підвищення ставки ФРС упродовж 2022 року. Поки йдеться тільки про поступове скорочення монетарного стимулювання: протягом наступного року ключова ставка ФРС залишиться нижчою за 1% і негативною у реальному вимірі, ставки ЄЦБ – близькими до нуля, баланси припиняють зростання, але не скорочуються.

Своєю чергою, центробанки ЕМ вже підвищують відсоткові ставки. Також такі країни переважно надалі згортають заходи антикризової фінансової політики. У розвинених країнах ця політика ще триває, зокрема у США ухвалено масштабну програму фінансування інфраструктури. Проте стимулюючі заходи стають адресними. Заходи з початку 2020 року призвели до суттєвого зростання державного боргу країн.

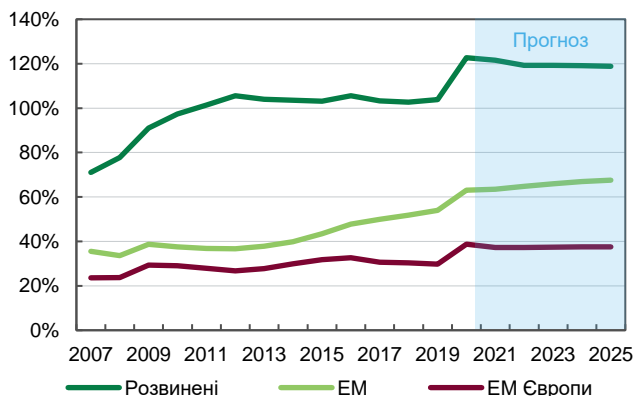
Умови залучення капіталу для ЕМ погіршаться

Доходність держоблігацій США зростала з кінця літа. Підвищується доходність облігацій інших розвинених держав. Долар США зміцнюється відносно решти світових валют. Це відображає очікування жорсткішої монетарної політики провідних центробанків. Додатково на підвищення доходності за облігаціями впливатиме й анонсоване скорочення викупу активів, що обмежить пропозицію ліквідних ресурсів. Такі очікування збіглися з погіршенням прогнозів зростання економік, перш за все ЕМ. Це створює додаткову невизначеність для інвесторів, яка відобразиться у вищій премії за ризик. Тож надалі ставки за борговими інструментами ЕМ мають зростати. На потенційне зростання премії за ризик вказує поточне рекордно низьке значення ризик-спредів за облігаціями із високим кредитним ризиком. Для України очікувану доходність цінних паперів штовхатимуть вгору специфічні ризики, зокрема військової агресії Росії.

Ціни енергоносіїв стають загрозливими

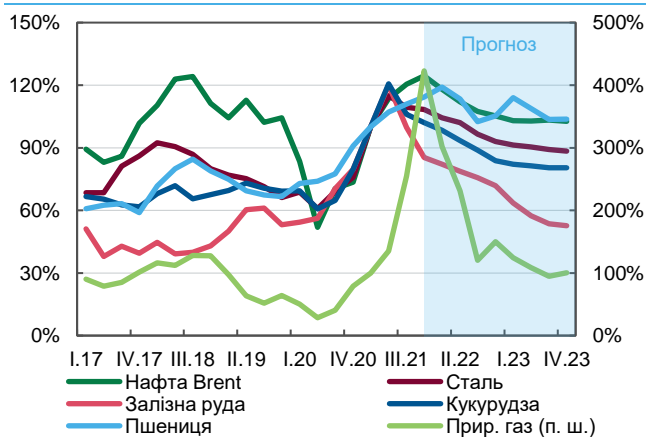
Ціни на газ в Європі зросли у п'ять разів з початку року під впливом суттєвого попиту, аномальних температур, низьких запасів та обмеження пропозиції (зокрема Росією восени). Після досягнення історичних максимумів у вересні-жовтні, ціни на блакитне паливо дещо знизилися, проте залишаються високими і волатильними. Зростання цін на енергоносії прискорює інфляцію в світі. Багато країн ЄС планують заходи із захисту споживачів від впливу високих цін на газ, передусім зниження податків на енергоносії та збільшення трансфертів менш захищеним верствам. Це створить певні фінансові ризики у Східній та Центральній Європі. Агенція ЄС зі співпраці енергорегуляторів очікує на зниження цін газу тільки навесні наступного року із закінченням холодного сезону і зростанням постачання з Норвегії та Росії.

Графік 1.1.7. Державний борг груп економік, % ВВП

Джерело: МВФ, World Economic Outlook, October 2021.

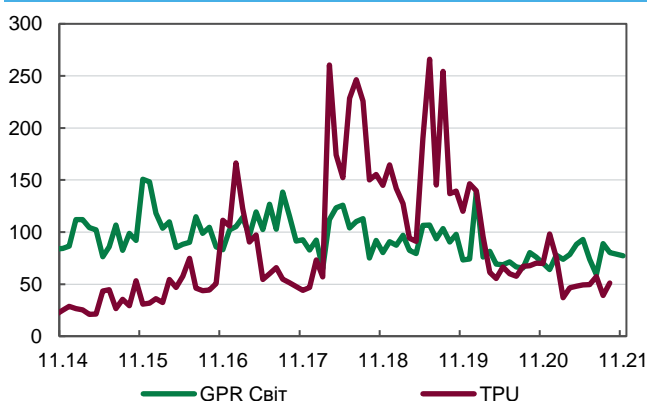
Графік 1.1.8. Світові ціни на сировинні товари*, I кв. 2021 = 100%

* Нафта – сорт Brent; природний газ на терміналах в Нідерландах; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза – середня за квартал світова ціна.

Джерело: НБУ, Інфляційний звіт, жовтень 2021.

Графік 1.1.9. Індекс геополітичних ризиків (GPR)* та індекс невпевності торговельної політики (TPU)**

* За оновленою методологією.

<https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm>

** <https://www.matteoiacoviello.com/tpu.htm>

Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello.

Ціна нафти зростає з огляду на вищі ціни на газ та відновлення економік, попри зростання виробництва в ОПЕК. Надалі очікується поступове її зниження, зокрема через побоювання нижчого попиту внаслідок нових варіацій COVID. Ціни на сталь помітно зросли з початку року та надалі підтримуватимуться високим попитом через масштабні інфраструктурні проекти. Ціни на залізну руду знизилися у II півріччі зокрема через зменшення попиту з боку Китаю. Відновлення постачання сприятиме подальшому їх скороченню. Ціни на пшеницю зросли до найвищих рівнів за понад десять років через погані врожаї в основних виробників. На противагу високі світові врожаї дещо знизили ціни на кукурудзу.

“Газова дипломатія” Росії надалі загрожує Україні

Восени Газпром скоротив прокачку газу через Україну до рівня нижче контрактного (у добовому вимірі). Обмежено постачання газу до Європи й через інші канали, що створило дефіцит газу в регіоні. Таким чином Росія та заінтересовані сторони просувають запуск “Північного потоку-2”. Втім німецький регулятор у листопаді призупинив сертифікацію цього газопроводу і не очікує на її завершення у I півріччі 2022 року. У коаліційній угоді ФРН газогін прямо не згадується, проте є вимога про сертифікацію низки газопроводів за нормами ЄС, чого вимагала Україна. Приведення їхньої роботи у відповідність до норм ЄС послабить монопольне становище Газпрому. США запровадили нові санкції проти компанії і суден, пов’язаних із газогоном, що може ускладнити його запуск в експлуатацію. За підрахунками МВФ, запуск в експлуатацію “Північного потоку-2” призведе до скорочення доходів України від транзиту більш ніж вдвічі до 1.2 млрд дол. на рік до 2024 року. У вересні Угорщина уклала нову довгострокову угоду з Газпромом через газогін “Південний потік” в обхід України. Дії Москви створюють загрозу подальшого скорочення прокачки через Україну. Це спричинює як фінансові, так і безпекові ризики.

Загострилися воєнні загрози Україні з боку Росії

З кінця жовтня Росія знову стягує війська до кордонів України. На думку розвідки України та США, зросла загроза нового масштабного вторгнення на початку 2022 року. Надалі зміцнюється контроль Росії над ОРДЛО, останній крок – офіційні рішення про посилення товарообігу. Міжнародні платформи для діалогу з подолання конфлікту, включно із Нормандським форматом, не діють. Протистояння Росії із західним світом стає одним з ключових геополітичних ризиків поряд із протистоянням між США та Китаєм. В Європі новим фронтом протистояння Росії з Заходом може стати Боснія та Герцеговина. Посилюється російський вплив та військовий контроль у Білорусі. Влада цієї країни провокує напруження на кордонах з Україною та країнами-сусідами ЄС, створюючи міграційний тиск та наращуючи війська.

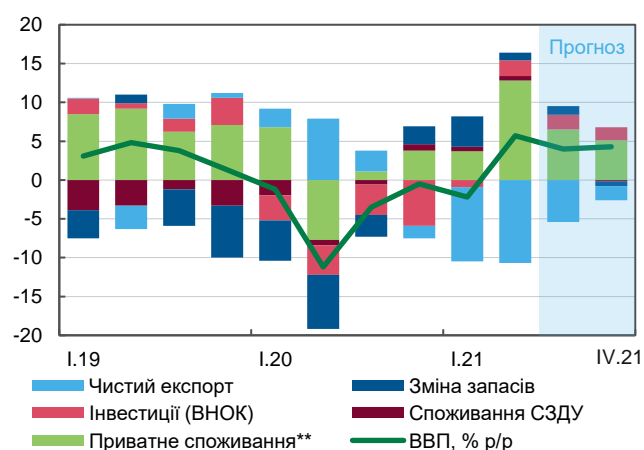
Наближається до вирішення судове протистояння України та Росії у справі про так званий “борг Януковича” перед Росією у 3 млрд дол. Рішення Високого суду Лондона може з’явитися вже найближчим часом.

Частина 2. Внутрішні умови та ризики

2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики

Макроекономічні та фіскальні ризики залишаються помірними. Збереження сприятливих умов торгівлі, збалансований валютний ринок, достатній рівень міжнародних резервів та поміркована фіскальна політика створюють запас міцності для економіки. Прискорення економіки залежатиме від спроможності нарощувати приватні інвестиції та ризику поширення нових хвиль COVID-19 й запровадження карантинів у зв'язку з все ще слабкою вакцинацією. Рівень невизначеності наступного року може зрости – у першу чергу в енергетичній сфері та на зовнішніх ринках капіталу. Продовження співпраці з МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями дає змогу зберегти доступ до зовнішнього фінансування та сприятиме прискоренню економічного зростання.

Графік 2.1.1. Внески категорій кінцевого використання в річну зміну реального ВВП, в. п.*

* Прогноз на III–IV квартали – Інфляційний звіт за жовтень 2021 року (буде оновлений у січні).

** Разом із некомерційними організаціями, що обслуговують домогосподарства.

ВНОК – валове нагромадження основного капіталу. СЗДУ – сектор загальнодержавного управління.

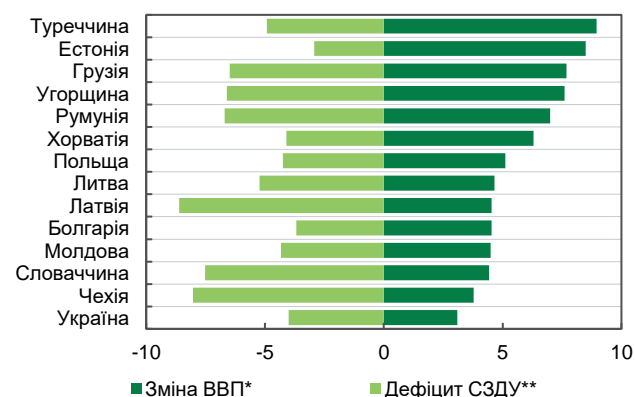
Джерела: ДССУ, розрахунки НБУ.

Відновлення економіки відбувається повільно

Згідно з попередніми даними ДССУ реальний ВВП у III кварталі зріс лише на 2.7% р/р. Стримують зростання економіки обмежені виробничі потужності, низький рівень приватних інвестицій, подорожчання енергоносіїв, слабе відновлення сфери послуг. Економіка пристосувалася до роботи в нових умовах, але негативний вплив карантинних обмежень зберігався. За оцінками НБУ, їхня дія призвела до втрати близько 0.8 в. п. зростання ВВП у 2021 році. Натомість економічне відновлення підтримують стійкий споживчий попит, поживлення інвестиційної активності, зокрема в державному секторі, рекордний урожай. Згідно з жовтневим прогнозом НБУ зростання економіки цього року становитиме 3.1%.

Наступного року ключовим чинником зростання ВВП очікувано залишиться внутрішній попит. Пришвидшення темпів вакцинації та подальше пристосування бізнесу і населення до роботи в умовах карантину мінімізує негативний вплив можливих подальших обмежень на економіку. Сповільнюватиме економічне зростання висока вартість енергоносіїв. Це загрожує підвищенням собівартості продукції, повільнішим зниженням інфляції, скороченням виробництва енергоємних галузей, вищими видатками бюджету на субсидії та підтримку енергетичних компаній. У підсумку, за оцінками НБУ, у 2022 році економіка зросте на 3.8%.

Графік 2.1.2. Прогноз зростання ВВП та дефіциту сектору державного управління до ВВП у 2021 році, %

* Дані для України – прогноз НБУ. ** Дані для України – сальдо зведеного бюджету.

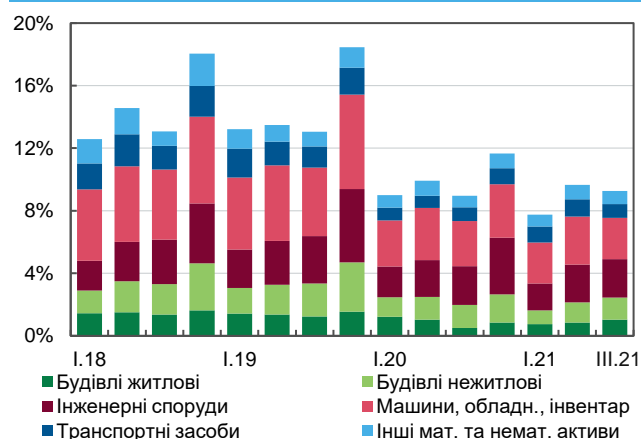
Джерела: НБУ, МВФ (WEO жовтень 2021).

Для прискорення зростання необхідні інвестиції

Державний сектор упродовж останніх років доволі активно здійснював капітальні видатки. Декілька сотень об'єктів було завершено або розпочато в рамках програми "Велике будівництво", передусім масштабне будівництво доріг. У наступні роки державні інвестиції вже не зростатимуть так швидко.

Аби досягти сталих і високих темпів зростання ВВП, повинні істотно зрости приватні інвестиції. Попри певне прискорення, вони все ще на низькому рівні. Це знижує конкурентоспроможність вітчизняного виробництва. Перешкоджають інвестуванню прохолодний інвестиційний клімат і песимістичні настрої бізнесу. Індекс очікувань ділової активності в листопаді вперше за останні сім місяців став нижчим за нейтральний рівень: керівники погіршили оцінки економічного стану своїх підприємств. За умови відновлення інвестиційного попиту фінансовий сектор зможе задовольнити потребу в кредитних ресурсах. Прямі іноземні інвестиції також

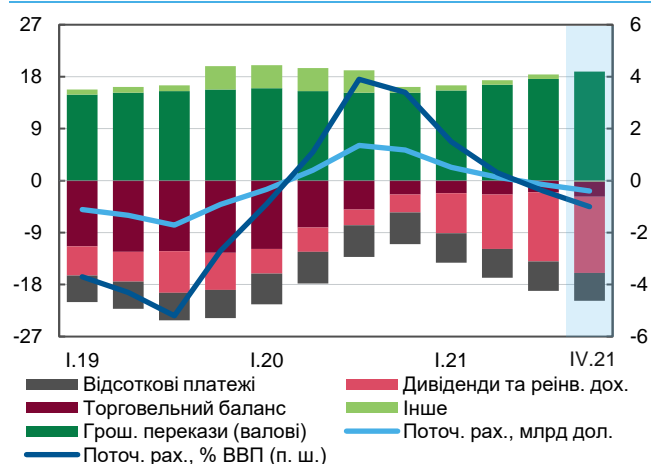
Графік 2.1.3. Капітальні інвестиції за видами активів у 2018–2021 роках, % ВВП*

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя і тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

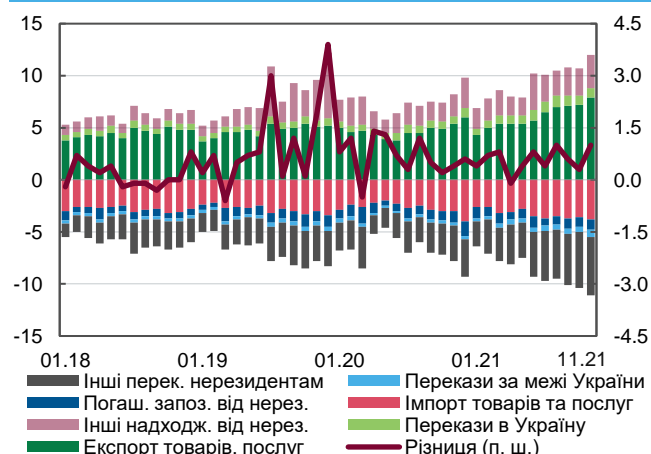
Джерело: ДССУ.

Графік 2.1.4. Сальдо рахунку поточних операцій, плинна за чотири квартали, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Графік 2.1.5. Обсяги операцій з безготівковою іноземною валютою, млрд дол. в еквіваленті*

* За даними статистичної звітності, наданої банками.

Джерело: НБУ.

мають прискорюватися. Поки що їхню динаміку визначає реінвестування доходів компаніями з іноземним капіталом. Для залучення нових інвестицій слід продовжувати структурні реформи, поліпшувати бізнес-умови та захист прав інвесторів і кредиторів.

Зниження інфляції до цілі може тривати довше

У листопаді споживча інфляція становила 10.3% р/р, що вище від попередніх прогнозів НБУ. За підсумками року вона може залишитися двознаковою. Високі світові ціни на енергоносії та аграрну продукцію, стрімке зростання виробничих витрат, стійкий споживчий попит і прискорення інфляції країн-партнерів залишаються вагомими проінфляційними чинниками. З огляду на це Національний банк на початку грудня підвищив облікову ставку до 9%. Тим не менше зниження інфляції до цілі може потребувати тривалішого часу. Це понижуватиме купівельну спроможність населення та здорожчуватиме залучення уряду. У відповідь на зміну монетарних умов вартість банківського фондування перестала знижуватися. Депозитні ставки поступово зростатимуть, зокрема для стимулювання довгострокових вкладів.

Дефіцит поточного рахунку в безпечних межах

Незважаючи на певне погіршення умов торгівлі, ситуація на світовому ринку є сприятливою для ключових експортних галузей, зокрема для торгівлі зерновими та продукцією металургії. Це зменшує ризики платіжного балансу, навіть попри зростання цін на енергоносії, які в середньому становлять близько чверті імпорту. За підсумками року дефіцит поточного рахунку становитиме близько 1% ВВП. У 2022 році, за прогнозом НБУ, він відчутно розшириться через подальше нарощування імпорту та нижчі експортні ціни, але перебуватиме в безпечних межах. Дефіцит поточного рахунку компенсуватиметься припливом інвестиційного та боргового капіталу. З огляду на очікуване погіршення умов залучень коштів на світових фінансових ринках вагомим джерелом фінансування залишатимуться кошти МФО. Сальдо зведеного платіжного балансу після дефіциту наступного року повернеться до додатних значень вже у 2023 році.

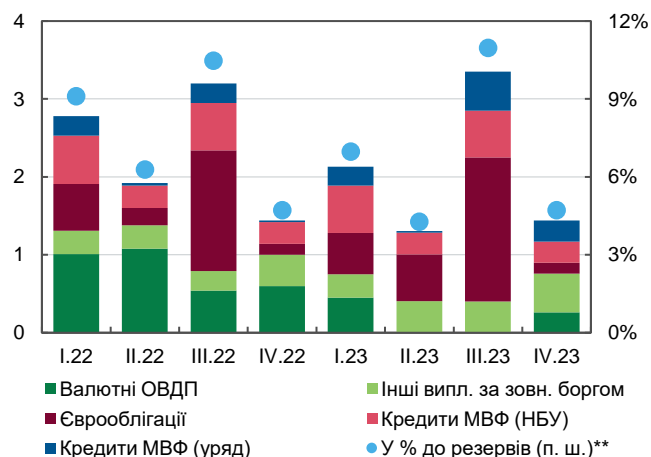
Ймовірність виникнення тривалих дисбалансів на валютному ринку залишається низькою. Завдяки режиму плаваючого курсу гривня гнучко реагує на зміни макроекономічних та фінансових умов, а НБУ готовий згладжувати її різкі коливання, що можуть виникати зокрема з огляду на посилення геополітичних ризиків.

Боргове навантаження знижується, проте вартість нових залучень уряду може зрости

Після зростання торік до 60.9% державний і гарантований державою борг продовжить скорочуватися відносно ВВП й досягне 52% на кінець 2021 року та 51% у 2022 році за базовим сценарієм. Основні фактори зниження боргового навантаження у 2021–2022 роках – стрімке зростання номінального ВВП та відсутність валютних шоків.

Україна, хоча й зі значним запізненням, наприкінці листопада отримала черговий транш від МВФ на суму

Графік 2.1.6. Валютні виплати уряду й НБУ, екв. млрд дол.*

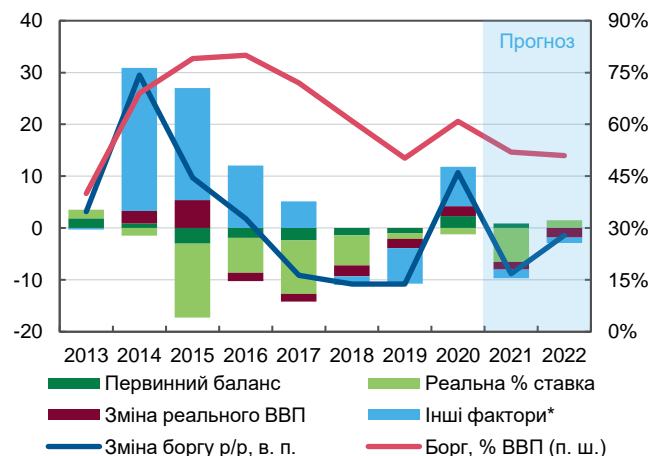

* У тому числі відсотки.

** Співвідношення планових виплат у відповідному кварталі до обсягу валових міжнародних резервів України станом на 01.12.2021.

Джерело: МФУ, НБУ.

Графік 2.1.7. Співвідношення державного і гарантованого державою боргу та ВВП (%) та чинники його зміни (в. п.)

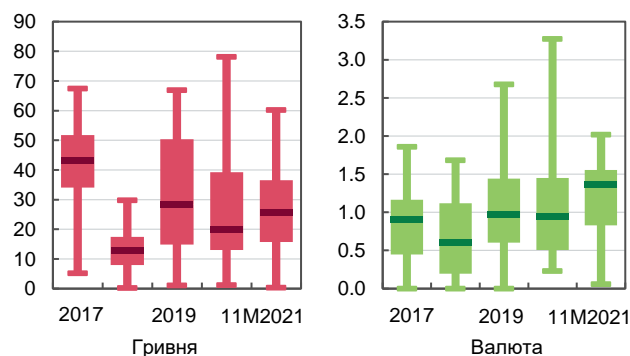

* Інші фактори – сукупний внесок зміни обсягу гарантій, активів та курсових коливань.

Додатні значення відповідають збільшенню частки боргу до ВВП, від’ємні – зменшенню. Внесок чинників розраховано з урахуванням основних припущень базового макроекономічного сценарію, що був розроблений у жовтні 2021 року.

Джерело: розрахунки НБУ.

Графік 2.1.8. Щоденні залишки коштів Держказначейства в гривні та валюті (дол. екв.) у 2017–2021 роках, млрд одиниць*

* Грані прямокутника – перший і третій квартилі розподілу. Лінія всередині прямокутника – медіана. Верхні та нижні лінії поза прямокутником – максимум та мінімум.

Джерело: ДКСУ, МФУ, НБУ.

близько 700 млн дол. та подовжила термін чинної програми стэнд-бай до кінця червня 2022 року. Отримані в серпні 2.7 млрд дол. від розподілу СПЗ та накопичені урядом валютні кошти сприяли нарощуванню резервів та успішному проходженню значних боргових виплат у вересні. Поточний рівень валових резервів становить понад 90% композитного критерію МВФ (ARA).

Поступове згортання монетарних стимулів провідними країнами світу, зростання безризикової доходності та посилення конкуренції за фінансові ресурси на світовому ринку підвищать вартість зовнішніх залучень для уряду. Однією з ключових умов збереження безперешкодного доступу до зовнішнього фінансування залишається співпраця з МВФ. Беручи до уваги значні боргові виплати в найближчі роки, Україні вкрай важливо зберегти доступ до коштів Фонду. Додатковий комфорт співпраця з МФО створює і з огляду на зростання занепокоєння інвесторів унаслідок провокативних дій Росії на кордоні.

Поміркваність фіскальної політики важлива для контролю ризиків

За оцінками НБУ, дефіцит державного бюджету за підсумками 2021 року буде значно меншим, ніж прогнозовані на початку року 5.5% ВВП. На наступний рік дефіцит державного бюджету затверджено на рівні 3.5% ВВП. Продовження поміркованої фіскальної політики сприяє подальшому зниженню боргового навантаження, посиленню стійкості державного боргу та послабленню інфляційного тиску. Водночас цього ресурсу достатньо для підтримки економіки, захисту соціально вразливих груп та боротьби з поширенням COVID-19.

Упродовж 2021 року значно зріс обсяг державних гарантій, наданих для кредитування державних та приватних підприємств. У 2022 році вони не повинні перевищувати 3% планових доходів загального фонду державного бюджету. Такий рівень відповідає нормам Бюджетного кодексу і зобов’язанням у рамках меморандуму з МВФ.

Відтермінування урядом приведення до ринкового рівня цін на комунальні послуги та енергоресурси погіршує фінансовий стан держкомпаній і може призвести до додаткових бюджетних витрат у майбутньому. Це також збільшує вірогідність недоотримання доходів бюджету у вигляді дивідендів та податку на прибуток. Відповідно до зобов’язань у рамках меморандуму з МВФ уряд уникатиме нарощування квазіфіскального дефіциту. Однак у зв’язку з різким зростанням цін на газ додаткова бюджетна підтримка може знадобитися для надання субсидій населенню та забезпечення безперебійних поставок в опалювальному сезоні 2021–2022 років.

Для контролю ризиків ліквідності доцільною є підтримка залишку коштів на ЄКР на достатньому рівні. Для цього необхідне виваженіше прогнозування руху коштів та збільшення прогнозного горизонту ЄКР до 3–6 місяців. Одним із кроків також могло би бути збільшення перехідного залишку в кінці року.

2.2. Ринок нерухомості та іпотечне кредитування

Ринок житла розігривається: ціни підвищуються під тиском вищої собівартості, зростання попиту й обсягів іпотечного кредитування. Але темпи здорожчання житлової нерухомості не є загрозливими. Пропозиція нового житла жвавіша, ніж торік, проте зберігаються ризики її сповільнення через тривалу реформу системи контролю в секторі. Обсяги іпотеки стрімко зростають із низької бази, але темпи могли б бути вищими за відсутності обмежень. На заваді стоїть не врегульований ринок новобудов та низький рівень захисту прав кредиторів. Ринок торговельних площ помітно зростає, тоді як ринок офісних приміщень лише поступово відновлюється.

Графік 2.2.1. Активність на ринку житла

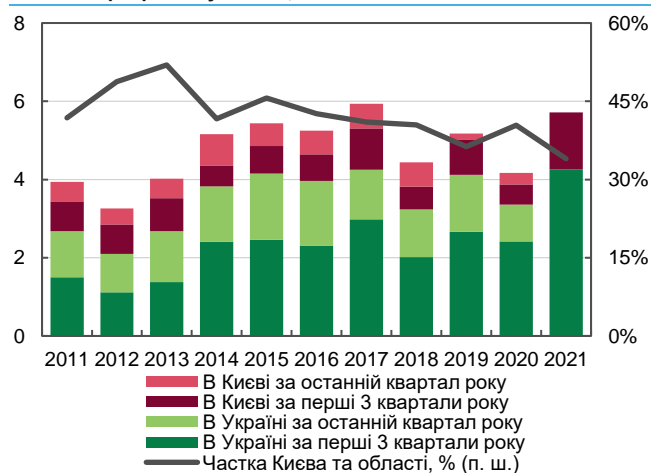

Джерело: Мін'юст, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Попит на житло продовжує стало зростати

Кількість угод, укладених на ринку житлової нерухомості в III кварталі цього року, зросла на 6% порівняно з відповідним періодом минулого року. Попит підживлюють сталі та жваві зростання номінальних доходів та погіршення інфляційних очікувань. Останні відображають занепокоєння населення як із приводу загального знецінення коштів, так і стосовно майбутнього підвищення цін на житло. Поступово додатковим чинником попиту стає жвавіше іпотечне кредитування. Вагомим рушієм попиту з боку заможнішого населення зі значними заощадженнями є низька дохідність депозитів, а отже, вища відносна привабливість вкладень в альтернативні активи. Дія цих факторів триватиме, тож попит на житло буде сталим.

Графік 2.2.2. Введення в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках, млн кв. м

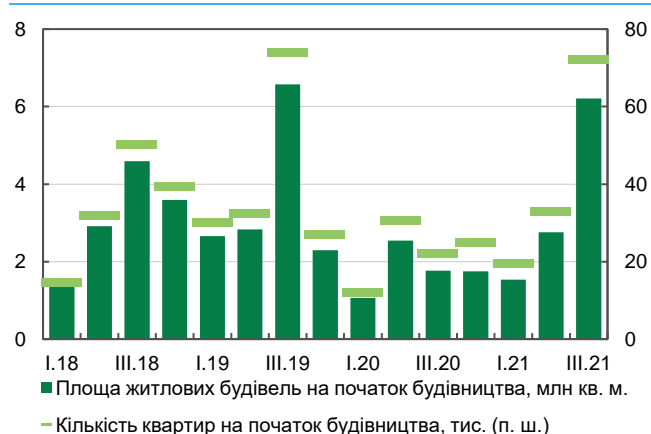

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Створення нової пропозиції житла похвалилося

За перші дев'ять місяців року в Україні було введено в експлуатацію майже вдвічі більше нового житла в багатоквартирних будинках, ніж у середньому за аналогічний проміжок часу в останні п'ять років. Поступово активізується нове будівництво у великих містах у регіонах України. У Києві обсяги введення в експлуатацію зросли майже втричі відносно минулого року, та вдвічі у порівнянні з історичною середньою. Як у столиці, так і в регіонах жвавіше введення житла за перші три квартали частково пояснюється ефектом відкладеної пропозиції попереднього року. Торік введення в експлуатацію житла, передусім у столиці, затримувала реформа ДАБІ, що офіційно завершилася лише восени цього року. Це помітно загальмувало старту і завершення нової багатоквартирної забудови.

Графік 2.2.3. Старту багатоквартирної забудови в Україні

Джерело: ДССУ.

В майбутньому, темпи введення житла в експлуатацію можуть бути частково обмеженими з огляду на незначні обсяги розпочатого торік будівництва. Обмежена пропозиція може посилити тиск на ціни в майбутньому. Утім, цього року кількість стартів забудови значно зросла. За перші три квартали в Україні було розпочато зведення понад 120 тисяч квартир. Це майже вдвічі більше, ніж за аналогічний період минулого року і на 7% вище докризового рівня. Це може компенсувати меншу кількість стартів нового будівництва торік, але з лагом.

Ринок розігривається, але про цінову бульбашку нині не йдеться

Цьогоріч восени ціна нерухомості в новобудовах у гривні зростала в межах 10–15% р/р. Ціни на житло на вторинному ринку зростають у середньому на кілька відсоткових пунктів швидше. За результатами [опитування про умови іпотечного кредитування](#), вартість

Графік 2.2.4. Індекс цін у будівництві та на житло, 12.2015 року = 100%

Джерело: ДССУ, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

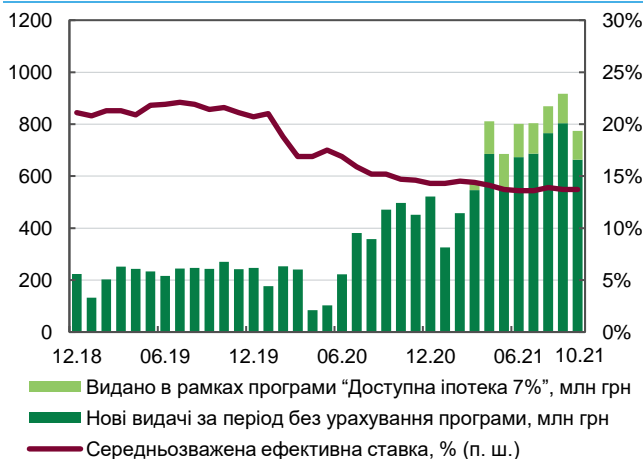
Графік 2.2.5. Відношення “ціна до річного доходу” та “ціна до річної ренти” на первинному ринку нерухомості Києва

* Розраховується з урахуванням середньої кількості працюючих у складі домогосподарств.

Джерело: ДССУ, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.6. Нові видачі та вартість іпотеки

Джерело: дані банків.

житла, яке придбавалося за рахунок кредитних коштів у III кварталі, була на 14% вищою, ніж рік тому. Зростання цін є наслідком дії набору факторів, які дещо відрізняються залежно від сектору ринку нерухомості.

На ринку новобудов ключовим фактором зростання цін є собівартість будівництва. У жовтні ціни житлового будівництва зросли на 16% р/р. Ці ціни і раніше зростали швидше за вартість житла. Зростання собівартості довго не відображалось у цінах на житло. Перш за все – через млявий стан ринку у кризовий період. Доки забудовники не могли перекласти свої вищі витрати на споживачів, через доволі кволий попит, вони працювали з низькою маржинальністю. Певне поживлення попиту дало змогу забудовникам відреагувати на зростання собівартості вищими цінами на житло.

Ціни на вторинному ринку рухаються паралельно із цінами новобудов та є вищими на розмір “премії” за готовність житла, відповідно нижчі ризики та вищу ліквідність. Основним драйвером цін на вторинному ринку нерухомості нині є попит та очікування його поживлення через зростання доходів домогосподарств. Додатковим двигуном цього сегмента є іпотечне кредитування. Доступ до кредитних коштів, безумовно, підживлює купівельну активність. Поки частка угод на ринку житла, що фінансуються за рахунок кредитів, є малою, іпотека прямо не визначає цінову динаміку. Водночас із середини 2020 року разом зі стартом активного іпотечного кредитування кореляція між ціною житла та обсягами кредитів помітно зросла.

Житло залишається доступним за історичними мірками

Попри те, що вартість житла зростає, показник “ціна до річного доходу” є досить стабільним. Станом на кінець вересня цей індикатор зменшився на 1 в. п. відносно значення рік тому та залишається на історично найнижчому рівні. Це пояснюється тим, що номінальні доходи населення зростають швидше, ніж ціни на житло. Показник “ціна до ренти” за рік не змінився та загалом за історичними та міжнародними мірками є низьким.

Іпотека поживлюється, але зростання обмежене

Наразі обсяг іпотечного кредитного портфеля дуже малий. Співвідношення іпотеки і ВВП залишається неприродно низьким – 0.55% на кінець III кварталу. Втім, обсяг нових видач за перші дев'ять місяців року майже втричі вищий, ніж торік. Основним каталізатором іпотечного кредитування стали низькі ставки. Підтримувала його й програма “Доступна іпотека”. Однак за перші дев'ять місяців її роботи було видано лише 1 млрд грн іпотеки, що становить 20% річного бюджету програми. Донедавна кредитування за програмою обмежували жорсткі критерії до заставного житла. Останні були нещодавно послаблені, тож у наступні місяці кредитування в рамках програми може активізуватися. З огляду на динаміку цін, банкам варто обачно оцінювати вартість застави за іпотекою.

Графік 2.2.7. Показники ринку торговельної нерухомості

Джерело: консалтингові агентства, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.8. Показники ринку офісної нерухомості

Джерело: консалтингові агентства, розрахунки НБУ.

Нині обсяги іпотеки зростають передусім завдяки кредитуванню вторинного ринку. Лише десята частина нових видач за 2021 рік була на купівлю житла в новобудовах. Основними перешкодами для активного іпотечного кредитування все ще є непрозорість і нерегульованість первинного ринку, а також низький рівень захисту прав кредитора. У разі прийняття законопроекту, покликаного впорядкувати ринок новобудов, одну з перешкод буде частково усунуто. Позитивним для захисту прав кредиторів є зняття мораторію на стягнення застави за валютною іпотекою у вересні цього року, після більш як семи років дії.

Ринок комерційної нерухомості відновлюється

Завдяки зростанню доходів та обсягів споживання населення ринок торговельних площ є досить жвавим. Разом зі зростаючим товарообігом набирає обертів і попит на площі серед ритейлерів. Паралельно поволі дорожчає оренда, що зазвичай залежить від доходів орендаря. Ситуація в цьому сегменті залежить від карантинних обмежень, але їхній вплив є помірним. М'якший карантин цього року майже не створював проблем для розвитку ринку. Першість на ринку поступово повертається до власників площ: знижки стають досить рідкісними, застосовуються лише за умови значного падіння товарообігу. Нова пропозиція площ на ринку в першому півріччі була обмеженою. Разом із відносно активним попитом це призвело до нижчого рівня вакантності.

На ринку офісів ситуація залишається напруженою, але й тут є певне поліпшення відносно минулого року. Активність попиту зросла, передусім через низьку базу порівняння. Після річного падіння динаміка орендних ставок нарешті стабілізувалася. Продиктований пандемією змішаний формат роботи, що стає новою нормою, використовує більшість орендарів БЦ. Тож сегмент надалі залишається під владою орендаря. При цьому ринок активно поповнюється. За перші шість місяців було введено 4% від існуючих нині площ у Києві, що майже втричі більше п'ятирічного середнього за період. Це лише злегка підняло рівень вакантності, адже майже всі нові площі мали орендарів заздалегідь.

Разом із поступовим поживленням економіки ринок офісних площ далі поволі відновлюватиметься, а торговельних – продовжуватиме зростання. Карантинна волатильність ринку не є загрозою для фінансового сектору, адже частка ТРЦ та БЦ в працюючому корпоративному портфелі банків залишається незначною.

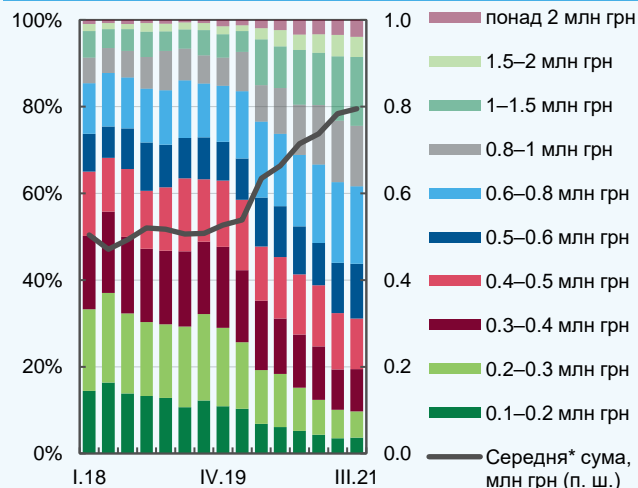
Вставка 1. Результати опитування про умови іпотечного кредитування

Стандарти іпотечного кредитування залишаються помірно консервативними: якщо співвідношення боргу та вартості застави є низьким, то боргове навантаження – досить високе. Банки планують нарощувати портфелі гривневої іпотеки, проте активний розвиток ринку досі стримує низка перешкод.

У листопаді 2021 року НБУ провів чергове щорічне опитування банків про умови надання іпотечних кредитів. Відповіді надали 26 банків, котрі видали майже 99% нових іпотечних кредитів за перші три квартали поточного року.

За перші дев'ять місяців року опитані банки видали майже в 2.5 раза більше іпотечних кредитів, ніж за аналогічний період торік. Зростає частка кредитів, наданих на придбання житла в Києві, який упевнено утримує лідерство серед регіонів. Банки й далі переважно тримаються осторонь ринку новобудов – на купівлю житла на ньому видано трохи більше десятої частини кредитів за три квартали. Ця частка стало скорочується протягом останніх трьох років. До них належать і кредити, видані у партнерстві із забудовниками, кількість яких також зменшується.

Графік В.1.1. Розподіл кредитів за сумою договору

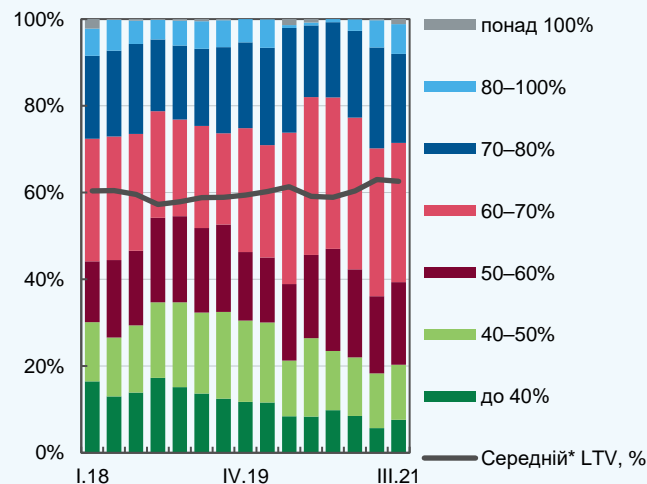
* Зважено за кількістю наданих кредитів.

Джерело: дані банків.

Середня сума іпотечного кредиту за рік зросла на 20% та в третьому кварталі становила майже 800 тис. грн. Це зростання пояснюється здебільшого підвищенням цін на житло. Середня ціна застави також зросла і становила трохи менше півтора мільйона гривень. Середня площа заставного майна становила 68 кв. м. і за останній рік майже не змінилась.

Іпотечні договори позичальники укладають у середньому на 15 років. Однак реальний строк життя кредиту значно менший. Іпотека, яку погасили цього року, в середньому “прожила” близько десяти років. Це на рік більше, ніж у середньому за останні п'ять років. Середній вік позичальника за рік не змінився і становить тридцять вісім років. Середній дохід вищий на третину. Половину кредитів видали позичальникам із доходами від 30 тис. грн. Лише близько десятої частини кредитів отримали боржники із офіційним доходом менше 10 тисяч гривень.

Графік В.1.2. Розподіл кредитів за LTV

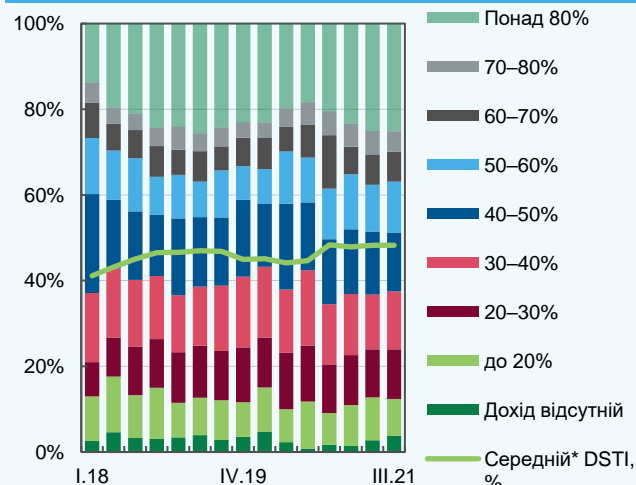

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків.

Середнє відношення суми кредиту до застави (LTV) в III кварталі становило 63%, що є досить консервативним показником. Співвідношення витрат на обслуговування боргу та доходів позичальника (DSTI) становить близько 48% і за рік дещо зросло. Це свідчить про доволі високе боргове навантаження позичальників. Проте цей показник ураховує лише документально підтверджені доходи клієнтів. Переважно банки не кредитують, якщо позичальник не має офіційних доходів, однак готові враховувати й інші джерела надходжень.

Графік В.1.3. Розподіл кредитів за DSTI

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків.

Наступного року банки планують видати вдвічі більше нових кредитів. Водночас на ринку залишається низка перешкод, котрі не дають іпотеці стати масовою. Банки назвали головними серед них дефіцит платоспроможних позичальників, нерегульованість ринку новобудов та незахищеність прав кредиторів.

Вставка 2. Результати примусової реструктуризації валютної іпотеки

Навесні 2021 року було прийнято закон, що запровадив тимчасовий механізм обов'язкової реструктуризації старої валютної іпотеки на пільгових для позичальників умовах. Але навіть цей крок назустріч не стимулював боржників вирішити проблему старих непрацюючих кредитів. За час дії механізму за реструктуризацією звернулися лише за близько 5% договорів, які банки досі утримували. Тепер мораторій скасовано, тож за рештою позик банки розпочнуть стягнення застави. Це нарешті поставить крапку в історії з валютною іпотекою.

Проблемна валютна іпотека є тягарем для банківської системи України вже понад десять років. За цей час здійснено багато спроб вирішити дану проблему та впровадити дієві інструменти врегулювання боргів. У квітні 2021 було прийнято закон, яким запроваджено механізм обов'язкової для кредитора реструктуризації валютної іпотеки. Ним передбачалися дуже сприятливі умови для позичальників. За реструктуризацією за цим механізмом боржники могли звернутися протягом квітня – липня.

За період дії закону банки отримали близько півтори тисячі заявок на врегулювання проблемної заборгованості. Це в десять разів більше, ніж торік. Майже всі вони стосуються прохання про реструктуризацію на умовах закону. Але загальна кількість заявок виявилася незначною порівняно з обсягом іпотеки – лише 5.1% від кількості договорів.

Наприкінці серпня 2021 року портфель валютної іпотеки банків становив майже 13 млрд грн. За перші вісім місяців року він зменшився на 4 млрд грн. За даними банків, лише близько десятої частини цього скорочення припало на реструктуризацію. Тож очищення балансів банків знову відбувалося переважно шляхом списання боргів або їх продажу зі значними дисконтами.

Графік В.2.1. Отримано заяв на реструктуризацію за період

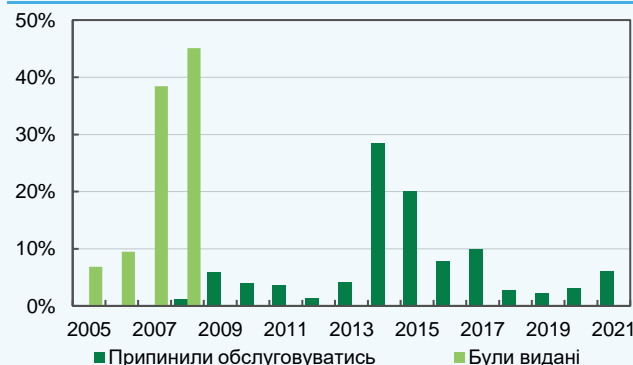
Джерело: дані банків.

НБУ опитав банки про реструктуризацію валютної іпотеки протягом квітня – серпня. Проаналізовано вибірку з 499 валютних іпотечних кредитів, за якими банки отримали та розглянули – погодили чи відхилили – заявки протягом періоду, охопленого опитуванням.

Переважає більшість кредитів, за якими надходили заявки на реструктуризацію, обліковувалася на балансах банків. Майже половина цих кредитів була видана в 2008 році. Середній початковий термін кредитування – двадцять років. Майже всі позики були номіновані в

доларах. Середня сума кредиту на момент видачі була близько 50 тис. дол. Середня ставка кредитування – 12% річних. На момент видачі співвідношення боргу і застави становило в середньому 75%. Більшість кредитів перестала обслуговуватися в 2014–2015 роках.

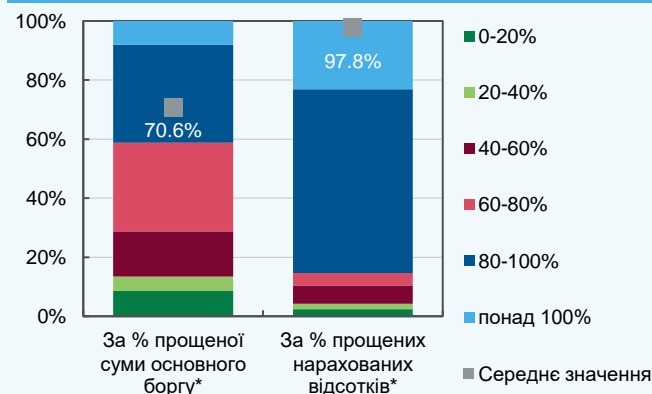
Графік В.2.2. Розподіл кредитів за роком видачі та дефолту

Джерело: дані банків.

За законом, банки були змушені проводити реструктуризацію на вкрай невідгідних умовах. За реструктуризацією зверталися позичальники, які в середньому погасили лише 40% основної суми початкового боргу. За даними банків, в результаті реструктуризації було в середньому прощено 70.6% залишкової суми основного боргу та майже всі нараховані відсотки. Проте це лише незначно погіршило фінансові результати банків, адже під кредитні збитки за валютною іпотекою вже давно було визнано належні резерви.

Графік В.2.3. Розподіл кредитів за часткою прощеного боргу

* Відносно відповідного залишку на дату реструктуризації.

Джерело: дані банків.

Чергова спроба владнати проблему залишків валютної іпотеки через новий механізм реструктуризації не принесла бажаних результатів. Водночас тепер у банків немає перешкод для остаточного врегулювання непрацюючої заборгованості, зокрема через стягнення застави. Уся вартість застави, що не буде стягнена протягом двох років, поступово перестане враховуватися для зменшення пруденційних резервів.

2.3. Домогосподарства та пов'язані ризики

Наявний дохід населення продовжує зростати. Зростання ж реального доходу істотно сповільнилося через інфляцію. Основним чинником такого зростання є заробітна плата, що підвищується через відновлення попиту на робочу силу та вищу зайнятість. Підвищення цін нині стимулює домогосподарства активніше витратити накопичені кошти, зокрема і на великі придбання. Тож зберігається високий споживчий попит, а з ним зростають обсяги кредитування на поточні потреби та іпотеки. При цьому боргове навантаження населення залишається низьким, окреслюючи подальші перспективи зростання кредитування. Схильність населення до заощаджень знижується після кризи. Зростання коштів на поточних рахунках призупинилося, строкові вклади поступово зростають.

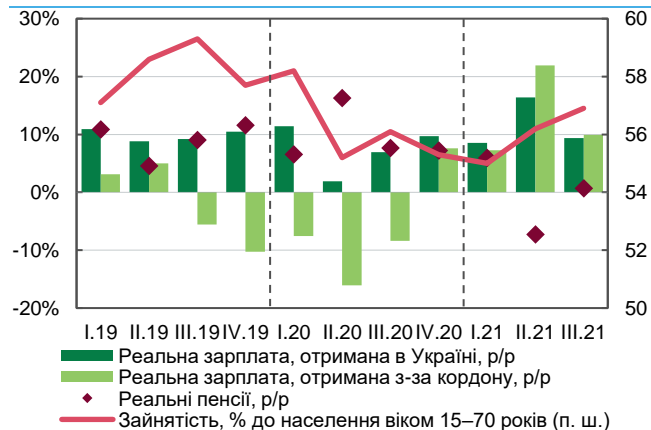
Графік 2.3.1. Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

* У % до економічно активного населення працездатного віку.

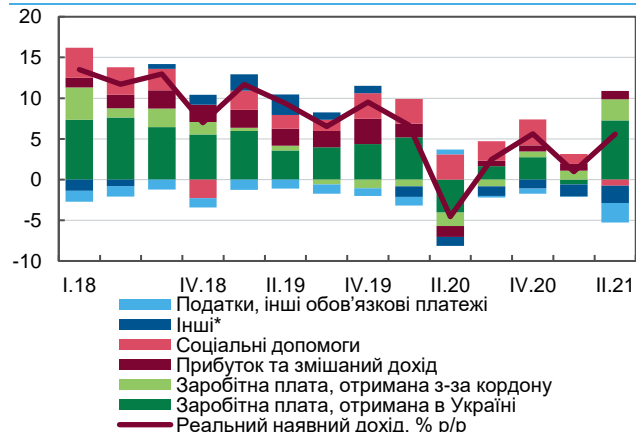
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.2. Зміна реальної заробітної плати, пенсій, зайнятості

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.3. Фактори зростання реального наявного доходу населення, в. п.

* Ураховано одержані доходи від власності та інші поточні трансферти, за винятком сплачених.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Зростання реального наявного доходу сповільнилося через інфляцію

Подальше відновлення ринку праці в 2021 році сприяло зростанню наявного доходу. У першому півріччі він зріс на 12% у річному вимірі. Проте річна зміна реального доходу стриманіша через прискорення інфляції – усього 3.3%. Це значно нижче за докризові показники. Усе помітніший вплив на доходи має зростання заробітної плати, отриманої в Україні. Її зростанню сприяв вищий попит на кваліфіковану робочу силу. З березня 2021 року збільшується кількість відкритих вакансій, насамперед у сфері послуг, торгівлі, транспорту, промисловості. Як наслідок помітно зросла зайнятість населення.

Інший вагомий чинник зростання доходів – активізація трудової міграції та відповідне зростання реальної зарплати, отриманої з-за кордону. Натомість роль різноманітних соціальних допомог у зростанні доходів населення суттєво послабилася. У реальному вимірі вони були майже незмінні. Повільно зростають і реальні доходи ФОПів. За результатами вересневого опитування Європейської Бізнес Асоціації, майже третині ФОПів не вдалося відновити докарантинний рівень доходів.

Після посткризового відновлення очікувано сповільниться зростання реальних доходів населення. Темпи зростання зарплат знижуватимуться через повільне зростання економіки та все більший тиск цієї статті витрат на підприємства. Водночас посилення міграції додатково стимулюватиме зростання зарплат всередині країни. Підвищення рівня вакцинації та збереження поточного формату гнучких карантинних обмежень дасть змогу уникнути подальших скорочень персоналу та відновити доходи ФОПів.

Схильність населення до споживання зросла та підживлювала кредитування

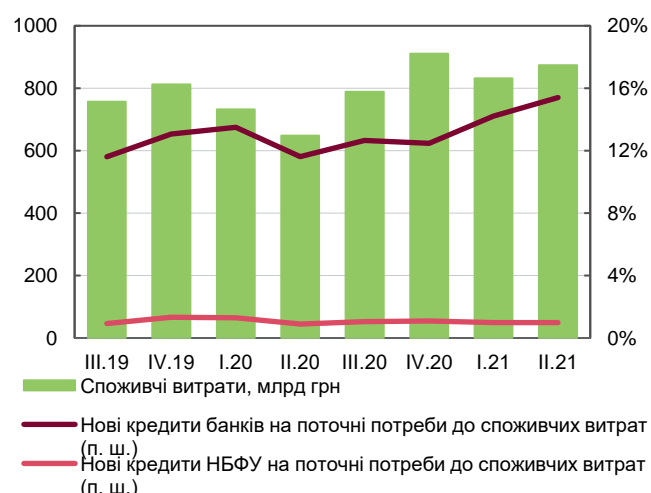
Зростання доходів дещо поліпшило оцінку домогосподарствами рівня свого добробуту. За даними дослідження Info Sapiens, у вересні частка осіб, які вважають його середнім або високим, за пів року зросла на 2 в. п. до 61%. Водночас вагомий вплив на поведінку населення має прискорення споживчої інфляції та погіршення інфляційних очікувань. Разом ці фактори стимулювали купівельну активність. Тому темпи зростання реальних споживчих витрат у II кварталі значно перевищили темпи зростання реального наявного доходу. Активізацію споживчого попиту підтверджує Індекс доцільності великих покупок, що зріс у вересні до максимального значення від початку пандемії. Проте

Графік 2.3.4. Споживчі настрої та зміна роздрібного товарообігу

Джерело: ДССУ, Info Sapiens.

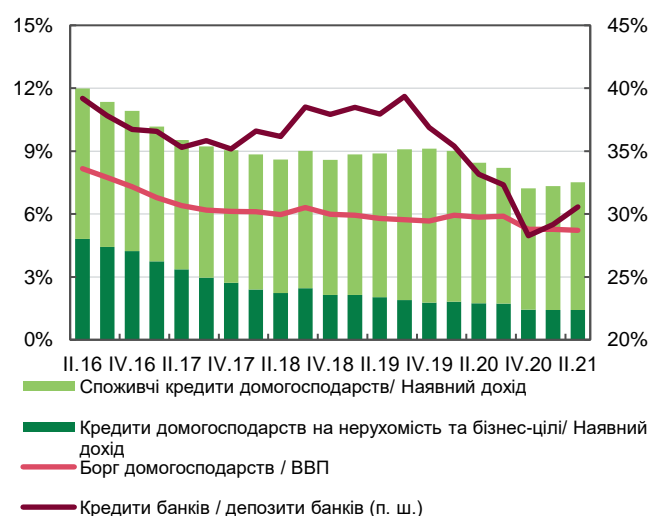
Графік 2.3.5. Співвідношення споживчого кредитування* та споживчих витрат

* Враховано валові споживчі кредити платоспроможних банків.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.6. Боргове навантаження на домогосподарства

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

зниження темпів приросту реальних доходів сповільнюватиме й споживання.

Пожвавлення споживання вже традиційно сприяло зростанню попиту населення на кредити. Співвідношення нових банківських кредитів на поточні потреби та споживчих витрат зростає та сягнуло рекордних 15%. Для небанківського кредитування цей показник також підвищується, хоча й становить усього 2%. Кредитори готові задовольняти вищий попит.

Інший фактор прискорення споживчого кредитування – зміна споживацьких звичок, а саме активніше використання платіжних карток, переорієнтація в бік онлайн-операцій. Навіть ті, хто раніше побоювався користуватися електронними послугами, вимушено до них зверталися з огляду на карантинні обмеження. Тож від початку пандемії зросла сума операцій населення із використанням платіжних карток, значна їхня кількість припадає на розрахунки в торговельній мережі. Відповідно розширюється і коло потенційних позичальників.

Стрімко зростають обсяги іпотечного кредитування. Інвестування в нерухоме майно стає привабливішим з огляду на загальне зростання цін. Кредитування досі не має визначального впливу на ринок житлової нерухомості, лише 5% придбань здійснюються за рахунок банківських позик. Надалі обсяги іпотеки зростатимуть.

Боргове навантаження населення все ще низьке

Співвідношення обсягу боргу домогосподарств і наявного доходу перебуває на історично мінімальному рівні – нижче 8%, а відносно ВВП – 5%. Банки в [опитуванні про умови кредитування](#) стверджують, що боргове навантаження позичальників знижується та є найнижчим за всю історію спостережень із 2016 року. Цьому сприяє швидше зростання доходів порівняно з позиками. Про те, що боргове навантаження позичальників не погіршилося під час кризи, свідчили й [дані опитування банків](#) про роздрібне кредитування, проведеного НБУ у травні поточного року. Розширення кола позичальників відбувалося переважно за рахунок осіб із середніми або вищими доходами. Досить низьке боргове навантаження населення порівняно з рівнем розвинутих країн свідчить про великий потенціал кредитування.

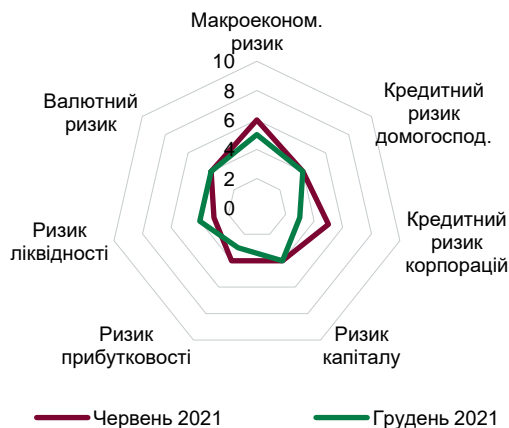
Надмірна кризова ощадливість поступається місцем споживанню

Значний споживчий попит цього року знижував схильність до заощаджень. Кошти, які домогосподарства акумулювали під час кризи, поступово використовувалися. Помітно скоротилися обсяги коштів на поточних банківських рахунках у III кварталі. Така динаміка заощаджень відповідає докризовій та свідчить про нормалізацію поведінки домогосподарств. Тим не менш зростання доходів сприяє подальшому нарощенню строкових гривневих вкладів.

Частина 3. Умови та ризики банківського сектору

3.1. Карта ризиків фінансового сектору

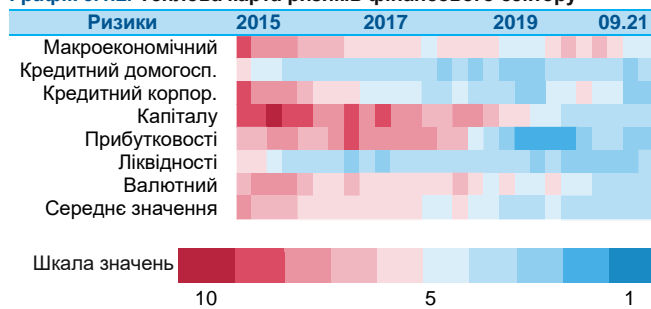
Графік 3.1.1. Карта ризиків фінансового сектору*

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 12 місяців.

Джерело: оцінка НБУ.

Графік 3.1.2. Теплова карта ризиків фінансового сектору

Джерело: оцінка НБУ.

Пояснення:

- макроекономічний ризик свідчить про рівень загроз, що виникають в реальній економіці або фіскальній сфері;
- кредитний ризик домогосподарств та корпоративного сектору відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити;
- ризик достатності капіталу свідчить про можливість банків забезпечувати достатній рівень капіталу;
- ризик прибутковості показує спроможність банків генерувати чистий прибуток;
- ризик ліквідності демонструє здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами;
- валютний ризик показує те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на стійкість банків.

Макроекономічний ризик знизився

За результатами III кварталу макроекономічний ризик знизився до помірному. Невисокі темпи зростання ВВП погіршили оцінку ризику, проте її поліпшили нижчі дефіцит бюджету, державний та зовнішній борг відносно ВВП.

Кредитний ризик домогосподарств незмінний

Ризик залишається помірним. З одного боку, великі банки дещо погіршили очікування якості кредитного портфеля, а домогосподарства – власного економічного стану. Однак частка прострочених кредитів зменшилася.

Кредитний ризик підприємств знизився

Стан корпоративного сектору поліпшився. Прибутки підприємств зросли, а кредитні ставки залишалися низькими. Відповідно знизилася боргове навантаження бізнесу. Оцінки якості кредитного портфеля банками поліпшуються.

Ризик капіталу не змінився

Ризик капіталу залишається помірним. Зростання обсягів кредитування дещо знизило нормативи достатності капіталу, які тим не менше значно перевищують мінімальні вимоги. Водночас підвищилася співвідношення основного капіталу та активів банків – еквівалента коефіцієнта левериджу.

Ризик прибутковості знизився

Зростання доходів та поліпшення операційної ефективності підвищило рентабельність банків. Разом зі зниженням відрахувань до резервів це призвело до рекордної прибутковості системи.

Ризик ліквідності зріс

У III кварталі 2021 року ризик ліквідності дещо посилювався, проте залишається помірним. Негативний вплив на оцінку чинять певне погіршення оцінок банками ризику ліквідності, зниження коефіцієнта LCR та зростання співвідношення кредитів і депозитів. Приріст вкладів населення триває, хоч і нижчими темпами.

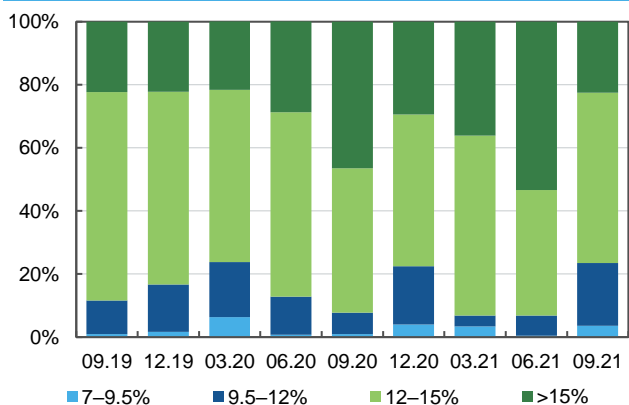
Валютний ризик не змінився

Валютний ризик залишається помірним із II кварталу 2020 року. Цьому сприяють низька волатильність валютного курсу, достатній обсяг міжнародних резервів та низькі девальваційні очікування домогосподарств і бізнесу. Доларизація банківських балансів надалі знижувалася.

3.2. Ризики капіталу та результати стрес-тестування

Банки зберігають значний запас капіталу понад мінімальні вимоги. Цьогорічне стрес-тестування продемонструвало, що загалом ризики для капіталу банків знизилися впродовж двох років, чи не найпомітніше – кредитний. Проте все більшу вагу набирає процентний ризик, зокрема ризик інвестування в цінні папери. Для підвищення власної стійкості банки мають підтримувати капітал на встановлених НБУ рівнях. Нині банки готові не лише виконати вимоги до капіталу, що запроваджуються з початку наступного року, а й розпочати формування буферів консервації капіталу та системної важливості. Висока прибутковість сектору свідчить, що банки зможуть накопичити їх до 1 січня 2024 року.

Графік 3.2.1. Динаміка розподілу нормативів достатності основного капіталу банків за часткою активів

Джерело: НБУ.

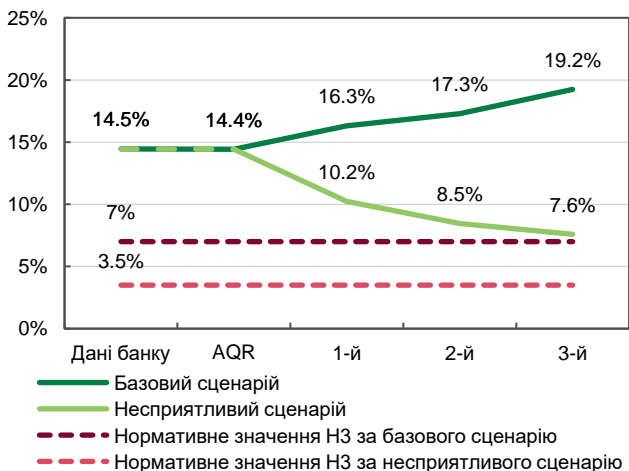
Таблиця 1. Параметри сценаріїв стрес-тестування, приріст у %

Показник	Базовий сценарій			Несприятливий сценарій		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023
Реальний ВВП	3.8	4.0	4.0	-2.2	-1.7	0.1
ІСЦ	8.0	5.0	5.0	8.6	7.5	7.3
Валютний курс*	-3.6	-2.8	-1.0	-16.4	-7.7	-4.9

* Валютний курс гривні до долара США (UAH/USD); за базовим сценарієм – оцінки Focus Economics.

Джерело: НБУ, Focus Economics.

Графік 3.2.2. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу (НЗ) банків за результатами стрес-тестування*

* Зважено за обсягом активів, зважених на ризик, у кожний із років. AQR – оцінка якості активів.

Джерело: НБУ.

Банківська система достатньо капіталізована

Достатність капіталу переважної більшості банків надалі значно перевищує мінімальні вимоги. Достатність основного капіталу по системі становить понад 15%. Упродовж 2021 року цей показник дещо знизився через жваве кредитування – нові кредити збільшили активи, зважені на ризик. Проте капітал поповнювався як за рахунок реінвестованих прибутків, так і через внесення коштів акціонерами. Докапіталізація коштами акціонерів відбувалася переважно заради розвитку бізнесу.

НБУ відновив практику стрес-тестування

Виконання мінімальних вимог до достатності капіталу не є повною гарантією стійкості в стресових умовах. Оцінити спроможність банків поглинути збитки в разі настання шоків подій покликане стрес-тестування. Цьогоріч НБУ відновив практику його проведення після річної перерви, пов'язаної з розгортанням кризи торік. Стрес-тестування проводилося для 30 великих банків, які мають близько 93% активів сектору.

Традиційно оцінка здійснювалася за двома сценаріями: базовим та несприятливим. Базовий сценарій відповідає макроекономічним прогнозам НБУ. Несприятливим припускається настання стресових умов, за яких реалізуються основні фінансові ризики: кредитний та ринковий, зокрема процентний. Уперше оцінювалися можливі втрати банків унаслідок зміни вартості державних цінних паперів. Зважаючи на досвід кризового 2020 року, припущення в рамках несприятливого сценарію були дещо пом'якшені. Зокрема падіння ВВП, зниження обсягів виробництва ключових галузей та девальвація гривні були помірнішими, ніж у попередніх стрес-тестах. Стрес-тестування 2021 року також враховувало заплановані регуляторні зміни.

Банки загалом готові до гіпотетичної кризи

Базовий сценарій стрес-тестування загалом є сприятливим для банків: достатність основного капіталу в середньому зростає на 4.8 в. п. за три роки. Зумовили такий ефект припущення про реінвестування всіх зароблених банками прибутків та незмінність обсягів портфеля – так званий статичний баланс. Однак для дев'яти банків встановлено підвищені необхідні рівні достатності капіталу навіть за базовим сценарієм. Еквівалент потреби в капіталі на 1 січня 2021 року для них становив близько 5 млрд грн. Це майже у вісім разів менше, ніж у 2019 році.

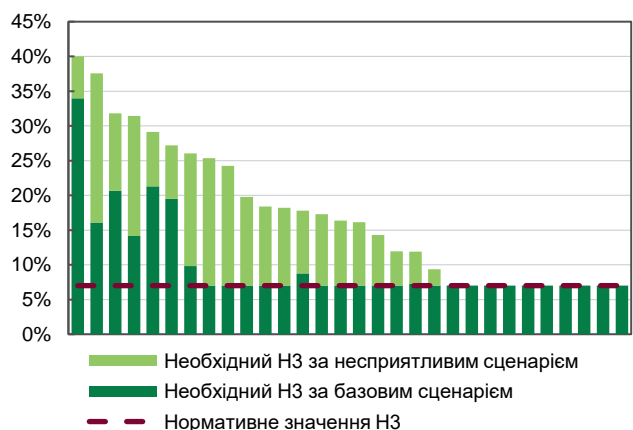
Загрозою платоспроможності банків за базовим сценарієм є подальше вирахування з капіталу вартості

Графік 3.2.3. Нормативи достатності основного капіталу банків (НЗ) у перший рік стрес-тестування (у розрізі банків)

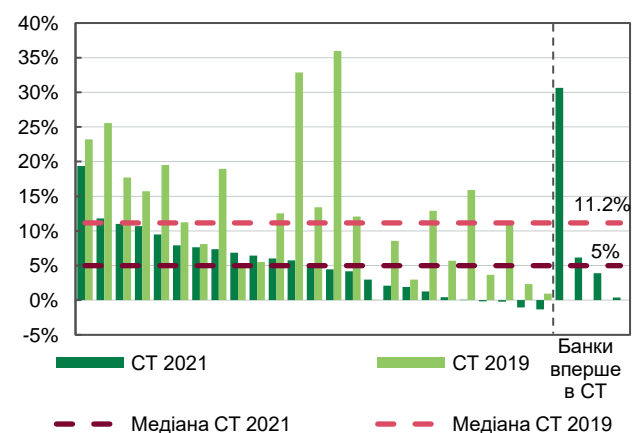
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.4. Необхідні рівні нормативів достатності основного капіталу банків (НЗ) за результатами стрес-тестування (у розрізі банків)

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.5. Зростання кредитного ризику великих боржників за несприятливим сценарієм стрес-тестування (СТ) (у розрізі банків)

Джерело: НБУ.

непрофільних активів. Банки у поточному році показали прогрес у роботі з непрофільними активами. Проте для деяких фінустанов їхній обсяг усе ще надмірний.

За несприятливим сценарієм достатність основного капіталу банків знижується на 6.8 в. п. за три роки. Для двох третин банків установлено вищі за мінімальний рівень нормативи достатності капіталу. Еквівалент потреби в капіталі на 1 січня 2021 року для них становив 41.7 млрд грн, що вдвічі менше, ніж за результатами стрес-тестування 2019 року. Банки з виявленою потребою в капіталі за несприятливим сценарієм мають 41% активів сектору, із них 64% – державні банки.

Кредитний ризик банків контрольований

Можлива реалізація кредитного ризику викликала найбільше побоювань банків та НБУ на початку коронакризи. Ці занепокоєння відобразилися у припущеннях міграції кредитів до непрацюючих за несприятливим сценарієм: до 14–20% портфеля залежно від сегмента. Загалом реалізація кредитного ризику за несприятливим сценарієм знизилася основний капітал банків на 2.2 в. п. порівняно з базовим. Це вдвічі менше за оцінки стрес-тестування у 2019 році.

Якість кредитів найбільших боржників також переважно не викликає занепокоєння. Належне резервування та консервативні кредитні стандарти знизили рівень кредитних ризиків. Винятком є декілька банків, що кредитують непрозорий низькоефективний бізнес, попри негативні результати попередніх стрес-тестів.

Процентний ризик – слабе місце банківської системи

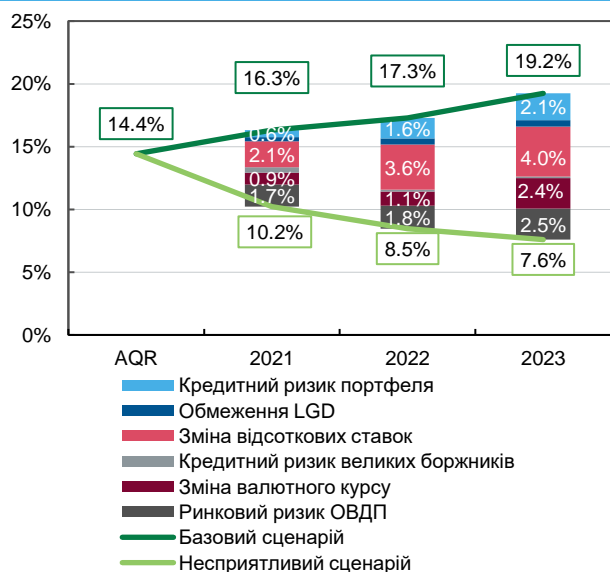
Процентний ризик за умовами СТ виникає через зниження спреда між ставками за кредитами та депозитами. У стрес-тестуванні для оцінки цього ризику припускається зростання депозитних ставок за незмінних кредитних. Ставки за коротшими вкладами зростають швидше. Реалізація процентного ризику призвела до зменшення основного капіталу банків на 4 в. п. за несприятливим сценарієм порівняно з базовим. Тож саме процентний ризик став основним джерелом втрат для банків у цього річного стрес-тестуванні. Посилила його значна частка короткого фондування. Знизити цей ризик може подовження строків депозитів, а також кредитування за плаваючими ставками.

Ще одне джерело ризику – низька операційна ефективність. За скорочення процентної маржі в несприятливому сценарії деяким банкам бракує доходів, аби покрити поточні операційні витрати. Успішно пройшли стрес-тестування фінустанови, у яких співвідношення операційних витрат і доходів (CIR) у базовому році не перевищувало 61%. Тож підвищення операційної ефективності – першочергове завдання для банків, особливо за скорочення процентної маржі.

Волатильність вартості ОВДП – теж джерело ризику

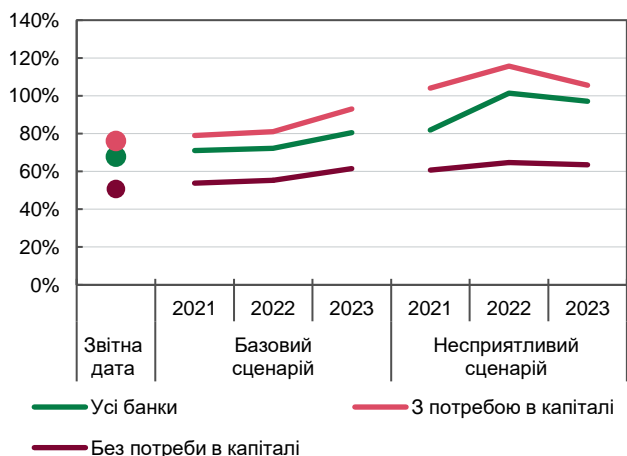
У несприятливому сценарії припускалося зростання очікуваної доходності гривневих державних цінних паперів. Адже в разі погіршення ринкової кон'юнктури

Графік 3.2.6. Фактори зміни основного капіталу банку за несприятливого сценарію порівняно з базовим

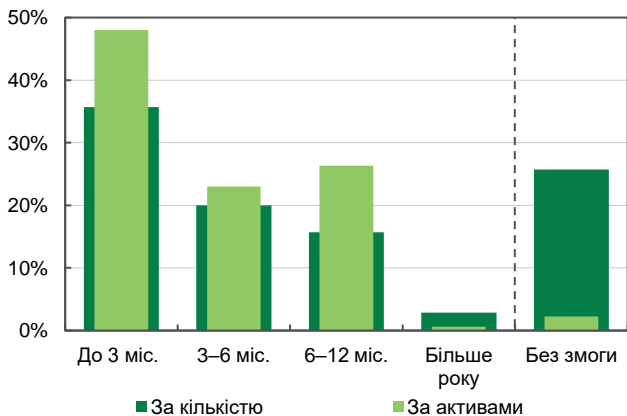
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.7. Зміна відношення витрат до операційних доходів банків (CIR) у стрес-тесті

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.8. Розподіл банків за строком накопичення буферів консервації капіталу та системної важливості

Джерело: розрахунки НБУ.

підвищується премія за ризик. Вища очікувана дохідність означає нижчу вартість цінних паперів. Припускалося також збільшення кредитного ризику ОВДП в іноземній валюті. Згідно з оцінками ефект від ризику інвестування в державні цінні паперів сягнув 2.5 в.п. достатності основного капіталу. Банки мають урахувувати цей ризик під час планування капіталу, однак цього року не зобов'язані були покривати цей ризик капіталом.

Результати стрес-тестування: банки спроможні виконувати нові вимоги до капіталу

Цьогорічне стрес-тестування підтвердило добрий стан банківської системи, попри пройдену кризу. Банки, які врахували у своїй діяльності висновки попередніх стрес-тестів, здебільшого не мали потреби в капіталі. Ті ж фінустанови, для яких установлено потребу в капіталі, виконують програми реструктуризації. Згідно з ними вже протягом 2021 року низку виявлених ризиків було знижено. Тож банківська система готова до подальшого впровадження вимог до капіталу відповідно до запланованого графіка. Зокрема з 1 січня 2022 року підвищуються ваги ризику за незабезпеченими споживчими кредитами та за валютними ОВДП, з'явиться вимога покривати капіталом 50% операційного ризику. Загальний вплив запланованих змін на достатність основного капіталу банків становитиме 2.5 в.п. Поточного запасу капіталу вистачить на їхнє виконання.

Банки готові до активації буферів капіталу

Згідно з Базельськими рекомендаціями банки мають постійно утримувати два буфери капіталу. Це буфер консервації капіталу в розмірі 2.5% та буфер системної важливості до 2%. Через початок кризи НБУ скасував формування цих буферів капіталу на початку 2020 року. Із її завершенням настав час для відновлення вимог. Незважаючи на низку запланованих регуляторних змін, з урахуванням прибутку поточного року майже всі банки мають достаньо капіталу на формування буферів.

Звісно, вимоги до капіталу не повинні знижувати кредитну активність банків. Тож було оцінено, скільки часу потрібно банкам, аби накопичити капітал для виконання буферів, підтримуючи зростання обсягу кредитного портфеля темпом не менше 15% щороку за поточної рентабельності активів 3.7%. Більшості банків, що мають 98% активів сектору, для повноцінного формування буферів капіталу достатньо одного року. Лише деякі невеликі банки не зможуть виконати вимоги формування буферів самостійно через збиткову діяльність.

Тож нині з урахуванням рекордної прибутковості банків сприятливий час для запровадження вимог до формування буферів капіталу. Вони не створюватимуть надмірного навантаження на банки та підвищать їхню стійкість. Вимоги до буферів впроваджуватимуться поступово: починаючи з 1 січня 2023 року в розмірі половини буфера консервації капіталу та повного розміру буфера системної важливості. До 1 січня 2024 року банки повинні будуть повністю сформувати такі буфери.

Вставка 3. Зміни до Закону “Про банки і банківську діяльність”

У червні поточного року Верховна Рада ухвалила зміни до банківського законодавства, найвагоміші – до Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Вони суттєво наближають банківське законодавство України до законодавства ЄС та впроваджують найкращі міжнародні практики регулювання банківського сектору. Нині Національний банк розробляє нормативно-правові акти для імплементації законодавчих змін. Вони будуть поступово впроваджені протягом наступних трьох років.

Запроваджені зміни до банківського законодавства торкнулися перш за все вимог до капіталу, ліквідності й корпоративного управління.

Нововведенням законодавства є запровадження трирівневої структури капіталу. Регулятивний капітал поділятиметься на основний і додатковий капітал першого рівня та капітал другого рівня залежно від якості і здатності поглинати збитки. До основного капіталу першого рівня увійдуть лише складові, що можуть безперешкодно поглинати збитки фінустанов для продовження ними діяльності – “going concern”. Складові капіталу другого рівня фінустанова зможе використати для поглинання збитків уже в разі своєї неплатоспроможності – “gone concern”. Відповідно нормативів достатності капіталу також стане три: основного капіталу першого рівня, капіталу першого рівня та регулятивного капіталу. Новою структурою капіталу передбачається оновлення вираховань із капіталу. Капітал кожного з рівнів коригуватиметься на складові, які не можуть поглинати збитки та не роблять банк фінансово стійкішим. Нова структура капіталу буде запроваджена із середини 2024 року. Відповідні зміни до нормативно-правових актів уже надано на розгляд банкам.

У законодавстві запроваджено поняття комбінованого буфера капіталу, який є сукупним розміром установлених для банку буферів капіталу. Досі було передбачено буфери консервації капіталу, системної важливості та контрциклічний. Відтепер з'явиться також буфер системного ризику. За нормальних умов банки мають утримувати буфери консервації та системної важливості. Вони були встановлені на нульовому рівні після початку коронакризи. Поточна ситуація в банківському секторі сприяє їх формуванню вже найближчим часом. Відповідне рішення буде прийнято на початку 2022 року. Очікуваний термін формування буферів у повному обсязі – два роки. Контрциклічний буфер та буфер системного ризику встановлюватимуться в разі загрози посилення циклічних або структурних системних ризиків.

Ще однією новацією стане вимога дотримання банками коефіцієнта левериджу. Цей показник розраховується як співвідношення капіталу першого рівня до сукупного обсягу активів та позабалансових зобов'язань банку. На відміну від нормативів достатності капіталу, коефіцієнт левериджу не передбачає зважування активів за ризиками. Тож він оцінить достатність капіталу відносно тих активів, за якими нині немає вимог тримати капітал під покриття кредитних та ринкових ризиків. До таких належать гривневі ОВДП, що утримуються до погашення.

Ще одна новація у зв'язку із оновленням законодавства – це право регулятора встановлювати індивідуальні підвищені вимоги до капіталу та ліквідності банків. Підвищені значення нормативів визначатимуться в межах процесу нагляду SREP з урахуванням оцінки бізнес-моделі банку, ризиків його діяльності, якості корпоративного управління та системи внутрішнього контролю.

Із часом основою для наглядової оцінки за SREP стануть результати процесів оцінки достатності внутрішнього капіталу (ICAAP, докладніше див. [Звіт червень 2021 року Вставка 2](#)) та внутрішньої ліквідності (ILAAP). Додатково до мінімальних вимог банки повинні будуть самі визначати потребу в капіталі та в ліквідності для покриття всіх істотних ризиків, притаманних їхній діяльності, та для дотримання нормативних вимог на визначеному часовому горизонті. Повноцінне впровадження ICAAP та ILAAP у систему управління ризиками банків відбудеться відповідно із середини 2024 та 2025 років. Доти триватиме тестовий період.

Ефективність системи управління ризиками нерозривно пов'язана з якістю корпоративного управління. Закон зміцнює корпоративне управління в банках. Підвищено відповідальність наглядових рад та правління за ухвалені рішення, встановлено вимоги до їх колективної придатності. До виключної компетенції ради банку віднесено проведення оцінки діяльності правління, визначення політики винагороди в банку, затвердження та контроль дотримання кодексу етики, політики запобігання, виявлення та управління конфліктами інтересів у банку. Рада системно важливого банку зобов'язана створити три постійні комітети на чолі з незалежними директорами: з питань аудиту, з управління ризиками, з питань винагород.

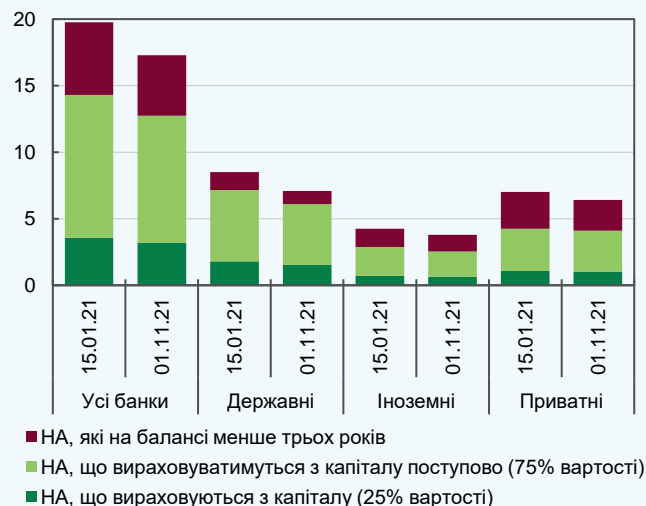
Закон також розширив перелік обмежень та наглядових дій відносно банку. Наприклад, фінустанови обмежуються у виплаті дивідендів чи розподілі прибутку, якщо це призведе до недотримання вимог достатності капіталу. Регулятор має право: вимагати від банку, його керівників, власників істотної участі вжити заходів для поліпшення фінансового стану банку; переглянути політику винагород. Законом передбачено право регулятора вимагати зміни складу ради або правління, якщо вони неспроможні забезпечити ефективне управління та контроль за діяльністю банку. Також можна вимагати заміни головних ризик-менеджера, комплаєнс-менеджера, керівника підрозділу внутрішнього аудиту, якщо їхня професійна придатність або ділова репутація не відповідають регуляторним вимогам.

Вставка 4. Банкам варто прискорити реалізацію непрофільних активів

Минув майже рік від початку поетапного вирахування вартості непрофільних активів з основного капіталу банків. З 1 січня 2022 року частка вартості активів, що вираховується з капіталу, буде збільшена вдвічі – до 50%. Основна мета цієї вимоги – спонукати банки звільнити баланси від неліквідних активів, які здебільшого не приносять доходів, але часто відображаються за завищеною вартістю. Проте фінустанови мляво продавали непрофільні активи протягом 2021 року. Банкам варто значно прискорити продажі, щоб підвищити рентабельність активів та знизити власні ризики.

Вимога про вирахування вартості непрофільних активів (НА) з основного капіталу банків запрацювала з січня 2021 року. Її мета – спонукати банки позбуватися активів (докладніше див. [Звіт грудень 2020 року Вставка 4](#)). Рік тому на балансах банків НА було понад 22 млрд грн. В очікуванні цих змін банки лише за два останні місяці 2020 року скоротили обсяги таких активів на 2.4 млрд грн. Проте надалі темпи розчищення балансів помітно сповільнилися. З початку 2021 року загальний обсяг НА знизився лише на 2.5 млрд грн. Станом на кінець жовтня 2021 року сума НА становила 17.3 млрд грн.

Графік В.4.1. Вартість непрофільних активів у розрізі груп банків, млрд грн

Джерело: НБУ.

Активнішої реалізації НА перешкоджає перш за все їхня низька ліквідність і подекуди завищена вартість. На початку цього року під час оцінки стійкості НБУ опитав банки про стан роботи з НА. За даними опитування, 23.4% НА не продаються, оскільки їхня задекларована ціна або профіль непривабливі для інвесторів. Якщо фінустанови не можуть реалізувати майно за заявленою вартістю, її варто скоригувати. А це означає – визнати додаткові збитки для банків. Подекуди банки зазначали про зниження попиту на об'єкти нерухомості у зв'язку з пандемією COVID-19. Щоправда, переважна більшість майна була набута значно раніше, ніж почалася пандемія, але досі не реалізована. Крім того ціни на комерційну нерухомість вже оговталися після минулорічної кризи.

Лише близько десятої частини активів за сумою не може бути реалізовано негайно через судові процеси, заборону на відчуження або втрату контролю над активом. Ще 1.2% активів банки не продають, оскільки здають в оренду або лізинг для компенсації втрат доходів в очікуванні більш активного попиту на комерційну нерухомість. Частка

активів, які знаходяться в стадії продажу або фактично реалізовані протягом 2021 року, становить 16.8%.

Графік В.4.2. Непрофільні активи за типом майна та причинами утримання на балансі на 1 січня 2021 року, млрд грн

Підписи на графіку – частка за типом майна у загальному портфелі непрофільних активів банків.

Джерело: НБУ.

За низкою об'єктів банки не визначили об'єктивних підстав для утримання їх на балансі. Тож ще одна причина – це недостатня вмотивованість фінансових установ позбутися НА. Адже значні обсяги цього майна – це колишня застава за непрацюючими кредитами пов'язаних із банками осіб. Продаж таких об'єктів третім особам означатиме остаточну втрату права власності. Часто кінцеві бенефіціари банків у цьому не зацікавлені, а для викупу його в банків не мають коштів.

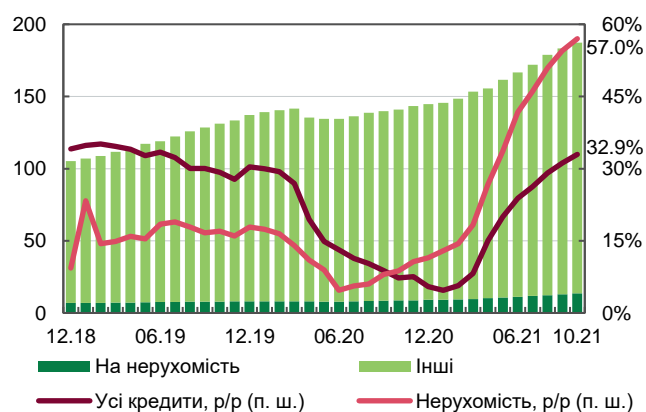
На другому етапі вже з 1 січня 2022 року банки повинні будуть вирахувати ще 25% вартості НА з основного капіталу. Вплив на показники достатності капіталу банків буде незначним. Адже загальна вартість НА становить усього 0.9% чистих активів банків. Для переважної більшості фінустанов зниження нормативу достатності основного капіталу буде меншим ніж 0.1 в. п. Однак загрозою є концентрація НА в окремих фінустановах. Адже сім банків концентрують дві третини всього майна. Для деяких із них це створює ризики порушення нормативних вимог. У чотирьох банків обсяг НА перевищує основний капітал.

Нині банки, які зволікають із продажем НА, постають перед низкою проблем. Їхня рентабельність нижча, а отже їм важче самостійно генерувати капітал, підтримувати свою платоспроможність та нарощувати обсяги кредитування. Крім того, наявність значної концентрації НА погіршує ліквідність банків. Подальша робота банків із реалізації НА важлива перш за все для самих фінансових установ.

3.3. Ризик роздрібногo кредитування

Темпи зростання роздрібногo кредитного портфеля перевищили докризові. Кредитування підтримується попитом з боку населення та привабливістю сегмента для банків через високу дохідність. Однак сповільнення споживчої активності надалі стримає і темпи кредитування. Ринок залишається сегментованим та концентрованим, конкуренція призводить до зниження кредитних стандартів. За сприятливих економічних умов кредитні ризики компенсуються високою дохідністю. За несприятливих – стрімко зростають, банки схильні недооцінювати ці можливі втрати. Стійкість банків посилює підвищення ваг ризику за незабезпеченими споживчими кредитами до 150% з 1 січня 2022 року.

Графік 3.3.1. Обсяги чистих гривневих кредитів фізичним особам, млрд грн

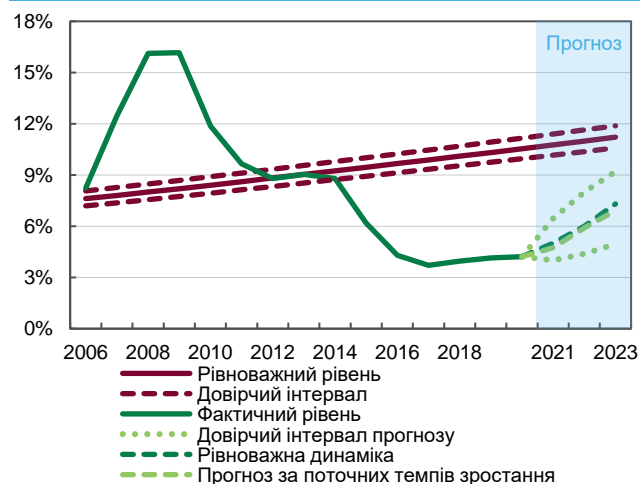
Джерело: НБУ, у банках, платоспроможних на 01.11.2021.

Графік 3.3.2. Зміна чистих кредитів до попереднього місяця

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.3. Рівноважний рівень та динаміка відношення споживчих кредитів до ВВП

Дослідження Csajbok, A., Dadashova, P., Shykin, P., Vonnak, B. (2020). Consumer Lending in Ukraine: Estimation of the Equilibrium Level. Visnyk of the National Bank of Ukraine, 249, 4–12.

Джерело: НБУ.

Зростання роздрібногo кредитного портфеля надалі прискорюється

Банки відновили швидкі темпи гривневого роздрібногo кредитування після кризового сповільнення. Нині вони сягають 33% в річному вимірі. Обсяги іпотечних кредитів зростають майже вдвічі швидше. Ядро роздрібногo кредитного портфеля незмінно становлять незабезпечені споживчі кредити. Дещо менше десятої частки формують автокредити. Попри надстрімкий приріст іпотечних кредитів, їхня частка ще менша – близько 7%.

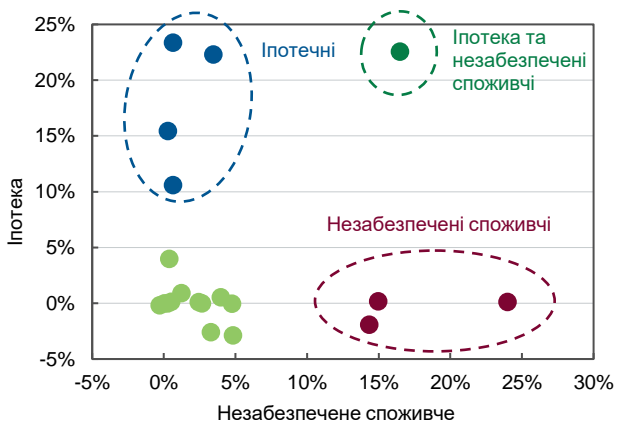
Кредитування поживається через стійкий попит на позики з боку населення, пов'язаний зі зростанням споживчих витрат. До певної міри поточні високі темпи зростання обсягу кредитного портфеля пояснюються ефектом низької бази порівняння – торік темпи були вкрай низькими. У розпал кризи банки сповільнили темпи кредитування, обачніше розширювали коло позичальників. Проте цього року фінустанови вже прагнули розширити свою клієнтську базу. Протягом року основним чинником зростання обсягу портфеля було саме збільшення кількості кредитів. Водночас середній розмір позики майже не зростав та становить близько 9 тис. грн.

Банки переконані, що попит населення на кредити зростатиме надалі, найшвидше – на іпотеку. Значний потенціал подальшого кредитування підтверджується досі низьким співвідношенням кредитів та ВВП. Проте швидкість зростання роздрібногo кредитного портфеля наближається до свого рівноважного рівня. Темпи нарощення кредитного портфеля знижуватиме надалі повільніший приріст доходів населення та споживчої активності. Крім того, поступове насичення ринку ускладнює залучення нових клієнтів.

Сегментація ринку роздрібногo кредитування посилюється

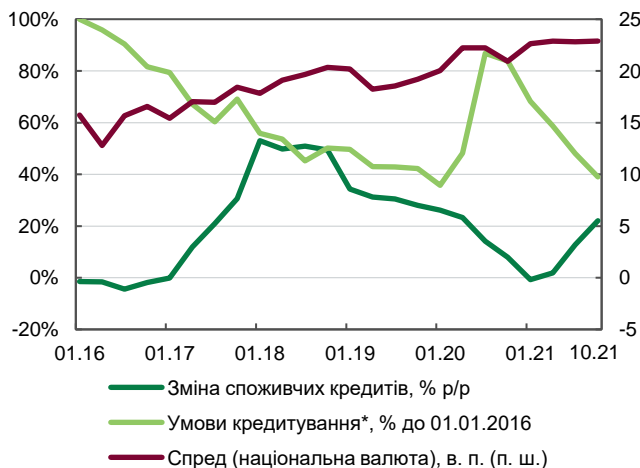
Висока дохідність незабезпеченогo споживчого кредитування приваблює все більше банків до цього напрямку. Конкурувати в цьому сегменті досить непросто. Майже дві третини зростання портфеля за останній рік забезпечили чотири банки. Для активного просування своїх послуг вони суттєво поліпшували умови користування позиками, надавали кешбеки, оновлювали мобільні додатки, розгорнули масштабні рекламні кампанії. Без суттєвих інвестицій, зокрема в ІТ-рішення, наздогнати лідерів сегмента вкрай важко. Конкурувати ставками за клієнтів не вдасться. Попит на незабезпечені кредити рідко чутливий до їхньої вартості. З огляду на незначні середні розміри позик щомісячні витрати на обслуговування боргу помірні відносно доходу, попри високі ефективні ставки (див. [Звіт червень 2021 року](#)

Графік 3.3.4. Частка 20 найбільших банків у прирості роздрібного кредитного портфеля за цілями

Джерело: НБУ.

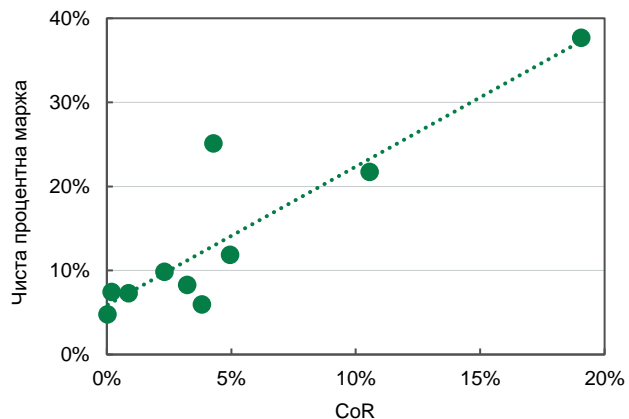
Графік 3.3.5. Умови кредитування і темпи зростання обсягів споживчих кредитів

* Лінія відображає кумулятивну зміну балансів відповідей на запитання анкети “Як змінилися стандарти схвалення заявок на кредити домогосподарствам протягом поточного кварталу?” щоквартального опитування про умови банківського кредитування.

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.6. Чиста процентна маржа та CoR десяти банків із часткою роздрібних кредитів у портфелі понад 30%

Джерело: НБУ.

Вставка 3). Тож здебільшого для позичальників умови прийнятні.

Динаміка незабезпеченого споживчого кредитування приваблює на ринок нових інвесторів. Декілька міжнародних фінансових груп анонсували зацікавленість у виході на український ринок для роботи у цьому сегменті.

Не менш концентроване й кредитування на придбання житла. Нині лідерство зберігається за кількома банками, що першими розпочали експансію в сегменті. Частково цьому сприяє їхня активна участь у програмі “Доступна іпотека”. Вона приваблює потенційних клієнтів низькими ставками, а отже, і розширює клієнтську базу банків. Загалом її роль у відновленні іпотеки поки що не є визначальною – лише 14% позик надається в рамках програми. Основні причини її обмеженої дії – досить консервативні вимоги до об’єктів іпотеки, що лише нещодавно було пом’якшено. Загалом банки зацікавлені в тому, аби розвивати іпотечне кредитування, адже цей портфель здатний забезпечувати стійкі доходи на тривалий період. Проте багатьох стримують високі ризики та низький рівень захисту прав кредиторів.

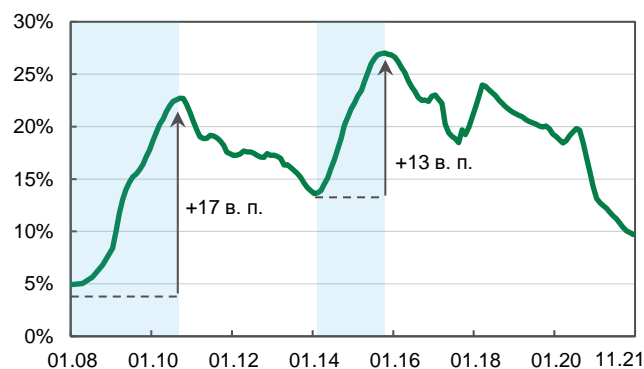
Зрештою, найбільш концентрованим є автокредитування. Близько 90% позик, наданих на придбання авто, припадає на найбільшу п’ятірку кредиторів. Передумовою роботи в цьому сегменті є наявність контактів із продавцями авто. Комплекс із автокредитування населення та кредитування самих автодилерів дає змогу банкам налагодити канал реалізації кредитів через автосалони та диверсифікувати портфель. Утримувати лідерську позицію в новому кредитуванні одразу за кількома видами позик удається переважно державним банкам.

Прибутковість споживчого кредитування компенсує вищі ризики

Поточна доходність портфеля з лишком компенсує кредитний ризик. Загальне ринкове зниження кредитних ставок відобразилося на вартості іпотечних та автокредитів. Водночас ставки за незабезпеченими споживчими кредитами зберігалися на незмінно високому рівні. Вони практично нечутливі ані до зміни інфляції, ані до зміни облікової ставки. Спред між ставками за незабезпеченими кредитами та вартістю фондування рекордно високий.

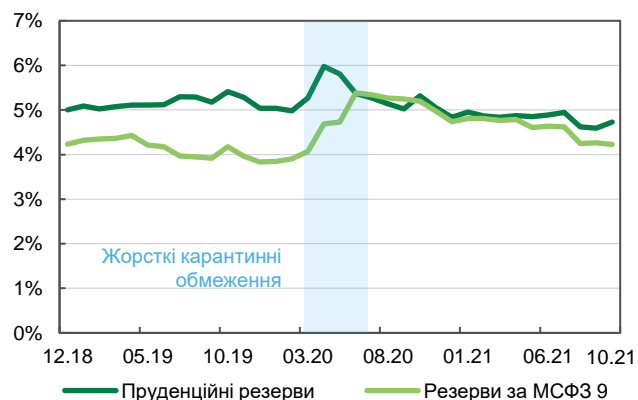
Банки поступово знижують кредитні стандарти для розширення кола потенційних позичальників. До цього спонукає посилення конкуренції, особливо в сегменті незабезпечених кредитів – як між лідерами, так і між новими гравцями. Послаблення кредитних стандартів із часом неодмінно призводить до надмірної закредитованості позичальників. За сприятливих макроекономічних умов, коли номінальні заробітні плати зростають двозначковими темпами, цей ризик подекуди складно ідентифікувати. Втрати банків від неповернення позик у періоди стрімкого зростання доходів населення

Графік 3.3.7. Частка непрацюючих роздрібних гривневих кредитів

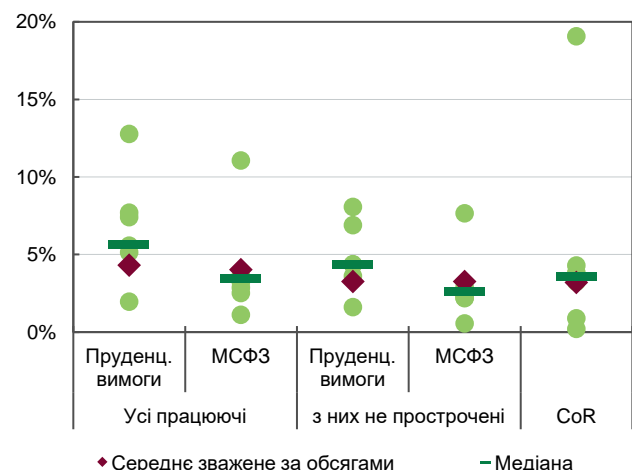
Джерело: НБУ, у банках, платоспроможних на 01.11.2021.

Графік 3.3.8. Рівень кредитного ризику працюючого гривневого роздрібного кредитного портфеля

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.9. Рівень кредитного ризику працюючого гривневого роздрібного кредитного портфеля у розрізі банків

Десять банків із часткою роздрібних кредитів у портфелі понад 30%.
Джерело: НБУ.

помірні. Проте наслідки надмірної закредитованості стрімко виявляються в умовах падіння доходів населення та різкого зростання безробіття. Частка кредитів, що перестають обслуговуватися, може сягати 15%. Цього не сталося під час коронакризи через швидке відновлення доходів населення. Однак банки мають бути готові до значно гірших сценаріїв, коли здійснюють планування капіталу під незабезпечені споживчі кредити.

Оцінки кредитного ризику неоднорідні між банками

Загалом банки поліпшили оцінки якості кредитного портфеля від початку року. Рівень покриття працюючих незабезпечених кредитів резервами поступово знижується, щоправда, ще не досяг докризових показників. Однак ці оцінки дуже неоднорідні між банками. Співвідношення ж витрат на формування резервів і кредитного портфеля банків (CoR), найбільш активних у споживчому кредитуванні, варіюється ще більше. Неоднорідність оцінок за порівняно стандартизованими продуктами викликає занепокоєння. Надалі подібні розбіжності будуть у фокусі уваги НБУ.

Стійкість банків забезпечать підвищені ваги ризику за незабезпеченими споживчими кредитами

З 1 січня ваги ризику за незабезпеченими споживчими кредитами зростуть до 150%. Банки, особливо найактивніші в сегменті, готові до цієї зміни. Вони накопичували прибуток та завчасно залучали додатковий капітал для подальшого нарощування портфеля. Тож підвищені ваги ризику навряд чи значно сповільнять темпи кредитування найближчим часом. Однак, за очікуваннями НБУ, ця зміна призведе до того, що:

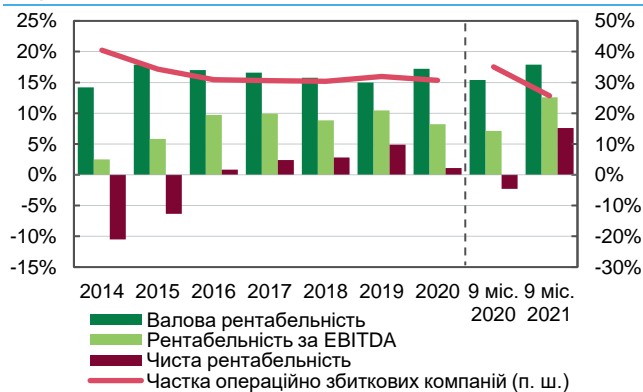
- банки утримуватимуть капітал для покриття можливих неочікуваних збитків від погіршення якості незабезпечених споживчих кредитів. Тож ризики неплатоспроможності банків під час криз значно знизяться;
- банки, оптимізуючи віддачу на капітал, виваженіше прийматимуть кредитні рішення, прискіпливіше аналізуватимуть платоспроможність боржників. Це стримає подальше пом'якшення стандартів схвалення кредитних заявок у цьому сегменті.

Але підвищення ваг ризику не позбавляє від необхідності належно оцінювати ризики сегмента. Тож НБУ надалі приділятиме прискіпливу увагу цьому портфелю і за потреби застосовуватиме додаткові пруденційні інструменти контролю за ризиками.

3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля

Доходи підприємств реального сектору зростають, проте нерівномірно та здебільшого за рахунок вищих цін. Водночас реальні обсяги виробництва підвищуються вкрай повільно. Окремі галузі досягають максимуму виробничих потужностей, тож подальше зростання без підвищення обсягів інвестицій буде складним. Головні ризики прибутковості реального сектору – високі ціни на енергоносії та логістичні труднощі на глобальному рівні. Попит на кредитування корпорацій помітно зріс, темпи зростання чистих гривневих кредитів є найвищими з 2013 року. Головні фактори кредитного попиту компаній – зниження вартості кредитів та потреба в обігових коштах. Найшвидше зростають обсяги кредитування малого та середнього бізнесу. Якість корпоративного кредитного портфеля покращилася: банки кредитують якісних позичальників, а частка непрацюючих кредитів знижується.

Графік 3.4.1. Рентабельність реального сектору та частка операційно збиткових компаній

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.2. Обсяги реалізації продукції та послуг ключових галузей, р/р

У дужках зазначено частки в обсязі реалізованої промислової продукції, послуг та виробленої будівельної продукції за 9 місяців 2021 року.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.3. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та EBITDA

Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

Доходи підприємств зростають, хоч і нерівномірно, обсяги виробництва відновлюються повільно

Економіка України поступово відновлюється після впливу пандемії. Доходи підприємств за три квартали 2021 року зросли на 39% порівняно з аналогічним показником рік тому. Операційний прибуток за той же період зріс майже у 5 разів. Операційний результат погіршився лише у харчовій промисловості та будівництві. Для решти галузей за вказаний період спостерігалось помітне зростання операційних прибутків. Обсяг реалізації продукції промисловості підвищився на 44% порівняно з аналогічним показником торік, перевищивши докризові значення. Зростання відбулося переважно завдяки високим цінам.

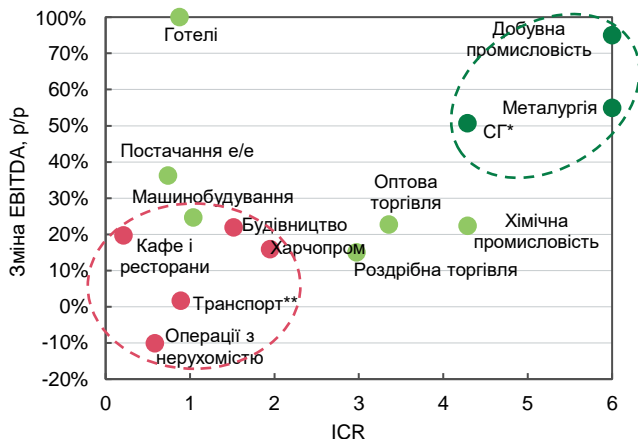
У реальних значеннях відновлення значно повільніше. Індекс виробництва базових галузей НБУ за десять місяців з початку року зріс лише на 3.2%. Переважно – за рахунок рекордного врожаю в сільському господарстві. Обсяги виробництва промисловості підвищилися лише на 1.4% р/р, не компенсувавши минулорічний спад. Водночас загальне пом'якшення формату карантинних обмежень, адаптація до них бізнесу та високий внутрішній споживчий попит сприяли швидшому зростанню галузей, на які найбільше вплинула коронакриза. Зокрема поживлялися торгівля та надання послуг, діяльність готелів, закладів громадського харчування, транспорту. Натомість найповільніше відновлюється вантажообіг, легка та харчова промисловість.

Фінансові результати покращили перш за все ключові галузі українського експорту. Сприяло цьому відновлення світового попиту і зростання цін на їхні товари. Підвищення цін на сільськогосподарську продукцію цьогогоріч збіглося з високими врожайми зернових завдяки зростанню продуктивності в рослинництві. Це дало змогу агровиробникам комфортно покрити вищі витрати на мінеральні добрива, пальне та насіння. Рекордні ціни на металургійну продукцію стимулювали компанії до збільшення виробництва. Скорочення поставок чорних металів до Китаю компенсувалося нарощуванням експорту до інших країн Азії та Європи. Сприятливі ціни та стійкий попит зумовили майже повне завантаження виробничих потужностей.

Платоспроможність підприємств зростає

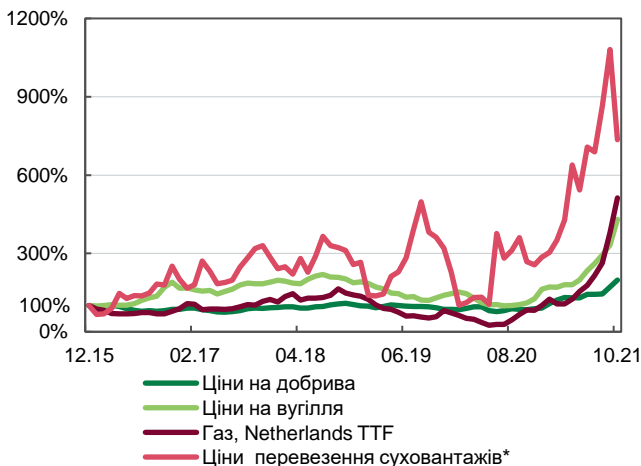
Висока операційна рентабельність та зниження ставок за кредитами знизили боргове навантаження бізнесу. Співвідношення EBITDA та відсоткових витрат за три квартали 2021 року зросло до рекордних 13.2х, що більш

Графік 3.4.4. Покриття відсоткових витрат (ICR) операційним прибутком та зміна EBITDA в розрізі галузей за 12 місяців, що закінчуються вереснем 2021

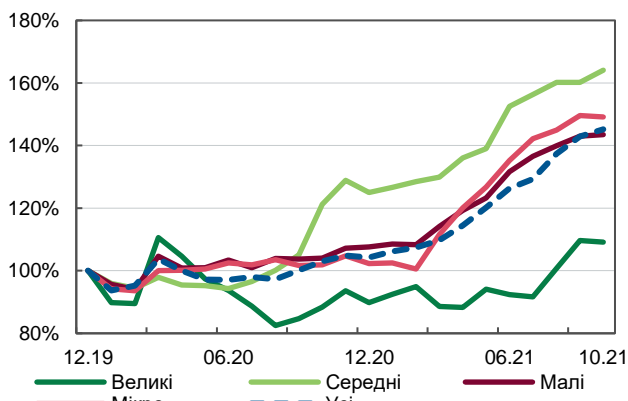
* Використано дані за 2019 та 2020 роки.
 ** За виключенням трубопровідного транспорту.
 Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.5. Зміна цін на енергоносії, добрива та вартість перевезення суховантажів морем, 12.2015 = 100%

* Baltic Dry Index.
 Джерело: IMF, Bloomberg, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.6. Чисті гривневі кредити суб'єктам господарювання за розміром підприємств, 12.2019 = 100%

Джерело: НБУ.

як учетверо вище порівняно з 2020 роком та вп'ятеро – з трьома кварталами 2020 року. Цьому сприяли рекордні показники дохідності експортних галузей (добувна промисловість та металургія) і відновлення постраждалих під час кризи (готелі). Значно песимістичнішими є оцінки платоспроможності підприємств у галузях будівництва, операцій із нерухомістю, харчопрому, транспорту, операційні доходи яких зростали повільно в річному вимірі.

Енергетична криза негативно вплине на ключові галузі економіки

Поточні високі ціни на газ очікувано позначатимуться на показниках діяльності найбільш енергоємних галузей. Основний ефект припаде на першу половину наступного року – загальний від'ємний вплив енергетичної кризи на ВВП оцінюється в 0.4 в. п. (див. [Інфляційний звіт, жовтень 2021 року](#)). Вищі ціни на газ негативно позначатимуться на хімічній промисловості, зокрема виробництві мінеральних добрив, частка блакитного палива у собівартості яких сягає 70%. Це здорожчить продукцію сільського господарства. Ціни на енергоносії також визначають понад половину собівартості цукру та відобразяться у вартості сушки зерна. Помітний негативний вплив вищих цін спостерігатиметься для виробників будівельних матеріалів. Високі ціни на енергоносії – це виклик і для металургії, для якої витрати на паливно-енергетичні ресурси з урахуванням вартості коксівного вугілля становлять близько третини собівартості.

Виробничий потенціал експортоорієнтованих секторів досягає свого максимуму

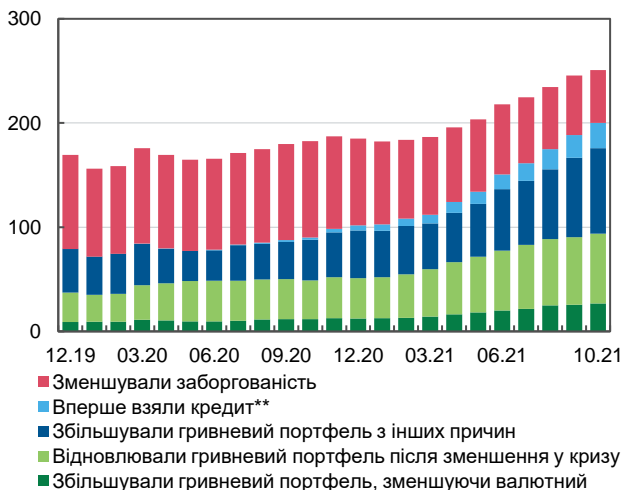
Виробничий потенціал багатьох галузей досить обмежений. Металурги після незначної модернізації використовують потужності практично на повну. Без подальших інвестицій конкурувати на вітчизняному та закордонному ринках виробникам ставатиме все складніше. Виробники аграрної продукції останніми роками також наблизили врожайність до історичних максимальних рівнів. Негативно на майбутніх доходах позначиться й очікуване зниження цін на основні товари українського експорту, зокрема на залізну руду, кукурудзу, олію, сталь. Це разом зі зростанням вартості виробництва через трансмісію цін на паливо знижуватиме маржинальність підприємств.

Ускладнює становище й глобальна транспортна криза. Дефіцит суден, контейнерів та затори в портах зумовлюють посилення міжгалузевої конкуренції за фрахт суховантажів між енергетикою, металургією, сільським господарством, залізною рудою та конкуренцію між країнами-експортерами. За таких умов імовірнішим стає збереження високої вартості транспортних перевезень, що додатково збільшить собівартість та може обмежити канали збуту українських виробників.

Обсяги корпоративного кредитування зростають рекордними темпами

Цьогорічне зростання обсягів виробництва та реалізації відобразилося у жвавшому кредитуванні. Після

Графік 3.4.7. Чисті гривневі кредити середнім, малим та мікропідприємствам за групами боржників*, млрд грн

Кредити більше 2 млн грн у банках, платоспроможних на 01.11.2021.

* Для цілей розрахунку кредити без ознаки розміру підприємства були віднесені до великих, якщо вони є акціонерними товариствами і до ММСБ, якщо вони мають іншу організаційно-правову форму.
** З 1 березня 2020 року.

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ.

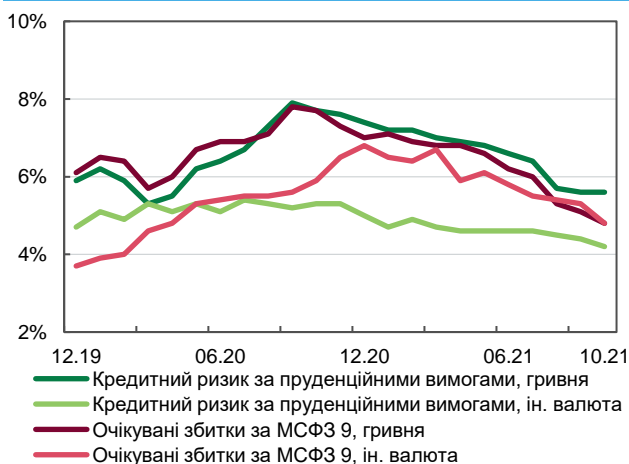
Графік 3.4.8. Зміна працюючого корпоративного кредитного портфеля* за галузями за рік, млрд грн

* Кредити більше 2 млн грн у банках, платоспроможних на 01.11.2021.

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.9. Покриття резервами працюючих кредитів суб'єктів господарювання

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ.

кількарічного затишшя у 2021 році гривневе кредитування бізнесу різко прискорилося. Обсяги чистих гривневих кредитів на кінець жовтня зросли більш як на 40% за рік. Це рекордні показники з 2013 року. Значна частина позик надавалася на поповнення обігових коштів. Про масштабну реалізацію інвестиційних проєктів за рахунок кредитних ресурсів поки не йдеться.

Зниження відсоткових ставок пришвидшило зростання кредитного попиту. На це вказують банки в [опитуванні про умови кредитування](#). У жовтні порівняно з кінцем 2019 року вартість нових гривневих кредитів підприємствам у середньому впала на 6 в. п. Зменшення диференціалу між ставками за гривневими та валютними кредитами також мотивувало частину позичальників із валютними кредитами переорієнтуватися на гривневі. Тож обсяг валютного кредитування майже не зростає.

Зростання обсягу кредитного портфеля забезпечили переважно чотири галузі: оптова торгівля, сільське господарство, харчова промисловість та будівництво. В останній рушієм кредитування стало державне "велике будівництво" – позики здебільшого надавалися для спорудження доріг. Банки кредитували прибуткові компанії з прийнятними борговими метриками. Тим не менше вимагали покриття забезпеченням, у середньому – понад 60% заборгованості.

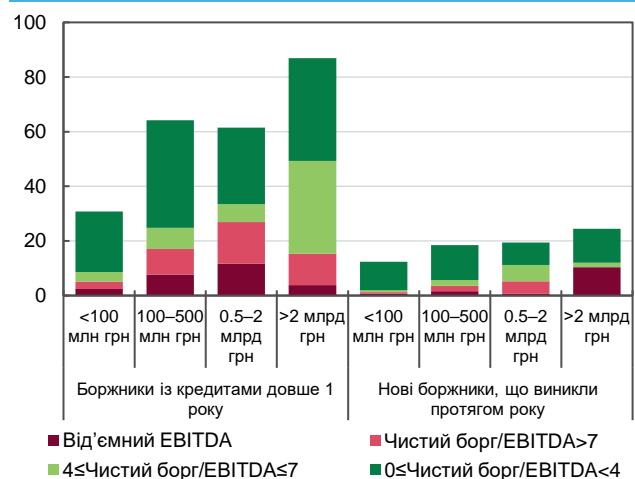
Найшвидше зростали обсяги кредитів малому, мікро- та середньому бізнесу (ММСБ). У кредитуванні ММСБ банки приваблює значно менше боргове навантаження, ніж у великих компаній, та можливість диверсифікації портфеля за секторами та регіонами. Дія програми "Доступні кредити 5–7–9%" – це додатковий, хоч і не визначальний фактор стимулювання кредитування у сегменті. У межах програми було надано близько чверті всіх нових чистих гривневих кредитів.

Частка позик державним компаніям у кредитному портфелі скорочується

Обсяг боргу державних компаній перед банками залишається сталим на рівні 63 млрд грн. Через загальне зростання корпоративного портфеля частка цих кредитів знизилася до 12%. У III кварталі було додатково профінансовано будівництво доріг через надання консорціумного кредиту шістьма українськими банками Укравтодору в сумі 13.7 млрд грн. Кредит було надано під державні гарантії, а серед банків-кредиторів переважали державні.

Найбільші держкомпанії-позичальники покращили свої фінансові результати у 2021 році, проте Укрзалізниця та Нафтогаз залишалися збитковими. Для Укренерго та Енергоатома ключовим є виконання спеціальних обов'язків, покладених на виробників електричної енергії, та компенсація економічно обґрунтованих витрат (див. [Звіт червень 2020 року Вставка 2](#)). З огляду на операційну збитковість і дефіцит коштів компанії змушені були залучати додаткове боргове фінансування.

Графік 3.4.10. Розподіл працюючих кредитів* корпоративних позичальників за борговим навантаженням та розміром кредиту, млрд грн

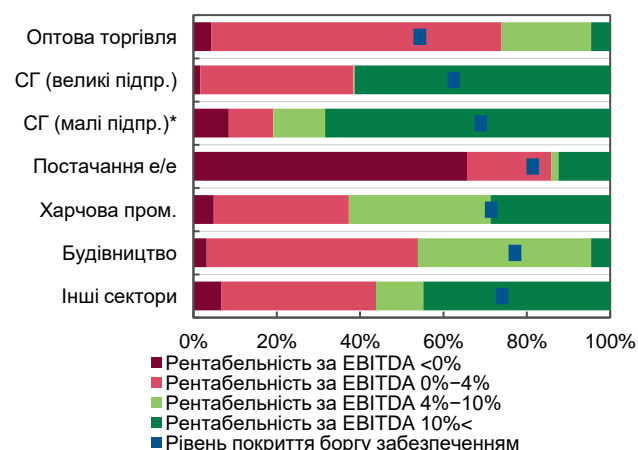

У банках, платоспроможних на 01.11.2021.

* Кредити більше 2 млн грн, надані великим та середнім підприємствам.

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ, data.gov.ua.

Графік 3.4.11. Профіль корпоративних боржників з кредитами, які виникли протягом року

Кредити більше 2 млн грн у банках, платоспроможних на 01.11.2021.

* Для сільського господарства (СГ) по суб'єктах малого підприємництва розраховано рентабельність до оподаткування.

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ, data.gov.ua.

Таблиця 2. Стан корпоративного кредитного портфеля на 1 листопада 2021 року

№ з/п	Назва галузі	Працюючі кредити*		Зміна працюючих кредитів за 12 міс.		Частка NPL*, %	Зміна частки NPL за 12 міс., в. п.	Міграція кредитів у NPL за 12 міс.*	
		млрд грн	кількість боржників	за сумою боргу, %	за кількістю, %			за сумою боргу, %	за кількістю, %
1	Сільське господарство	72	4 542	29	31	6	-5	0.8	2.5
2	Добувна промисловість	10	62	25	22	29	-9	0.1	3.5
3	Харчова промисловість	51	845	31	29	26	-21	4.2	2.1
4	Легка промисловість	2	89	48	33	5	-2	0.6	5.5
5	Хімічна промисловість	9	349	36	34	33	-44	0.9	1.2
6	Виробництво буд. матеріалів	5	160	56	98	2	-35	0.6	3.9
7	Металургія	10	254	11	44	47	-10	0.3	2.2
8	Машинобудування	11	305	-3	34	71	-2	17.3	4.0
9	Постачання е/е та інші ЖКП	62	480	6	18	12	-4	2.1	3.0
10	Будівництво	16	555	103	75	45	-20	0.9	4.2
11	Торгівля авто (у т. ч. сервіс)	5	317	30	44	19	-6	0.6	2.0
12	Оптова торгівля	126	3 500	29	45	10	-9	1.8	2.5
13	Роздрібна торгівля	18	347	-11	31	23	13	19.9	3.4
14	Транспорт	19	515	-19	38	25	2	5.7	3.7
15	Готелі**	1.2	17	-81	21	82	77	84.7	16.0
16	Кафе і ресторани	0.3	16	8	-20	21	-11	0.0	9.3
17	Операції з нерухомістю	33	321	4	15	51	-3	10.8	3.6
18	Інше	30	881	62	55	27	-12	1.6	3.9
	Усього	480	13 555	19	37	26	-10	5.3	2.9

У банках, платоспроможних на 01.11.2021.

* Кредити більше 2 млн грн. До розрахунку частки непрацюючих кредитів (NPL) не включено кредити в Приватбанку, надані компаніям, пов'язаним із колишніми акціонерами та афілійованими з ними особами (з урахуванням таких кредитів загальна частка NPL становить 40%).

** Зростання NPL у секторі "Готелі" в основному через одного боржника, який займає 90% обсягу кредитів сектору.

Якість кредитного портфеля не викликає занепокоєнь

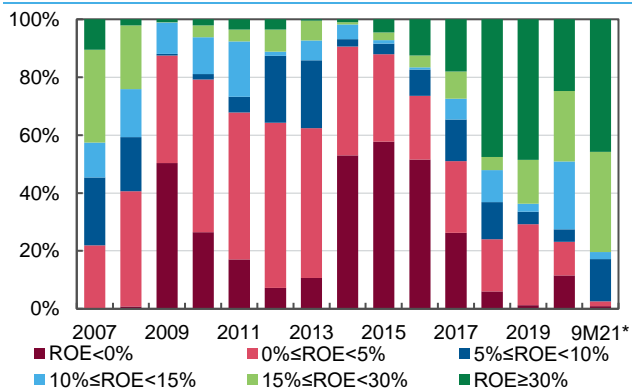
Банки оптимістично оцінюють якість кредитного портфеля, тож знизили параметри очікуваних кредитних збитків. Це відображається в зниженні коефіцієнта покриття резервами за МСФЗ 9 працюючих кредитів на 2–3 в. п. від пікових кризових значень. Проведена цього року оцінка якості активів підтвердила коректність відображення більшістю банків кредитних ризиків. У фокусі її уваги були кредити, реструктуризовані під час кризи. На кризовий період НБУ дозволив не визнавати такі кредити дефолтними, якщо реструктуризація була спричинена карантинними обмеженнями, а втрата вартості кредитом не перевищувала 10%. У травні 2021 року дія згаданих послаблень закінчилася. Нині частка реструктуризованих позик у працюючому портфелі становить менше 5%, а їхня якість банками відображена коректно. Тож нині ризики відкладеного визнання дефолтів за цими кредитами нематеріальні.

Надалі падає частка непрацюючих кредитів. З одного боку, якість портфеля покращує нове кредитування. Рівень дефолтів нових боржників знижується вже кілька років поспіль через високі кредитні стандарти. З іншого боку, зниженню частки непрацюючих кредитів сприяє активна робота держбанків із їх списання. На кінець листопада частка непрацюючих корпоративних кредитів становить 40%.

3.5. Ризик прибутковості

Банки демонструють рекордну прибутковість, адже стрімко зростають процентні та комісійні доходи. Основний чинник зростання – збільшення обсягів кредитного портфеля та операцій банків. Водночас чиста процентна маржа надалі знижувалася: вартість фондування майже не змінювалася, ставки за кредитами йшли донизу. Надалі вартість фондування лише зростатиме, а от кредитні ставки ще мають простір для зниження. Тож ризики скорочення процентної маржі посилюються. Банкам важливо оптимізувати рівень операційних витрат, аби зберігати високу прибутковість за таких умов.

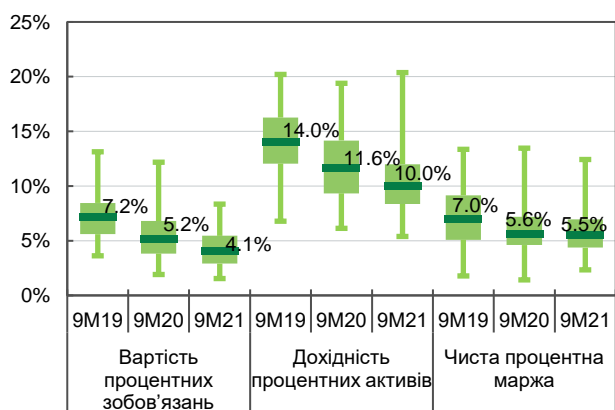
Графік 3.5.1. Розподіл банків за рентабельністю капіталу

За обсягом активів. * За 9 місяців приведена до річних значень.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.2. Дохідність активів і вартість зобов'язань та чиста процентна маржа, % річних

* Грані прямокутника – перший та третій квартилі розподілу. Лінія всередині прямокутника – медіана. Верхні та нижні лінії поза прямокутником – максимум та мінімум.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.3. Дохідність активів та вартість зобов'язань* за складовими

* Процентні ставки за непогашеними активами та зобов'язаннями, включаючи безвідсоткові.

Джерело: НБУ.

Сектор історично найприбутковіший

Прибуток банків перевищив рівень докризового 2019 року та став історично найвищим. У січні – вересні 2021 року з рентабельністю капіталу понад 15% працювало 28 банків, яким належало 80% активів сектору. Серед них – три державних банки, рентабельність яких за рік поліпшувалася. Приватбанк отримав найвищий прибуток – 41% прибутку сектору. Чистий процентний та чистий комісійний доходи сукупно за дев'ять місяців збільшилися на третину в річному вимірі, а в державних банків – ще швидше. Операційні доходи зростали істотно швидше за операційні витрати, тож операційна ефективність поліпшилася.

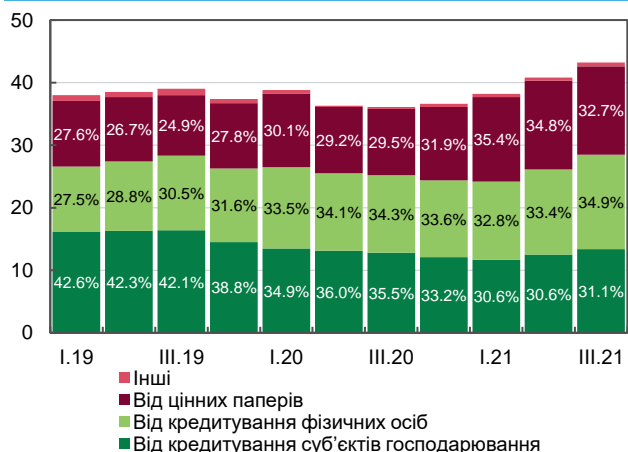
Ефект здешевлення зобов'язань вичерпується

З кінця першого кварталу НБУ розпочав цикл підвищення облікової ставки, відповідно зниження ставок за новими депозитами призупинилося. Водночас вартість фондування ще певний час знижувалася, оскільки вклади, строки яких завершувалися, лонгувалися за вже нижчими ставками. У першому півріччі завдяки достатній ліквідності та припливу вкладів, банки не мали потреби піднімати ставки за депозитами. Однак уже в третьому кварталі через поживлення споживання та відповідне сповільнення припливу коштів клієнтів, конкуренція банків за вкладників посилилася. Відсоткові ставки за новими строковими депозитами почали поступово зростати з огляду на потребу банків у строкових коштах (див. розділ "Ризики фондування"). Паралельно продовжувався цикл підвищення облікової ставки НБУ. Тож надалі варто очікувати зростання вартості фондування банків, особливо строкової його частини.

Частка доходів від роздрібного кредитування історично найвища

Активізація кредитування та різноспрямована зміна кредитних ставок у різних сегментах змінили структуру процентних доходів банків. Хоча частка роздрібного кредитного портфеля в активах незначна – близько 10%, він є найбільшим джерелом процентних доходів банків. Доходи від кредитування населення у III кварталі досягли 35% процентних доходів банків. Основна причина – незмінно високі ставки за незабезпеченими споживчими кредитами. Ставки за іпотекою знижувалися, проте її частка в роздрібному портфелі низька. Частка процентних доходів від цінних паперів зменшилася незважаючи на те, що середня дохідність портфеля ОВДП навіть зросла. З початку року скорочувалися обсяги ОВДП, що утримують банки, перш за все – державні.

Графік 3.5.4. Складові процентних доходів, млрд грн

Джерело: НБУ.

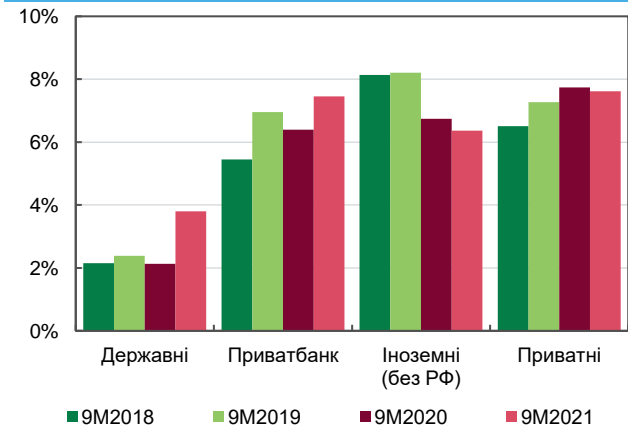
Графік 3.5.5. Зміна кредитів суб'єктів господарювання та процентних доходів банків від них

* За період із початку року, до відповідного періоду попереднього року.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.6. Чиста процентна маржа за групами банків

Джерело: НБУ.

Ставки за кредитами корпорацій рухалися асинхронно. Вартість ультракоротких кредитів бізнесу, чутливих до облікової ставки, відреагувала на її зростання першою та дещо зросла. Натомість ставки за новими кредитами ММСБ ще певний час знижувалися. Валютні кредити бізнесу також подешевшали. Проте через зростання обсягів портфеля, частка процентних доходів банків від кредитування бізнесу почала зростати вперше з 2016 року. Хоча залишається все ще нижчою від докризового рівня.

Активне кредитування підвищує процентну маржу банків

Активні в роздрібному сегменті банки зберігають високу чисту процентну маржу та прибутковість. Показники в універсальних та корпоративних банків нижчі. Процентна маржа сектору зберігалася високою завдяки все ще низькій вартості фондування. Саме зниження вартості ресурсів на початку року дало змогу підвищити чисту процентну маржу державним банкам. Хоча вона все ще залишалася нижчою, ніж в інших груп банків. Зростання обсягів інвестицій у цінні папери погіршило маржу банків з приватним українським капіталом, хоч і приносило їм більше доходів. Як наслідок, варіація рівня процентної маржі між банками знизилася, як і її середній рівень.

Вартість фондування почала поступово зростати. А от кредитні ставки ще мають простір для зниження. Це тиснути на чисту процентну маржу. Тож збільшення чистих процентних доходів сектору надалі можливе лише через нарощування портфеля. Сукупну прибутковість окремих банків визначатиме структура кредитних продуктів. Зростання чистих процентних доходів можливе як через збільшення загального кредитного портфеля, так і через збільшення частки більш прибуткових продуктів.

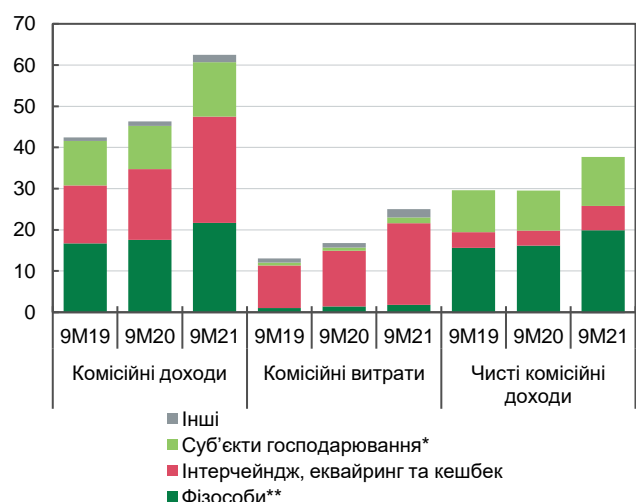
Комісійні доходи зростатимуть повільніше

Цьогоріч темпи зростання чистого комісійного доходу прискорилися до 28% у річному вимірі за результатами дев'яти місяців. Підвищувалися всі основні складові доходів як від готівкових, так і від безготівкових операцій. Найшвидше зростали комісійні доходи від операцій клієнтів із платіжними картками. Доходи від них займають близько 40% загальних комісійних доходів. Серед них найбільшу частку становить комісія за еквайринг. Згідно з результатами опитування¹, проведеного НБУ в листопаді 2021 року, комісії за еквайринг за дев'ять місяців року зросли на 60% у річному вимірі.

Ще однією динамічною складовою доходів є інтерчейндж, що сплачується банку-емітенту картки, якою здійснено оплату. У 2021 році ця комісія зосередилася в кількох банках-емітентах, для яких вона є істотним джерелом комісійних доходів. Вони агресивно нарощували обсяги споживчого кредитування та відповідно кількість платіжних карток, проте не мали широкої мережі

¹ У листопаді 2021 року НБУ опитав 30 банків, які разом заробили близько 96% усіх чистих комісійних доходів сектору, про обсяги та структуру комісійних доходів та витрат.

Графік 3.5.7. Комісійні доходи та витрати 30 банків з найбільшими чистими комісійними доходами, млрд грн

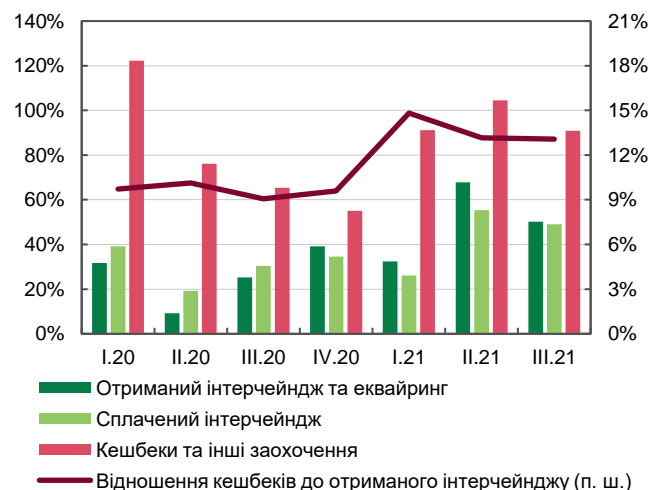

* Включаючи міжнародні платіжні системи, ФОП та НБФУ, без урахування комісій за інтерчейндж та еквайринг.

** Без урахування кешбеків та інших заохочувальних витрат за картковими операціями.

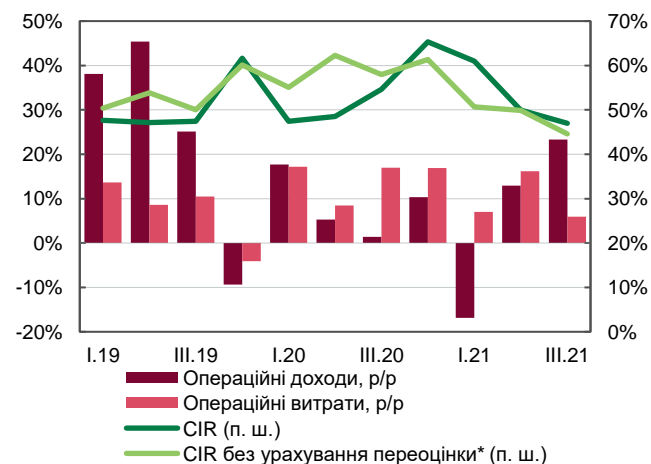
Джерело: дані опитування банків.

Графік 3.5.8. Зміна обсягів розрахунків картами та відповідних комісійних доходів банків, р/р

Джерело: дані опитування банків, розрахунки НБУ.

Графік 3.5.9. Операційна ефективність банків

* Цінних паперів, валюти та похідних фінансових інструментів.

Джерело: НБУ

² Валюти та цінних паперів, включно з деривативами.

терміналів. Для заохочення клієнтів вони повертали частину зароблених комісій клієнтам у вигляді “кешбеків”, обсяг яких за останні два роки зріс більш як утричі. Три банки сконцентрували 85% загального обсягу “кешбеків” і повертали клієнтам понад третину обсягу отриманого інтерчейнджу. [Рішення про поступове зниження комісії інтерчейндж](#), прийняте міжнародними платіжними системами, позначиться на роботі саме цих фінустанов. Пристосування учасників ринку до нових умов має змінити структуру комісійних доходів і тимчасово сповільнить їхнє зростання.

Однак чисті комісійні доходи зростатимуть і надалі. Цьому сприятиме зростання доходів та витрат населення відповідно до обсягів їхніх операцій. Саме від фізичних осіб банки отримують найбільше чистого комісійного доходу. Інший фактор – зростання кількості користувачів банківськими послугами та подальше проникнення фінансових послуг. У пошуку альтернативних джерел комісійних доходів фінустанови надалі можуть усе більше уваги приділяти еквайрингу, у тому числі технологічному, спрямованому на онлайн-торговців. Тож більші обсяги операцій здебільшого компенсуватимуть зниження тарифів. Крім того, окремі банки компенсують зниження інтерчейнджу зменшенням “кешбеків”, яке вже розпочалося останніми тижнями.

Операційна ефективність сектору зростає

Чисті процентні та комісійні доходи у 2021 році зростали швидше ніж операційні витрати, що покращило операційну ефективність банків. Співвідношення операційних витрат і доходів (CIR) без урахування переоцінки² становило 48% порівняно з 58% торік. З одного боку, перехід клієнтів до онлайн-операцій дає банкам змогу оптимізувати мережу. Витрати на її підтримку цього року зростали значно повільніше, ніж рік тому. Натомість економія від скорочення мережі відділень частково витрачалася на ІТ-модернізацію: програмне забезпечення, оплату праці ІТ-фахівців, розширення платіжної інфраструктури. Проте у близько третини банків, серед яких один державний, CIR становив понад 80%. Таке високе значення створює додаткові ризики для фінустанов, особливо з огляду на триваюче скорочення чистої процентної маржі.

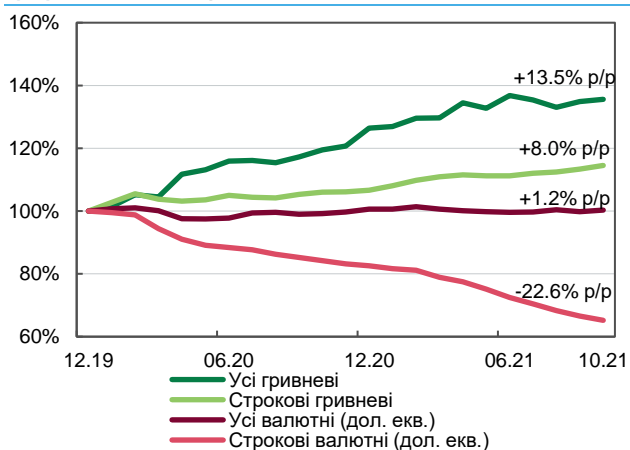
Відрахування до резервів нижче, ніж до кризи

Відновлення економіки цього року дає змогу банкам поліпшити оцінку якості активів, а деяким навіть частково розформувати резерви. Витрати на формування резервів під кредитні збитки за дев'ять місяців скоротилися майже вдвічі у річному вимірі. Їх відношення до чистого кредитного портфеля банків (CoR) значно нижче, ніж торік – 1.2%. За відсутності нових макрошоків відрахування до резервів у найближчій перспективі залишатимуться помірними та не критичними для прибутковості.

3.6. Ризики фондування

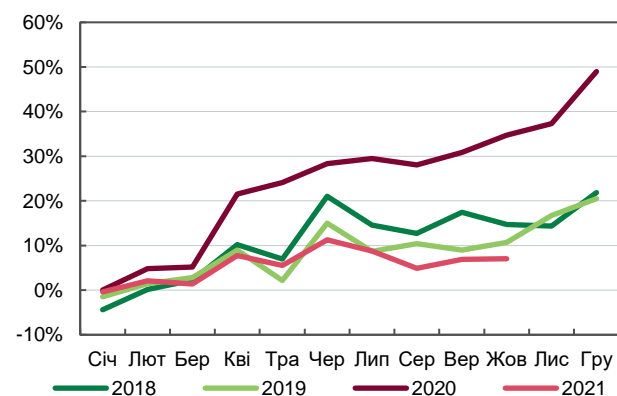
Обсяг депозитних коштів банків зростає темпами близько 10% за рік. Частка гривневих вкладень населення на поточних рахунках усередині 2021 року досягла рекордних показників. Лише в другій половині року незвично високі темпи зростання коштів на вимогу сповільнилися. Скорочення строковості фондування не перешкоджає активному кредитуванню банками на короткий строк. Однак для надання довгострокових позик та створення сталої клієнтської бази фінустановам доречно залучати й строкові кошти. Гривневі строкові вклади населення зростають переважно у банках, які пропонують вищі ставки. Тож нині банки поступово підвищують вартість строкових депозитів. До цього спонукає і підвищення НБУ облікової ставки.

Графік 3.6.1. Кошти фізичних осіб, 2019 = 100%

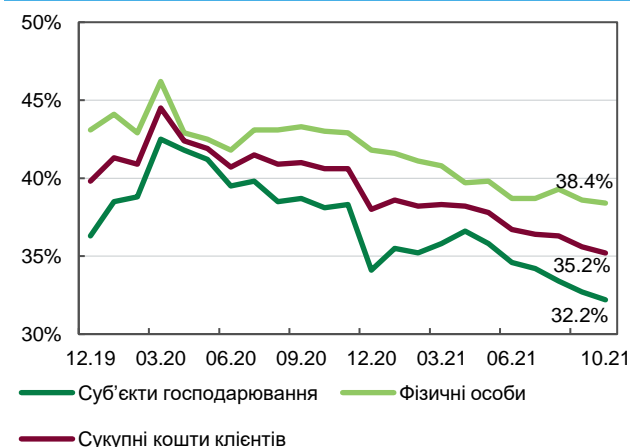
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.2. Гривневі кошти на вимогу, зміна до початку відповідного року

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.3. Частка валютних депозитів

Джерело: НБУ.

Кошти на поточних рахунках формують більшу частину банківського фондування

Структура банківського фондування протягом року майже не змінилася. Його основу далі становлять кошти клієнтів – понад 80% усіх зобов'язань. Вони майже порівну представлені вкладками населення та бізнесу. Загальний обсяг фондування з боку фізичних осіб та суб'єктів господарювання збільшувався протягом року сталими високими темпами – 10% р/р, при цьому гривневі зростали удвічі швидше. Цей приплив коштів пояснюється насамперед макрочинниками: економіка відновлювалася, доходи домогосподарств і бізнесу зростали та накопичувалися на рахунках у банках. Їхня дія здебільшого збережеться й надалі. Потреби додатково стимулювати вкладення через ставки досі майже не було, що дало змогу зберігати вартість фондування рекордно низькою. Здорожчання ресурсів на зовнішніх ринках не створює ризиків для фінустанов, адже частка зовнішнього боргу у їх фондуванні низька.

Приплив коштів на поточні гривневі рахунки фізосіб поступово сповільнюється

Останні два роки частка коштів населення на поточних гривневих рахунках стрімко зростала, у червні 2021 року сягнула рекордних 57%. Низькі ставки за депозитами знеохочували до вкладень на довший строк. Однак у другому півріччі 2021 року динаміка поточних вкладень сповільнилася та повернулася до докризової. Населення активніше використовує кошти для здійснення споживчих витрат, залишаючи менше на банківських рахунках. Строкові вклади в гривні зростають повільніше. Тож кошти на поточних рахунках і надалі переважатимуть у структурі гривневого фондування, проте їхня частка вже не зростатиме так стрімко. Загалом темпи зростання гривневих коштів населення знизилися до 13.5% у річному вимірі наприкінці жовтня 2021 року.

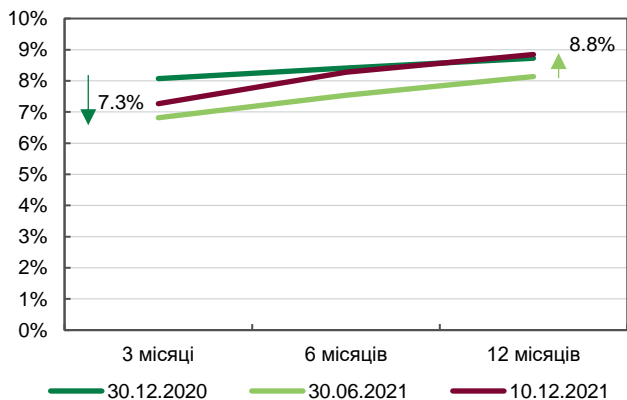
Доларизація депозитів найнижча за два десятиріччя

Близькі до нульових ставки за валютними депозитами послабили активність вкладників у цьому сегменті. Обсяги валютних коштів у цілому ледь зростають. Як наслідок – зменшується рівень доларизації депозитів, особливо строкових. Вкладники залишають строкові валютні депозити, термін яких завершується, на поточних рахунках. За відсутності значних коливань обмінного курсу гривні зростання обсягів валютних депозитів населення залишатиметься млявим.

Структура фондування не стримує кредитування

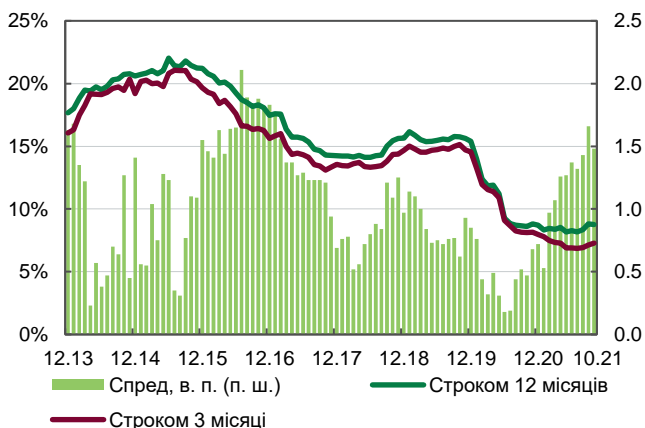
Уперше від початку кризи 2014 року в цьому році зростає співвідношення кредитів і депозитів. Темпи приросту

Графік 3.6.4. Український індекс ставок за гривневими строковими депозитами фізичних осіб в залежності від строку, % річних

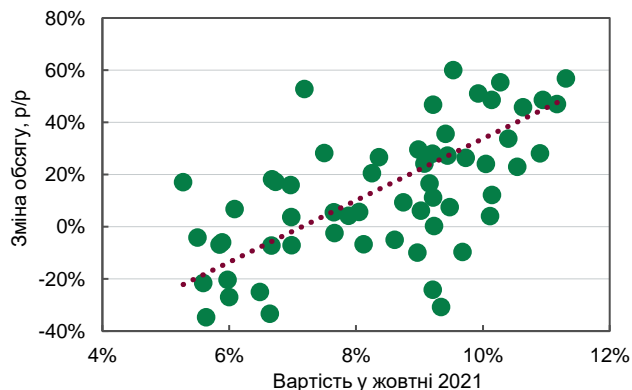
Джерело: НБУ за даними агентства "Thomson Reuters", 5-денна ковзна середня.

Графік 3.6.5. Ставки за новими гривневими депозитами строком понад 1 рік та на 3 місяці, % річних та спред між ними

Джерело: НБУ за даними агентства "Thomson Reuters", 5-денна ковзна середня.

Графік 3.6.6. Розподіл банків за річною зміною обсягу строкових гривневих депозитів фізосіб та вартості нових строкових гривневих депозитів у жовтні 2021 року

Джерело: НБУ.

кредитного портфеля перевищили темпи припливу коштів клієнтів. Водночас ліквідність банківської системи залишається високою. Попри значну частку коштів на поточних рахунках, наприкінці жовтня всі банки зберігали значення нормативу чистого стабільного фінансування NSFR вищим за 90% – поточне нормативне значення.

Цільова структура фінансування залежить від бізнес-моделей банків. Банки, які кредитують населення на поточні потреби або ж бізнес на поповнення обігових коштів, не потребують значного запасу строкового фінансування. Більші виклики стоять перед банками, які нарощують портфелі іпотечних та автокредитів або ж планують надавати довгострокові кредити бізнесу. Подовження строковості вкладів для них – запорука належного управління ризиками ліквідності.

Для залучення поточних та строкових коштів банки використовують різні механізми. Аби заохотити вкладення на поточні рахунки, фінустанови пропонують зручне обслуговування та низку додаткових послуг, зокрема з кредитування. Вклади на вимогу нечутливі до зміни цінних умов. Водночас ставками банки можуть конкурувати лише за строкову частину депозитів.

Цінова конкуренція за строкові вклади посилюється
Зростання облікової ставки НБУ та прискорення інфляції поступово спонукає банки до підвищення вартості депозитів. Додатково до цього мотивує потреба окремих фінустанов у строкових коштах, зокрема для розвитку довгострокового кредитування. Банкам уже нині потрібно формувати сталу клієнтську базу та напрацьовувати механізми залучення строкових коштів. Адже приплив коштів за низьких ставок не триватиме постійно.

Вартість строкових депозитів почала зростати. Помітніше підвищувалися ставки на довгі депозити. Спред між депозитними ставками строком на один рік та на три місяці зріс до найвищого рівня з 2017 року. А відносно низької поточної вартості фінансування він є найвищим.

Населення позитивно реагує на вищу дохідність за депозитами, збільшуючи зокрема обсяги гривневих строкових вкладів у банках, які пропонували вищі ставки. Подекуди – за рахунок дроблення депозитів. Це підтверджується зокрема збільшенням на 3 млн кількості вкладів протягом останнього року. Бурхливий розвиток дистанційного обслуговування клієнтів посилив конкуренцію між банками. Адже спрощення відкриття рахунків, полегшило розподіл нових вкладів на користь банків, які пропонують вищу дохідність.

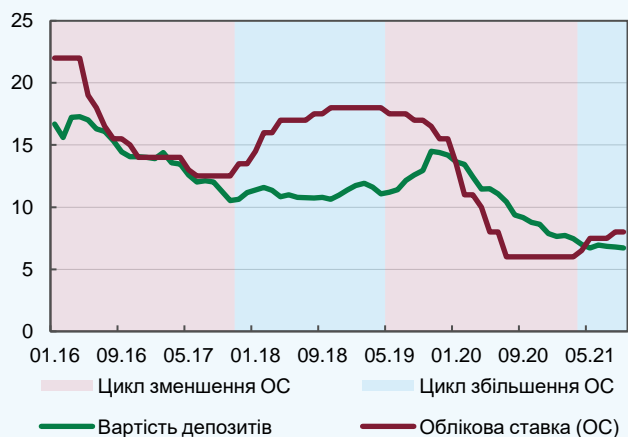
Згідно з [Опитуванням про банківське фінансування](#) у III кварталі 2021 року банки зазначили, що незалежні від їхніх дій обсяги пропозиції коштів населення дещо зменшилися. Надалі фінустанови очікують підвищення вартості роздрібного фінансування та зростання строковості вкладів. Це свідчить про готовність підвищувати ставки за гривневими депозитами населення, перш за все – строковими.

Вставка 5. Вартість строкових коштів населення чутлива до облікової ставки

Із переходом до інфляційного таргетування у 2016 році облікова ставка стала основним інструментом впливу Національного банку на динаміку цін. У березні 2021 року НБУ почав цикл підвищення ключової ставки. Її зростання має відобразитися у вищій вартості ресурсів в економіці: депозитів та кредитів. Щоб оцінити зв'язок між обліковою ставкою та гривневими депозитними ставками для населення, проведено дослідження з використанням авторегресійних моделей із розподіленими лагами. Результати свідчать, що строкові ставки за депозитами домогосподарств загалом реагують на зміну ключової ставки Національного банку, хоч і з затримкою.

У 2021 році, реагуючи на посилення інфляційних чинників, Національний банк розпочав підвищення облікової ставки. З березня її сукупно підвищено на 3 в. п. (до 9%). У відповідь на зміну тренду облікової ставки вартість нових депозитів населення поступово перестала знижуватися, а ставки за довгими депозитами почали зростати. Щоб оцінити довгостроковий ефект і швидкість реакції вартості депозитів на зміну ключової ставки НБУ, використано авторегресійні моделі з розподіленими лагами (англ. Autoregressive Distributed Lag).

Графік В.5.1. Середньозважена вартість нових гривневих депозитів домогосподарств, % річних

Джерело: НБУ.

Результати дослідження свідчать, що зв'язок між обліковою ставкою НБУ і вартістю депозитів домогосподарств існує. Зокрема, збільшення облікової ставки на 1 в. п. призводить до збільшення вартості

депозитів приблизно на 0.6 в. п. Однак повністю цей ефект реалізується не одразу. Першого місяця лише 7% від зміни облікової ставки знаходять своє відображення у зміні вартості депозитів банків.

На зміну облікової ставки реагують депозитні ставки всіх строків. Найпомітніша реакція – для депозитів до шести місяців, найслабкіша – для ставок за вкладами строком понад рік. Останніх у структурі фондування усього десята частина. Ставки за коштами на вимогу, на які нараховуються проценти, майже не залежать від зміни облікової ставки і становлять близько третини нових депозитів.

Підтвердженням чутливості депозитних ставок до зміни облікової ставки є помітне зниження вартості фондування банків у 2020 році. Тоді облікова ставка досягнула рекордно низьких 6%, що поступово дало банкам змогу знизити вартість ресурсів, що залучаються. Але навіть на зниження облікової ставки рік тому банки реагували з помітним лагом. Відповідну затримку варто очікувати і для циклу зростання ключової ставки.

Поточна висока ліквідність сповільнює реакцію фінансових установ на зміну умов монетарної політики. З урахуванням запасів ліквідних коштів та значних припливів депозитів банки не зацікавлені в тому, аби швидко підвищувати витрати на фондування. Однак з'являються додаткові стимули, які можуть прискорити реакцію: нарощування довгострокового кредитування потребує довшого фондування. Тож нині поступово зростають ставки саме за депозитами від шести місяців.

Таблиця 3. Результати ARDL моделей в залежності від строковості депозитів

	Частка від усіх депозитів	Кореляція з обліковою ставкою	Коефіцієнт загальної трансмісії	Коефіцієнт швидкості коригування ¹	Трансмісія через 1 місяць, на 100 б. п. зміни облікової ставки
Середньозважена вартість усіх депозитів домогосподарств	100.0%	0.78	0.56***	0.11***	7 б. п.
За строком:					
на вимогу або овердрафт	27.7%	0.05	0.28	-	-
овернайт	1.5%	0.93	0.88***	0.34***	63 б. п.
до 1 місяця	7.6%	0.89	0.61***	0.21***	28 б. п.
від 1 до 6 місяців	31.9%	0.88	0.80***	0.10***	14 б. п.
від 6 місяців до 1 року	20.1%	0.84	0.79***	0.17***	18 б. п.
від 1 до 5 років	11.2%	0.89	0.87***	0.08*	17 б. п.

¹ Коефіцієнт швидкості коригування відображає частку відхилення вартості депозитів від довгострокового рівня, зокрема спричиненого зміною облікової ставки, яка скоригується протягом одного місяця.

Рівень значущості коефіцієнтів становить: ***-99.9%, **-99%, *-95%, що оцінено відповідно до значень t-статистики.

Наявність довгострокового ефекту перевіряється за допомогою Pesaran, Shin, and Smith (2001) bounds test. Згідно з тестом для ставок на вимогу не виявлено довгострокового ефекту.

Джерело: розрахунки НБУ.

3.7. Зміни регуляторного середовища

У другому півріччі 2021 року ухвалено закони, спрямовані на вдосконалення [банківського](#) та [небанківського](#) регулювання, механізму збереження активів банків, що виводяться з ринку. Значною мірою оновлено законодавство про ринок платіжних послуг, а також розроблено низку підзаконних регуляцій на ринку небанківських фінансових послуг.

Удосконалено механізм повернення активів неплатоспроможних банків

Законом № 1588-IX внесено зміни до низки законодавчих актів, основні з яких – до Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”. Зокрема передбачено право Фонду гарантування вкладів фізичних осіб укладати договори з пов’язаними з банком особами або будь-якими іншими особами, дії або бездіяльність яких призвели до заподіяння кредиторам/банку шкоди, про добровільне відшкодування шкоди (збитків).

Оновлено платіжне законодавство

У червні Верховна Рада ухвалила закон України “Про платіжні послуги” (№ 1591-IX), який враховує норми європейських регуляторних актів, зокрема Другої платіжної директиви (PSD2) та Директиви з електронних грошей (EMD). Нове регулювання платіжного ринку (уведення в дію з 1 серпня 2022 року) передбачає такі ключові зміни:

- небанківські надавачі платіжних послуг, зокрема платіжні установи, установи електронних грошей, поштові оператори, зможуть відкривати платіжні рахунки, випускати платіжні картки та електронні гроші (нині таке право мають лише банки);
- небанківські фінансові установи зможуть здійснювати платіжні операції без обов’язкової участі в платіжних системах;
- НБУ матиме право випускати “цифрову валюту НБУ”, а також створити регуляторну “пісочницю” – платформу для тестування послуг, технологій та інструментів, заснованих на інноваційних технологіях;
- умови надання платіжних послуг стануть прозорішими, а клієнти отримуватимуть більше інформації про них;
- посиляться відповідальність за незаконні дії з платіжними інструментами та засобами доступу до банківських і платіжних рахунків тощо;
- підвищаться вимоги до безпеки платіжних операцій, зокрема надавачі платіжних послуг повинні будуть використовувати посилену автентифікацію користувачів у визначених випадках.

Розширено перелік вимог до небанківських фінансових установ

НБУ в листопаді розширив та конкретизував обсяг інформації, що підлягає розкриттю учасниками ринку небанківських фінансових послуг, а також удосконалив порядок її розкриття (постанова № 114). Надавачі фінансових послуг розкриватимуть на власних вебсайтах та в місцях надання послуг клієнтам свої реєстраційні дані, перелік, умови та порядок надання фінансових послуг, перелік власних вебсайтів та основні показники діяльності. Також у відкритому доступі буде інформація

про відокремлені підрозділи надавачів фінансових послуг та перелік осіб, які надають посередницькі послуги. Обов’язковою до оприлюднення буде річна фінансова та консолідована фінансова звітність, підтверджена незалежним аудитором, разом із його звітом.

Уніфіковано підходи стосовно послуг з надання споживчого кредиту

НБУ встановив аналогічні банківським вимоги до розкриття інформації про споживчі кредитів небанківських фінансових установ (постанова № 100). Нові вимоги стосуватимуться і мікрокредитів. Небанківські фінансові установи зобов’язані розкривати повну інформацію про послугу споживчого кредитування та її вартість, починаючи з жовтня 2021 року. Щоб привести свою діяльність у відповідність до цих вимог, небанківські фінансові установи мають час до квітня 2022 року. Надалі всі кредиторів України застосовуватимуть єдині підходи до розміщення інформації про послугу з надання споживчого кредиту на власних вебсайтах, у рекламі цієї послуги та під час користування послугою. Уніфікація забезпечить належний захист прав споживачів фінансових послуг як на переддоговірному, так і на договірному етапах взаємовідносин із кредиторів.

Також цього року НБУ прийняв такі рішення про:

- **підвищення з 1 грудня лімітів відкритої довгої та короткої валютної позиції банків із 10% до 15% від їхнього регулятивного капіталу.** За оцінками, можливість банків здійснювати власні операції на міжбанківському валютному ринку в межах валютної позиції збільшаться на суму близько 400 млн дол. США. Це сприятиме зростанню ролі банків у згладжуванні надмірних курсових коливань на валютному ринку та підвищенню ліквідності і глибини ринку загалом;
- **поетапне врахування мінімального розміру операційного ризику під час розрахунку нормативів достатності капіталу із застосуванням коефіцієнтів:** 0,5 – із 31 грудня 2021 року та 1 – із 30 грудня 2022 року. Спроможність банківського сектору забезпечити покриття капіталом 50% розміру операційного ризику підтверджена результатами оцінки стійкості банків і банківської системи України, проведеної НБУ у 2021 році;
- **періодичність розроблення та подання банками планів відновлення діяльності, починаючи з 2022 року:** системно важливі банки та банки, які є відповідальними особами банківських груп, – щороку, інші банки – один раз на два роки. Розроблення банками та банківськими групами планів, що будуть містити реалістичні варіанти відновлення фінансової стійкості в разі істотного погіршення фінансового стану або настання стресової ситуації, сприятиме стабілізації роботи цих установ в умовах кризи.

Вставка 6. Глобальні ризики нерегульованих віртуальних активів посилюються

Сукупна вартість віртуальних активів у світі за останні два роки зросла більш як у десять разів. Однак такі інструменти досі залишаються нерегульованими. Відповідно інвестори наражаються на операційні та юридичні ризики володіння ними. А значні коливання цін на віртуальні активи створюють ризики фінансових втрат. Водночас держави все активніше ініціюють заходи, що зменшують вразливість до цих ризиків.

Віртуальні активи (ВА) за останні роки посіли вагоме місце на світовому фінансовому ринку. Якщо на початку 2020 року капіталізація світового ринку криптовалют оцінювалася на рівні 0.15–0.2 трлн дол., то у листопаді 2021-го вона сягнула 2.9 трлн дол. Це становить більше 2% капіталізації глобального фондового ринку. Такі обсяги співставні з ринковою капіталізацією таких найбільших корпорацій світу, як Microsoft, Apple, Amazon, Google, Saudi Aramco. Також це порівнювано із ВВП Франції, сьомим у світі. Близько 45% ринкової капіталізації всіх криптоактивів припадає на біткоїн.

Сплеск інтересу до ВА на початку 2020-х років пов'язаний із:

- збільшенням різновидів та пропозиції таких інструментів і загальним розвитком Інтернету послуг;
- нерегульованістю цього ринку та бажанням інвесторів уникнути контролю держав над активами;
- підтримкою обігу ВА, включно з продажем власних товарів/послуг за криптовалюту, з боку великих високотехнологічних корпорацій;
- нестабільним періодом у світовій економіці, викликаним пандемією коронавірусу та зниженням довіри до традиційних активів, пошуком нових альтернатив;
- кількісним пом'якшенням від центробанків, що різко збільшило пропозицію вільних грошових ресурсів.

Зростання попиту спричинило підвищення цін на ринках цифрових активів, передусім криптовалют. Водночас підвищилася їхня волатильність. Зокрема, Crypto Volatility Index (CVI)³ в останній рік має стабільно вище значення за "індекс страху" VIX, що показує волатильність класичних активів.

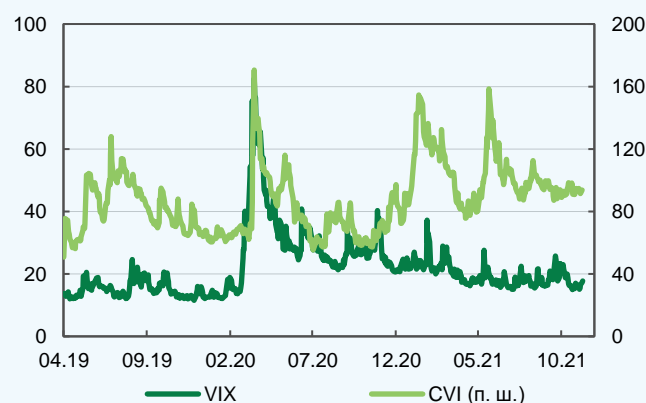
Збільшення обсягів ВА та їхня висока волатильність привертає дедалі більше уваги регуляторів фінансових ринків. ЄЦБ не вважає критичними потенційні ризики від зростання обігу ВА для монетарної політики, фінансової стабільності, пруденційного нагляду, інфраструктури фінансових ринків. Але вони можуть посилюватися, адже не існує як релевантної інформації про ВА, так й інструментів їхнього контролю.

Ключовими джерелами ризиків розвитку ринку ВА є:

- різний правовий статус ВА у національних законодавствах чи уникнення регулювання таких активів;
- неконтрольоване поширення ВА, що можуть частково заміщувати в обігу національні валюти: це породжуватиме ризики для ефективного здійснення монетарної політики;

- відсутність механізмів захисту прав інвесторів у ВА: це покладає можливі втрати на утримувачів ВА;
- складність встановлення зміни резидентності, що ускладнює прогнозування руху капіталу.

Графік В.6.1. Динаміка індексів волатильності

Джерело: Cvi.finance, Finance.yahoo.

У відповідь на ці ризики Рада з фінансової стабільності, заснована країнами G20, пропонує розвивати регульовані ринки одного з типів ВА – глобальних стейблкоїнів. Себто криптовалют, прив'язаних до фіатних валют чи фізичних обсягів біржових товарів. Регуляторам рекомендовано дотримуватися консервативних вимог до оцінки ризиків ВА фінустановами.

В Україні ініціатива встановлення статусу ВА знайшла своє відображення в законопроекті № 3637 "Про віртуальні активи". Ухвалений у вересні 2021 року, він визначає поняття та явища, які існують на світовому ринку ВА, але не мають юридичного оформлення у вітчизняному правовому полі. Згідно із документом, віртуальний актив пропонується визначити як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.

На закон було накладено вето. Нині він доопрацьовується згідно з пропозиціями Президента. Відповідно до них, регулятором ринку буде НКЦПФР, крім забезпечених ВА – валютних цінностей, якими опікуватиметься Національний банк. Після ухвалення відповідного законодавства визначені органи влади впроваджуватимуть регуляторні підходи до ВА.

³ Індекс побудований на основі моделі ціноутворення опціонів Блека-Шоулза. Більше значення індексу означає вищу волатильність цін на ВА. Теоретичні межі індексу – від 0 до 200 пунктів. Докладніше: <https://cvi.finance/faq>.

Рекомендації

Щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: банків, небанківських фінансових установ, Національного банку та інших регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк пропонує державним органам і фінансовим установам свої рекомендації та оприлюднює власні плани і наміри на найближчий час.

Рекомендації органам державної влади

Забезпечити повне виконання умов співпраці з міжнародними донорами

Рада виконавчих директорів МВФ затвердила перший перегляд програми стенд-бай з Україною, та виділила транш близько 700 млн дол. США. У межах поточної програми Україна зокрема зобов'язалася зберігати помірковану фіскальну політику для забезпечення стійкості боргу та спрямованість монетарної політики на досягнення 5% інфляційної цілі, продовжити реформування енергетичної сфери, державного банківського сектору та системи корпоративного управління в державних компаніях, удосконалити процес повернення активів виведених з ринку банків, посилити спроможність наглядової функції НБУ, просувати судову реформу та боротьбу з корупцією. МВФ також підтримав запит про продовження поточної програми на півроку до червня 2022 року. Для подальшого збереження доступу до фінансових ресурсів в умовах нестабільних глобальних ринків капіталу та російської агресії доцільно розпочати перемовини про нову програму для України.

Ухвалити та ввести в дію закони, що сприятимуть розвитку фінансового сектору

Ухвалити законопроект **про кредитні спілки** (№ 5125) (готовий до другого читання), а також увести в дію новий закон **про фінансові послуги та фінансові компанії**. Нові закони забезпечать оновлення системи регулювання небанківських інституцій. Вони покликані підвищити платоспроможність, посилити систему управління ризиками, забезпечити прозору структуру власності, ризик-орієнтований підхід до нагляду, спрощення ліцензування, удосконалення вимог до корпоративного управління, а також урегулювання "ринкової поведінки" учасників ринку.

Урегулювати питання платоспроможності ФГВФО

Відновлення платоспроможності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) забезпечить стійкість системи гарантування вкладів. Для цього Рада з фінансової стабільності (РФС) схвалила механізм реструктуризації боргів Фонду з конвертацією поточних зобов'язань ФГВФО перед урядом та майбутніх процентних платежів в умовні зобов'язання. Законопроект, який відображає рекомендації РФС та отримав позитивний відгук міжнародних фінансових організацій (№ 5542-1), уже пройшов перше читання. Ним також передбачається поетапне збільшення гарантованої суми вкладів фізосіб до 600 тисяч гривень та приєднання Ощадбанку до системи гарантування вкладів.

Сфокусувати державні програми на підтримці інвестиційних проєктів

Масштабні програми підтримки малого, а згодом і середнього бізнесу були вимушеним антикризовим кроком, який допоміг десяткам тисяч підприємців пережити період невизначеності на початку пандемії. Проте первинною метою програми доступних кредитів "5–7–9%" була підтримка фінансування інвестиційних проєктів і до неї слід поступово повертатися. Адже економічне відновлення та покращення фінансового стану підприємств полегшує їхній доступ до банківського кредитування. А обмежені бюджетні ресурси варто спрямувати на фінансування програм, що забезпечать найбільш ефективне стимулювання бізнесу. Також варто запустити часткове гарантування кредитів малим фермерам для купівлі землі та фінансування виробництва, що запроваджене із прийняттям закону про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві.

Посилити регулювання та забезпечити прозорість первинного ринку нерухомості

Ринок новобудов залишається нерегульованим та непрозорим, тим самим створюючи ризики для інвесторів у житлове будівництво та їх кредиторів. Частково вирішити проблеми на первинному ринку нерухомості може законопроект № 5091, який пропонує надійніші механізми фінансування будівництва, зокрема через запровадження гарантійної частки будівництва та державної реєстрації права власності на об'єкти

будівництва. Важливо також підвищити прозорість ринку новобудов через повне розкриття інформації учасниками будівництва.

Провести судову реформу та повернути довіру до судової системи

Фінансовий сектор надалі розглядає діяльність правоохоронних та судових органів як ключовий системний ризик. Для забезпечення законних прав кредиторів, інвесторів та вкладників необхідно завершити реформування судової системи відповідно до рекомендацій міжнародних експертів та донорів. Юридичні ризики нині неодмінно закладаються у ставки кредитів, підвищуючи їх. Тож належний захист прав кредиторів надалі призведе до зниження вартості банківських кредитів.

Рекомендації банкам

Більшість рекомендацій банкам, наданих у попередніх звітах про фінансову стабільність, залишається актуальною. Зокрема банкам необхідно надалі працювати над скороченням портфеля непрацюючих кредитів та своєчасно надати НБУ плани відновлення діяльності. Крім того, банкам рекомендується таке.

Підготуватися до запровадження нових вимог до капіталу

З початку 2022 року будуть запроваджені вимоги до покриття капіталом 50% розрахункового розміру операційного ризику, ваги ризику за незабезпеченими споживчими кредитами зростуть до 150%, а за валютними ОВДП – до 50%. Банки мали достатньо часу, аби підготуватися до цих новацій, адже всі вони були оголошені завчасно. Крім того, банкам потрібно буде протягом двох років – до 1 січня 2024 року – сформувати буфери консервації капіталу та системної важливості. Поточний рівень капіталу та прибутковість дають змогу виконати зазначені вимоги, не сповільнюючи кредитування. Із запровадженням процесу ICAAP, що розпочнеться в тестовому режимі найближчим часом, планування капіталу банками поліпшиться.

Активізувати зусилля з очищення балансів від старої валютної іпотеки

Механізм примусової реструктуризації за пільговими для позичальників умовами, який було запроваджено навесні законом № 1381-IX, не вирішив проблему залишків валютної іпотеки на балансах банків. Водночас завдяки припиненню дії мораторію на стягнення застави за валютною іпотекою у банків з'явилася можливість урегулювати проблемну заборгованість через реалізацію застави. Врегулювання потрібно здійснювати оперативно. Вартість застави, що не буде стягнена протягом наступних двох років, поступово перестане враховуватися для розрахунку пруденційних резервів. Ті позики, за якими стягнення та реалізація застави малоімовірні, варто списати, не відкладаючи визнання збитків на потім.

Урахувати припинення розрахунку LIBOR

Із 1 січня 2022 року учасники ринку (банки та небанківські фінансові установи) не зможуть укласти нові угоди та підтримувати наявні, де LIBOR є референтним індикатором, оскільки інформація про ці ставки буде недоступною. Нині обсяг таких угод незначний. Тим не менше фінансовим установам слід поінформувати клієнтів про зміни і перейти на нові референтні ставки.

Також банкам важливо:

- своєчасно виконувати програми реструктуризації та капіталізації, затверджені НБУ за результатами цього річної оцінки стійкості;
- прискорити реалізацію непрофільних активів, адже з 1 січня наступного року з основного капіталу вираховуватиметься вже 50% їхньої вартості;
- надалі працювати над підвищенням операційної ефективності, оптимізувати мережу та інвестувати в ІТ інфраструктуру, зокрема з урахуванням зростання операційних ризиків та необхідності кіберзахисту;
- посилити увагу до здійснення фінансового моніторингу.

Рекомендації небанківським фінансовим установам

Виконати вимоги до платоспроможності

Кількість небанківських фінустанов-порушників нормативів платоспроможності із часом зменшується. Багатьом порушникам анульовано ліцензії з подальшим виключенням із

Державного реєстру фінансових установ. Лише частині учасників ринку вдалося привести свою діяльність до регуляторних вимог. Для продовження діяльності на ринку всі фінустанови повинні неухильно дотримуватися вимог до платоспроможності, особливо з урахуванням запланованого посилення вимог до платоспроможності з прийняттям законів, що регулюють ринок.

Виконувати вимоги до розкриття інформації

НБУ розширив та уточнив обсяг інформації, що підлягає розкриттю учасниками ринку небанківських фінансових послуг, а також удосконалив порядок її розкриття. Зокрема небанківські фінустанови повинні повністю розкривати інформацію про послугу споживчого кредитування та повну вартість кредиту для споживача. Інформація повинна бути актуальною, не вводити клієнтів в оману, її пошук має бути простим. Забороняється включати до договору недобросовісні умови.

Забезпечити своєчасність та повноту подання звітності

Окремі небанківські фінансові установи, попри тривалий перехідний період, не дотримуються строків та повноти подання звітності до НБУ. З 1 січня 2022 року діятимуть уніфіковані правила складання та подання звітності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, що здебільшого уточнюють та стандартизують усі чинні досі вимоги.

Плани та наміри Національного банку

Посилити вимоги до капіталу та ліквідності відповідно до міжнародних стандартів

З 1 січня 2022 року передбачається:

- запровадження мінімальних вимог до покриття капіталом операційного ризику у розмірі 50% розрахункового розміру зі збільшенням до 100% з 1 січня 2023 року;
- підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів фізичним особам зі 125% до 150%;
- наступний етап підвищення ваг ризику за ОВДП в іноземній валюті до 50% із подальшим зростанням до 100% з 1 липня 2022 року;
- підвищення частки вартості непрофільних активів, що вираховується з основного капіталу, до 50%.

У I кварталі 2022 року буде затверджено графік запровадження вимог до буферів капіталу. Банки повинні будуть до 1 січня 2023 року сформувати половину розміру буфера консервації капіталу та буфер системної важливості. До 1 січня 2024 року обидва буфери мають бути сформовані у повному розмірі. З 1 квітня 2022 року повністю впроваджується норматив довгострокової ліквідності NSFR на рівні 100%.

Провести чергову щорічну оцінку стійкості банків

Вже з 1 січня 2021 року розпочнеться регулярна оцінка стійкості, що включатиме стрес-тестування великих банків. На першому етапі оцінку якості активів здійснюватимуть аудиторські компанії. Методологія стрес-тестування, що проводить НБУ, буде доведена до банків у I кварталі 2022 року.

Продовжити підготовку до впровадження системи гарантування вкладів членів кредитних спілок

Відповідні законопроекти розробляються НБУ спільно з ФГВФО. Запровадження системи гарантування вкладів членів кредитних спілок створить комфортніші умови роботи цих фінустанов та посилить захист вкладників. Проте започаткування системи гарантування вкладів можливе лише після приведення діяльності спілок до регуляторних вимог.

Розпочати реалізацію політики розвитку сталого фінансування

Політика розвитку сталого фінансування зокрема передбачає імплементацію екологічних, соціальних та управлінських (ESG) факторів в систему корпоративного управління банків з початку 2022 року. З 2023 року планується інтегрування системи управління екологічними та соціальними ризиками (ESRM) в систему управління ризиками банків.

Фіналізувати та затвердити вимоги до системи кіберзахисту в банківській системі

НБУ опублікував проект постанови про кіберзахист в банківській системі. Він сприятиме врегулюванню питань кіберзахисту у банківській системі України відповідно до кращої світової практики, обміну інформацією про кіберзагрози, кібератаки та кіберінциденти з банками України, розвитку комунікації та координації між суб'єктами системи кіберзахисту.

Додатковий тематичний матеріал

Оновлене законодавство ринку небанківських фінансових послуг

Із 1 липня 2020 року в рамках проекту “Спліт” нагляд за низкою учасників ринку небанківських фінансових послуг було передано НБУ. Переймаючи регулювання за ринком, НБУ працював над оновленням небанківського законодавства. Наприкінці 2021 року Верховна Рада прийняла два нових закони: “Про фінансові послуги та фінансові компанії” і “Про страхування”. Розгляд законопроекту “Про кредитні спілки” очікується на початку наступного року. Ухвалені закони сприятимуть подальшому розвитку сектору, підвищенню його прозорості та стійкості, належному рівню управління ризиками і захисту прав споживачів.

Застаріле законодавство на ринку небанківських фінансових послуг потребувало оновлення

Законодавство, яке досі регулювало діяльність ринку небанківських фінансових послуг, не оновлювалося понад двадцять років. За цей час світова фінансова інфраструктура змінилася. Тож основні положення законодавства не відповідали сучасним потребам та викликам. Найслабшими сторонами існуючого законодавства були:

- ускладнені ліцензійні процедури, порядок створення, реорганізації та виходу з ринку;
- неврегульованість питань корпоративного управління;
- неефективні та непропорційні вимоги до платоспроможності, особливо для фінансових установ, що залучають кошти населення;
- недостатній інструментарій регулювання та нагляду за учасниками ринку.

Структурувати й удосконалити вимоги до учасників ринку небанківських фінансових установ покликані закони “Про фінансові послуги та фінансові компанії”, “Про страхування” та законопроект “Про кредитні спілки”. Перший є “парасольковим” – установлює загальні правила діяльності на фінансовому ринку для всіх фінустанов. Інші – спеціалізовані та визначають порядок діяльності відповідно страховиків та кредитних спілок.

Закон “Про фінансові послуги та фінансові компанії”

Закон було прийнято Верховною Радою 17 грудня 2021 року. Він вступить у дію з 1 січня 2024 року. Відповідно до нових умов ліцензування стане простішим: отримання ліцензії одразу передбачатиме реєстрацію компанії як фінансової установи. Фінансові установи отримуватимуть лише одну ліцензію з повним переліком фінансових послуг, які вони мають право надавати. За потреби цей перелік може бути доповнено або звужено. Для деяких фінустанов передбачено ширші можливості надання фінансових послуг та навіть їхнє поєднання з іншою господарською діяльністю. Але такі поєднання будуть обмежені для фінустанов, що залучають кошти населення.

Набуття істотної участі у фінансовій компанії або ломбарді більше не потребуватиме отримання попереднього погодження регулятора. Інформація про нових власників подаватиметься одночасно з документами про зміну структури власності надавача фінансових послуг. Водночас сама структура власності і надалі залишатиметься прозорою та публічною.

Оновлено вимоги до корпоративного управління надавачів фінансових послуг та встановлено вимоги до системи внутрішнього контролю, що зокрема включає внутрішній аудит, управління ризиками та комплаєнс. Вимоги до побудови системи внутрішнього контролю відповідатимуть складності фінансових послуг, що надають учасники ринку, та будуть ризик-орієнтованими. Водночас учасники ринку зможуть передавати низку цих функцій на аутсорсинг.

Для фінансових компаній та ломбардів основною пруденційною вимогою буде мінімальний розмір власного капіталу. Він буде пропорційним ризиковості фінансових послуг: від 1 млн грн для ломбардів, які надають виключно послуги кредитування, до 10 млн грн для фінансових компаній, які надають послуги гарантій. Для останніх також застосовуватимуться вимоги до ліквідності.

Закон запроваджує поняття значимої фінансової установи. До значимих належатимуть найбільші страховики та кредитні спілки, які несуть вищі ризики. Критерії значимості згодом установить регулятор. Інтенсивність нагляду за фінансовими установами залежатиме від їх розміру, виду діяльності, значимості та ризиків – нагляд стане пропорційним. Інше нововведення – нагляд за ринковою поведінкою установ. Контролюватиметься зокрема дотримання фінустановами вимог до захисту прав споживачів, розкриття інформації клієнтам, прозорості структури власності, належної ділової репутації власників та керівників.

Закон упроваджує систему з трьох типів заходів зі сторони регулятора: коригувальні, раннього втручання та впливу. На відміну від заходів впливу, коригувальні заходи та заходи раннього втручання застосовуються до вчинення порушення, аби йому запобігти. Такі заходи мають вигляд рекомендацій або обмежень.

Закон “Про страхування”

Закон про страхування було прийнято 18 листопада 2021 року. Він також вступить у дію через два роки, з 1 січня 2024 року. Для учасників ринку передбачено перехідний період на приведення їхньої діяльності у відповідність до закону.

У новому законі значно посилюються стандарти ліцензування компаній. Здійснюватиметься ліцензування

не окремих видів страхування, а класів: 5 класів страхування життя та 18 – ризикового страхування. Обмежено право поєднувати страхування життя із ризиковим страхуванням (крім медичного). Це відповідає усталеній практиці європейського законодавства та дає змогу краще управляти ризиками. Чинні ліцензії діятимуть і після запровадження закону, щоправда, їхній формат буде оновлено відповідно до вимог закону. Разом з отриманням ліцензії страховики надаватимуть стратегію та план своєї діяльності.

Оновленим законом запроваджуються вимоги до бездоганної ділової репутації та задовільного фінансового стану власників істотної участі страховиків. Національний банк здійснюватиме перевірку та погодження власників істотної участі у страховиках. Встановлюються вимоги і до органів управління страховика. Для значимого страховика – не менше третини складу ради мають формувати незалежні члени. Крім цього, особи, відповідальні за ключові функції значимих страховиків, повинні будуть відповідати кваліфікаційним вимогам стосовно професійної придатності та ділової репутації.

Відповідно до європейського законодавства впроваджуються і вимоги до платоспроможності. Існуватиме два підходи: спрощений, що базується на євродирективі Solvency I, та базовий, який відповідає Solvency II. Різниця в підходах полягає в методі розрахунку вимог: за спрощеним підходом вони консервативніші, проте значно простіші в розрахунку. За обома підходами страховик повинен дотримуватися вимог до рівня мінімального капіталу (Minimum Capital Requirements, MCR) та капіталу платоспроможності (Solvency Capital Requirements, SCR). Ці значення розраховуються так, щоб капіталу страховика було достатньо для покриття неочікуваних збитків від ризиків, які він приймає на себе, упродовж наступних 12 місяців з огляду на ймовірність їх настання. MCR відображає неочікувані збитки, ймовірність настання яких більше 15%, а SCR – більше 0.5%. Однак за жодних умов MCR не може бути меншим за 32 млн грн, а для страховиків, що здійснюють страхування життя, відповідальності, кредитів, поруки та перестраховування, – 48 млн грн. Сам же регулятивний капітал страховика, прийнятний для дотримання вимог, розраховуватиметься як різниця між обсягом наявних у нього ліквідних активів, з урахуванням вимог до їх структури, та його зобов'язань. Нові вимоги до капіталу запроваджуватимуться поетапно. Впродовж перших трьох років після введення в дію закону всі страховики застосовуватимуть спрощений підхід. Згодом ті з них, що займаються страхуванням життя, відповідальності, кредитів, поруки, та значимі страховики зобов'язані перейти на базовий підхід. Решта страховиків також зможе застосовувати базовий підхід за бажанням.

Законом установлено перелік підстав для застосування НБУ коригувальних заходів, заходів раннього втручання та заходів впливу і відповідні наглядові дії. Система регуляторних дій дасть змогу вчасно вжити відповідних заходів та не допустити припинення діяльності

страховиком без виконання зобов'язань перед страхувальниками. Закон запроваджує також новий механізм виходу з ринку – як добровільний, так і примусовий за рішенням регулятора. Законом передбачено також можливість запровадження тимчасової адміністрації до страховика в разі віднесення його до категорії неплатоспроможних. Цей інструмент потрібний насамперед для збереження активів та захисту інтересів клієнтів.

Проект Закону “Про кредитні спілки”

1 червня 2021 року було прийнято в першому читанні проект Закону України “Про кредитні спілки”. Нині він очікує на друге читання. Новація законопроекту – поділ кредитних спілок на два типи залежно від можливості залучати депозити. Стандартною ліцензією передбачатиметься, що кредитні спілки можуть залучати кошти від членів на умовах депозиту та надавати їм позики. За спрощеною ліцензією перелік послуг обмежується наданням коштів у кредит. Кредитна спілка зі спрощеною ліцензією зможе залучати кошти членів лише на пайові внески. За бажанням кредитна спілка зможе змінити тип ліцензії. Для захисту інтересів вкладників вимоги до діяльності кредитних спілок зі стандартною ліцензією будуть значно вищими. Водночас кредитні спілки зможуть надавати послуги з надання гарантій, фінансових платіжних послуг, переказу коштів та навіть торгівлі валютними цінностями за умови відповідного розширення ліцензії.

Як і решта фінустанов, кредитні спілки повинні будуть створити систему внутрішнього контролю. Розшириться перелік функцій загальних зборів кредитної спілки, так само як буде вдосконалено механізми контролю за представництвом на них членів кредитної спілки. Це знизить ризики використання кредитної спілки її менеджментом для власних потреб.

Підвищаться вимоги до складових регулятивного капіталу кредитної спілки. Його буде поділено на два рівні залежно від здатності поглинати збитки. Значну частину прибутку кредитна спілка зобов'язана буде залишати у вигляді резервного капіталу. До регулятивного капіталу не включатимуться поворотні внески, крім тих, що внесені на строк не менше п'яти років. Крім мінімальних вимог достатності капіталу, кредитна спілка повинна буде утримувати буфери капіталу. Кредитна спілка зможе розподіляти прибуток або повертати пайові внески членам, зокрема в разі їх виходу, лише якщо після цього вона виконуватиме всі вимоги регулятора.

Законопроект містить перелік підстав для застосування коригувальних заходів, заходів раннього втручання та впливу. Також визначено підстави визнання неплатоспроможності з урахуванням оновлених вимог. Процес виходу з ринку стане прозорішим: кредитна спілка зможе припинити діяльність лише разом із ліквідацією юридичної особи. Вихід із ринку може бути добровільним або примусовим: через суд, унаслідок неплатоспроможності або анулювання ліцензії.

Абревіатури та скорочення

COVID, COVID-19, ковід	Гостра респіраторна хвороба, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2	COT	Світова організація торгівлі
БЦ	Бізнес центр	СНД	Співдружність незалежних держав
ВВП	Валовий внутрішній продукт	СПЗ	Спеціальні права запозичення
Держбанки	Державні банки	США	Сполучені Штати Америки
ДАБІ	Державна архітектурно-будівельна інспекція	СТ	Стрес-тест
ДКСУ	Державна казначейська служба України	ТРЦ	Торгово-розважальний центр
ДССУ, Держстат	Державна служба статистики України	ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
e/e	Електроенергія	Фінустанова	Фінансова установа
ЄКР	Єдиний казначейський рахунок	ФО, Фізособа	Фізична особа
ЄС	Європейський Союз	ФОП	Фізична особа-підприємець
ІТ	Інформаційні технології	ФРС	Федеральна резервна система США
ЄЦБ	Європейський центральний банк	CIR	Cost-to-income ratio
ЖКП	Житлово-комунальні послуги	CoR	Cost of risk
ЗРС	Залізнорудна сировина	DSTI	Debt service to income ratio
ІСЦ	Індекс споживчих цін	DTI	Debt to income ratio
МВФ	Міжнародний валютний фонд	EBITDA	Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization
МОП	Міжнародна організація праці	EM	Emerging markets
ММСБ	Мікро-, малий та середній бізнес	ICAAP	Internal capital adequacy assessment process
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності	ILAAP	Internal liquidity adequacy assessment process
МФО	Міжнародна фінансова організація	LCR	Liquidity coverage ratio
МФУ	Міністерство фінансів України	LGD	Loss given default
НБФУ	Небанківські фінансові установи	LTV	Loan-to-value
НБУ, Національний банк	Національний банк України	NPL	Non-performing loan
НВ	Національна валюта	NSFR	Net stable funding ratio
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики	ROA	Return on assets
ОЕСР	Організація економічного співробітництва і розвитку	ROE	Return on equity
ОПЕК	Група країн-виробників нафти	SREP	Supervisory Review and Evaluation Process
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції	UAH/USD	Доларів США за 1 гривню
СГ	Сільське господарство	UIRD	Ukrainian Index of Retail Deposit Rates
тис.	тисяча	p/p	у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього року
млн	мільйон		Квадратні метри
млрд	мільярд	кв. м	місяць
грн	гривня	міс.	одиниці
дол.	долар США	од.	штуки
дол. екв.	У доларовому еквіваленті	шт.	права шкала
в. п.	відсотковий пункт	п. ш.	
б. п.	базисний пункт		